

Lapszámunkat a Csepel Galéria Kenyér és bor című tárlatán kiállított munkák reprodukcióival illusztráltuk. A kiállítás az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus tiszteletére jött létre. A felvételeket Oláh Katalin Kinga készítette.

SZEMHATÁR

- 3 | Marosi Gyula: *Egy november 4-i hajnal*
- 4 | Both Balázs: *Haláltánc-boleró*
- 5 | Petőcz András: *Anyámmal együtt, úton a túlsó partra*
- 6 | Lajtós Nóra: *Vörshaccsereg ucca 106.*
- 8 | Acsai Roland: *Alkaioszi strófák*
- 9 | Mirtse Zsuzsa: *Az angyalok levese*
- 17 | Béri Géza: *Isten; Babilon*
- 18 | Gábor Felicia: *Scsendesség ünnepe*
- 20 | Oláh András: *[elköszönni sem]; [elgyávulásainkra emlékszem]*
- 21 | Lakatos-Fleisz Katalin: *Délben a temetőn*
- 23 | Tönköl József: *Halottak napja*
- 24 | Ács Margit: *Búcsú Monostori Imrétől*
- 25 | Kalász Márton: *Temető; Út*
- 26 | Temesi Ferenc: *Nagyságos Géza fejedelem emlékére*
- 28 | Csillag Tamás: *Ez az évszak se fog; Minden*
- 29 | Bíró Gergely: *Kémcsövekbe zárt jégverés*
Interjú Jánoki-Kis Viktóriával
- 31 | Turczy István: *Promenáád*
- 32 | Turczy István: *A szelíd erő költészete*
- 34 | Sepsi Enikő: *A poétikus rituálé tanúja, Pilinszky János – ma*
- 40 | Czilczer Olga: *Minden emlékezet*
- 41 | Móser Zoltán: *Képek a szoba falán*
- 43 | Mieczysław Jastrun: *Vöröskereszt*
- 44 | Gömöri György: *„Majdnem az lett a sorsunk, mint ami titeket ért...”*
- 48 | Konczek József: *A szerencsém megforgathatósága*
- 51 | Tózsér Árpád: *Europé földje*

NYITOTT MŰHELY

- 53 | Zsille Gábor: *„És ámulok, hogy elmulok”*
Születésnap beszélgetés Tózsér Árpáddal

KÖNYVSZEMLE

- 61 | Madarász Imre: *Két könyv Oriana Fallaciról*
Cristina De Stefano: Oriana. Egy nő;
Wéber Krisztina: A Fallaci. Harcba a világgal, a világért
- 63 | Sárközy Péter: *A baj mindig Velencében kezdődik*
Bánki Éva: Telihold Velencében
- 66 | Bene Zoltán: *Angyali érintések*
Döme Barbara: Angyalt reggelire
- 68 | Gilányi Magdolna: *„mint száraz föld a vizet”*
Tallián Mariann: A szegények fejedelme – II. Rákóczi Ferenc
- 70 | Péntek Imre: *Az összekötő kapcsok megerősítése és felmutatása*
Jánosi Zoltán: Örvénylő himnuszok

2021. október 23-án **Árkossy István** festőművész és művészeti író, szerzőnk és barátunk vehette át az Arany János-díjat. Gratulálunk!

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

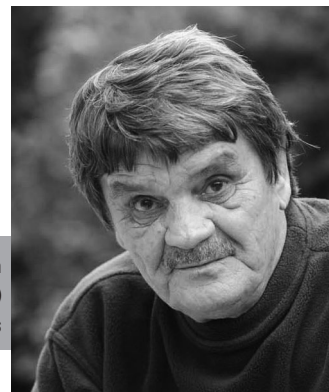
A címlapon: **Tözsér Árpád**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Egy november 4-i hajnal

Marosi Gyula
(1941, Budapest)
író, József Attila-díjas

Alig hajnalodott még, megébredtem: furcsa, halk, de élesen rezgő hang ébresztett. Szobám ablaka a Csányi utcára nézett, kinyitottam. A hang alig erősödött ugyan, de fel lehetett fedezni benne valami fémes csörömpölést.

Nadrágot, télikabátot kaptam a pizsamára, cipőmet be se fűztem, rohantam le a Király utcára nyíló kapuhoz. Szüleim és öcsém még aludtak. Sötét és kihalt volt az utca, semmi mozgás. A túloldalon, a Nagymező utca sarkán, két alak álldogált, hosszú, térdig érő viharkabátban. Mentem feléjük, még csak nem is köszöntem. „Mi ez?” Egykedvűnek tűnt a válasz: „Az oroszok.” „Tankok?!” Rágyújtottak, hosszú, mahorkabüdös cigarettát szíváltak. Viharkabátjuk szétnyílt, nem láttam alattuk vállukra akasztott fegyvert. „De hát megígérték, hogy kivonulnak!” – mondtam csaknem kiáltva. „Hazudtak.” „A rádió is bementa...” – próbálkoztam. „Ezek mindig hazudnak” – mondta az egyik. „Ezt jegyezd meg. Jegyezd meg egy életre” – toldotta meg a másik. Elpöckölték a hamar leégő, hosszúszópokás csikket, és elindultak az Operettszínház felé.

Amikor felértem a lakásba, apám már nyekergette a rádiót. Észre se vette, hogy nagykabát van rajtam, dühödött mozdulattal leintett,

hallgassak. „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság miniszterelnöke. Ma hajnalban...”

Tehát igaz. Visszajönnek. Minden úgy lesz, mint eddig volt, esetleg még rosszabb. Előbújnak az idegenek lakájai, az erószak hősei, a gyűlölet ideológusai, az emberi világot felforgató, gnómllelkű pártbohócok. És legelőször is kegyetlenül megtorolják a rajtuk esett sérelmeket. Hogy egy nép ki merete mondani: nem keltenek. Az ő undorító világukban fog eltelni az egész életem. Tulajdonképpen le kéne mennem az utcára, egy ellenálló csoporttal harcolni. „Kinek drágább rongy élete, / mint a haza becsülete...” De tankok, gépágyúk ellen nem sok értelme lenne. Biztosan megölnének. Halni merem volna, akár kívántam is, de nagyon, nagyon sajnáltam volna, ha az a regény, ami az én életem, a tizenhatodik lapnál véget érne.

Rávettem magam az ágyra, és bőgni kezdtem. Gátlások nélkül, mint egy gyerek. Szinte önkívületben csapkodni kezdtem a párnát, a falat. Felsértettem a kezem, folyni kezdett a vérem, észre se vettem. Csak déltájban láttam meg, hogy a párnám, takaróm, lepedőm véres. Hogy minden csupa vér.

Marosi Gyula

Both Balázs

Haláltánc-boleró

In memoriam Baka István

Both Balázs
(1976, Sopron)
költő, író,
Bella István-díjas

Éjfél. Ütött az óra.
Felhőfátyol a Holdra,
vén kuvik rebben
át a sírkerten,
megmozdulnak a kripták.
Mint kútba érme,
fény hull a mélybe,
kitárni holtak titkát.

Egyet kongat az óra.
Farkas vonít a Holdra,
csontok ütődnek
fagy-kemény földnek,
összeállhat a táncrend.
Félsz-e, ha mozdul
a sírkő, csikordul
a csontszáj, szólani áment?

Kettő: rémjárta óra,
várhatsz a kakasszóra!
Járja a táncot
bányász, tanácsnok,
csak ma és soha többé.
Színezüst fésűt
zöld lidércfény süt:
százötven éves hölgyé.

Hármat kongat az óra,
rongyos lap már a kotta,
mint drótra tűzve,
inge úgy csüng le,
nézd, vezényel a mester.
Ropja a hóhér,
csont a csonthoz ér,
vigyorogni sem restell.

Ötödször kong az óra,
minden test közös sorsa,
táncol a céda
rút maradéka,
csont az öle, nem bársony.
Borissza násznagy,
nyurga diák vagy
szél kap a kurtizánon?

Megint kondul az óra,
mint a szélvész, úgy ropja
mind, aki élt-holt,
reszket az égbolt,
sírkerti fák a közönség.
Pirkad. Hess vissza
kriptába, sírba –
Csend! – int az öröklét.

Petőcz András
(1959, Budapest)
költő, író, szerkesztő,
Babérkoszorú-díjas

Petőcz András

Anyámmal együtt, úton a túlsó partra

Alszik az anyám, álmában mozog a szája,
mintha beszélne valakihez, igen, mintha
még akarna valamit mondani, valakivel
biztosan beszélget, *látom*, hogy beszél,

és a szeme, az is mozog a szemhéja alatt,
a szemgolyó, az anyám szeme az, álmodik,
biztosan tudom, *meg a keze!*, rándul egyet,
álmában valamivel küszködik az anyám.

Általmegyünk a túlsó partra, nézd csak,
olyan, mintha épp Kharon ladikja lenne,
mondta valami furcsa mosollyal, három
éve is ennek, vagy négy, balatoni komp,

álltunk a komp elején, bámultuk a vizet,
együtt, anya és fia, zavartan, hogy *együtt*,
nem tudtunk mit kezdeni azzal, hogy így,
hogy magányosan, és mégsem egyedül.

Most van, ami akkor volt, suttogom, és
nézem az anyám, fekszik a kórházi ágyán,
látom az arcát, a száját, és biztosan tudom,
mindez így marad minden időkből ezentúl,

nincsen semmi olyasmi, hogy *Kharon ladikja*,
meg *általmegyünk a túlsó partra*, nem létezik,
csak a jelen van, és a jelenben még együtt,
komp, Balaton, víz, ami *volt-és-van-és-lesz*.

Alszik az anyám, mozog a szája, álmában
velem beszélget éppen, és én válaszolok,
együtt vagyunk, ketten, együtt, semmiféle
magány, így vagyunk ezentúl, mindörökké.

Lajtos Nóra

Vöröshaccsereg ucca 106.

Lajtos Nóra
(1977, Püspökladány)
költő, író, irodalomtörténész,
Debrecenben él

Van, hogy az ember élete úgy alakul, hogy elhagyni kényszerül gyermekkora-ifjúkora szeretett helyszínét. A falut, amely nagyközségből kisváros lett az évek folyásával, a szülői házat, amelyben három nemzedék élt együtt jóbanrosszban, amíg a nagyszülők fogták magukat, és fel nem költöztek az égi hazába. A házunk, ahol a gyermekkoromat és fiatalságomat töltöttem, a kisváros közepén állt, szemben az iskolával és a református templommal. Nyolcszobás, emeletes ikerház volt, amiről nem is tudom, miért írok múlt időben, hiszen attól, hogy már egy éve nem jártam arra, még most is ott áll a Fő utca 106. szám alatt. Én még emlékszem, amikor Vörös Hadsereg utcát kellett mondanom a tanító néninek, amikor kérdezte, hol lakom. A kérdésnek nem volt sok létjogosultsága, hiszen mindenki tudta, hogy hol lakunk. Kisiskolásként nem sok értelmet tulajdonítottam a „vöröshaccsereg”-nek. Mikorra pedig megértettem volna, mi fán terem a szó, elnevezték – nem túl fantáziadúsan – Fő utcának.

A kisváros, ahol felnőttem, egyrésről a fazekasságáról híres, mondhatni világszerte. Nemigen van olyan otthon, ahol legalább egy fekete kerámiából készült tárgy ne ékeskedne a falon vagy az asztalon. Erre nagyon büszke vagyok. Másrésről sokan úgy is ismerik a szülőfalumat mint Kismoszkvát. Erre már nem vagyok olyan büszke. De változtak az idők. Azok az idők elmúltak, amikor nagyapámat elvitték három napra, mert nem akart belépni a téeszbe, és félholtra verve ténfergett haza.

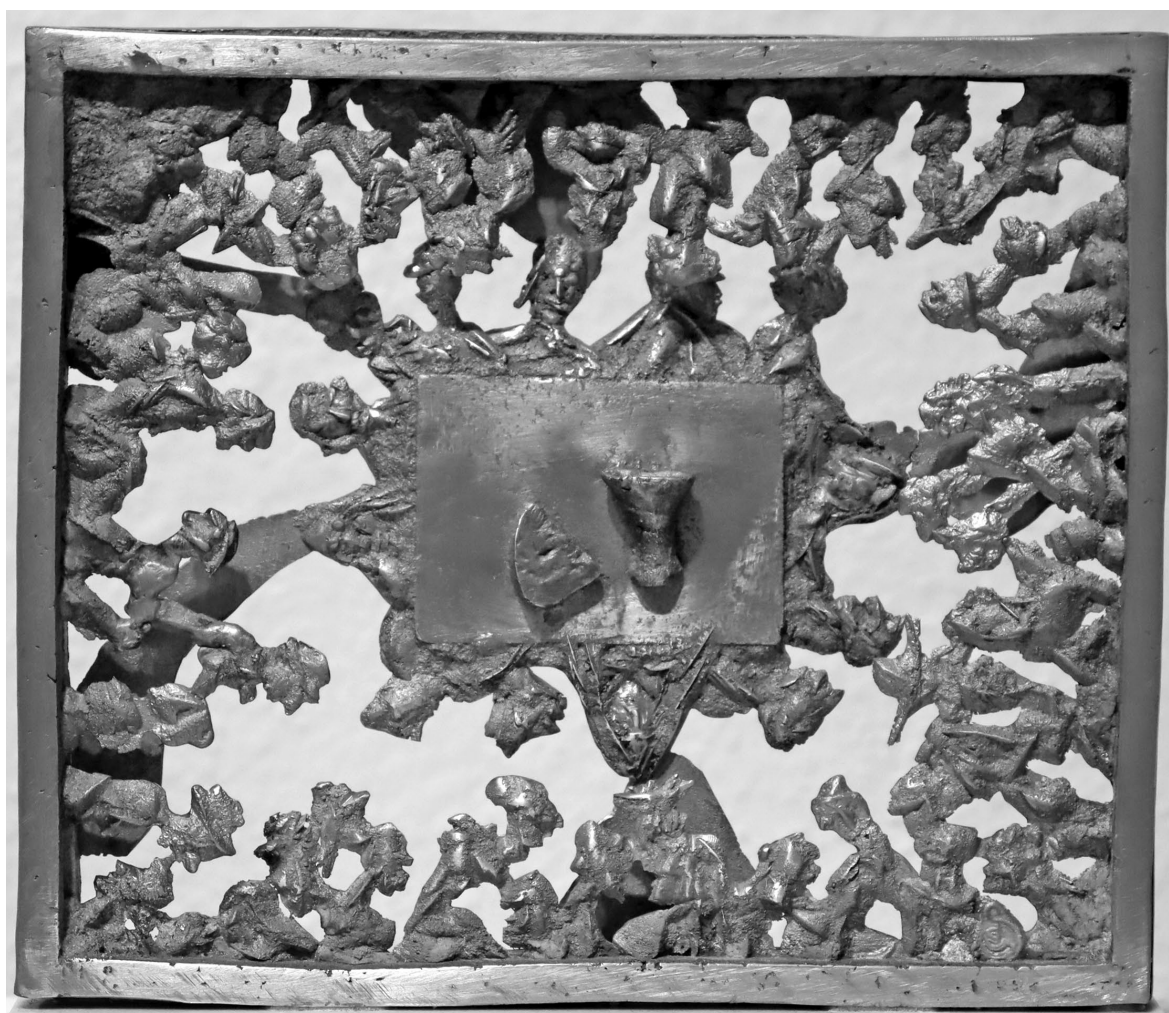
Nagy volt otthon akkoriban a nyomás, de ezt én csak hallomásból tudhatom. A gyermekkoromra nem vetett semmiféle rossz fényt: nagymama főztjét, nagyapa kocsmafüstízű ropijainak emlékét már soha senki nem veheti el tőlem. A lekvároktól, lecsóktól, szörpöktől, kifőtt paradicsomlevektől roskadozó stelázsi polcai tudnának mesélni azokról a békebeli időkről, amikor még nagyapám nyikorgó csizmájával ment be oda, hogy egy szeletet kanyarítson az ötkilós cipőből. S hogy mennyi sorszerűség volt abban, hogy szemben lakva az iskolával, tanár lett belőlem, nem tudom.

A földszinti szobában állt a kistestű bécsi zongorám, amelyet nyolcéves koromban kaptam. Faragott kottatartóján sok-sok kotta feküdt az évek során, elefántcsont-billentyűzeten számtalan billentés történt. Két szentélyem volt: a zeneiskola és a könyvtár, amely a művelődési házban kapott helyet. A hangok és a csend szentélyei. Két véglet, de nem tudtam egyik nélkül sem meglenni.

Aztán március 15-én, egy pénteki napon nagyapám végleg kicsoszogott az ajtón, és többé nem jött vissza. Majd évek múltán nagyfi hagyta húslevesgőzös kasmír fejkendőjét és hagymaszagú otthonkáját felakasztva a fogason. A továbbtanulás elszólított bennünket – engem a húgommal – a megyeszékhelyre, ahol édesanyám is dolgozott. Apám a Dunántúlon kapott munkát. Húsz évig árultuk a házat, míg végül egy fővárosi testvérházaspár meg nem vette. Eljött a dobozolás, zsákolás ideje. Bezsákoztuk

nagyapát meg nagymamát. Elgurult könnyeinket nem tudtuk, de nem is akartuk összeszedgetni. Hozzá tartozott az elengedéshez. A ház, amelynek falaiban ott hallottam gyermeki kacajainkat, Mozart menüettjeit, kezdett kihűlni. Nemcsak azért, mert odakint már avar borította a kertet, hanem mert elillant belőle a családi együttlét. „Az istállóban felaggatott lószerszámokkal mi legyen?” – kérdezte apám édesanyámtól. „Szedd le őket, elvisszük magunkkal.”

Hogy a lószerszámok végül melyik ládafiába kerültek, nem tudom, de azt igen, hogy én a szívem legdíszesebb ládafiájában őrzöm a tulipánnyló, orgonailatos estéjű, tyúkudvarszágú, istállómeleg hétköznapijaimat. Amikor utoljára csuktuk be a nagykaput magunk mögött, már nem néztem vissza a házunkra. Legyen meg a Te akaratod – gondoltam, ahogy elhaladtunk a katolikus kistemplomunk mellett, és nagyokat nyeltem, amikor elhagytuk a helység-névtáblát, áthúзва rajta a név: Nádudvar.

Széri-Varga Géza: Együtt

Acsai Roland

Alkaioszi strófák

Acsai Roland
(1975, Cegléd) költő,
drámaíró, műfordító, Buda-
pesten él, Radnóti-díjas

Régi udvar

A régi udvarból neked áthajolt
pár ág gyümölcssel: égi gyümölcsszedés.
Japánkakas szól, mintha éppen
hangja felelne a végtelennek,

vagy tán a végesnek. Öcsi bácsi és
Belluska néni és Teri néni és...
Szomszédok. Élők és halottak.
Messze. Közel. Valahol. Sehhol sem.

Azután a lepke

Lepkét novemberben. Mielőtt a tél.
Mi láttuk, és virág is akadt utóbb
letépni. Lengett még a hinta.
Még ide, még oda. Kréta csíkja

a járda felszínén ma eredt kezünk
nyomába, míg a fellegek alja kék
volt, vagy a szürke jobban illett
rá, lehet. És azután a lepke.

Nápolyi

Fehér sirályok szállnak a Rákos-pa-
taknál, etetjük őket a nápolyink
morzsáival. Jönnek kacsák is.
Szórjuk a csőrük elé, a porba.

Mától a játszótér üres. Otthagyott
játékokért nem sír a gyerek. Bogyók
sárgállnak és vöröslenek még.
Már ugyanaz lesz a rég, a nemrég.

Mirtse Zsuzsa
(1967, Budapest)
író, költő, szerkesztő,
Magyar Ezüst Érdemkereszt
díjas

Mirtse Zsuzsa

Az angyalok leveise

Katonadolog

És végül megtörtént. Nem lehetett rá felkészülni, fekvőtámaszokkal erősíteni. Egyszer csak kimondatik, harangütés, és onnantól kezdve megváltozik minden.

Apa, azt ígérted, mindig velem maradsz...

Ilyen lenne hát a soha többé? Ezentúl ugyanazt a filmet nézheti csak. Igaz, visszajátszhatja, ahányszor csak szeretné, és persze szeretné, mert akkor talán újabb és újabb részleteket is észrevesz majd, bizonyos mondatok, tekintetek pedig más megvilágításba kerülnek. Új történeteik azonban már nem fognak születni. Így is tele van a hátizsákja, azokból élél még sokáig.

Apa megtanított mindenre – gondolja, és elhatározza, hogy nem lesz szomorú. A halál is katonadolog, fel kell állni, leporolni a ruhát, bekötözni a sebet, és menni tovább. Megkapott mindent, legyen hálás érte. Felkészítette őt. Még az elvesztésére is.

Asszonyok a falon

Az íróasztala előtti falon képek lógnak. Az egyik képen egy kislány áll, orgonabokor előtt. Fekete-fehér kép, öreg fakeretben. Ez az egyetlen képe az édesanyjáról, amikor az még kislány

*Az írás a szerző *Bölcsőmben magam ringatom* című, hamarosan megjelenő prózakötetének egyik darabja.*

volt. Sokszor nézegeti azt a képet. A kislány két tenyere egymáshoz tapasztva, rajta fehér ruha. Elsőáldozó. Vége már a háborúnak, csend van, kiegész, de még nem elsiratott csend. Sok volt a veszteség: házak, sorsok, remények. A túlélők életük végéig cipelik a terhet. A gyerekek is. Édesanyja is.

Mellette, egy másik képen szépasszony ül a kisfiával valahol, közvetlenül egy előző háború kitörése előtt, szűk négy évtizeddel korábban. A dédanyja az, fiatal asszonyként. Szemében még nem bujkál sem félelem, sem rettegés. Később talán már a félelem jegyei is megjelentek volna az arcán, de a háborús évekből nem maradtak fenn fényképek, legfeljebb a családi emlékkamrák, az átörökített mozdulatok őriznek valamit a felfoghatatlanból. Mert azok nem múlnak el nyomtalanul, a golyónyomok ott maradnak a lélek falán, megroppan a bizonyosság.

A fiú – nagyapja – három-négyéves lehet, vasalt ingecskét visel, kezében labda. Mosolyog. Fogalmuk sincs még semmiről. Polgári jólétben élnek, az asszonynak tervei vannak, a biztonságos jövő reménye tükröződik a szemében.

Ezért szeretlek

A lány leveszi a képet a falról, elviszi a lámpafény alá, hátha az asszony beszélni kezd hozzá, sűg valami titkot neki, amit csak ő tudhat odaátról – de akarata nem tud áthatolni az üvegen. A mögötte lévő arc szinte kifejezéstelen,

mint a tó opálos vize, nem lát a mélyére. Az asszony a képen alacsony széken ül, mintha valami faragott gyerekszék lenne, mellette a kisfiú éppen az álláig ér, fejét vállgödrébe hajtja. Az asszony egyik kezével átöleli, a másikkal a pici kezét fogja, sőt, eltakarja, beborítja azt: enyém vagy, ezért szeretlek. Leginkább így tudja értelmezni azt a mozdulatot.

Dédanya elegáns, mutatós asszony volt. Nagypapa sokszor mesélt kislánykorában róla. Imádták őt, így tartja számon a családi emlékezet, holott leginkább magának élt, és minden kellett neki: kifogástalan ember, egyetlen, de jól sikerült gyerek, amennyire a viszonyok éppen megengedték, kényelmes élet. Nem pazarolt soha, bár megtehetette volna. Szűkmarkúan osztogatta a kegyeit – és a szeretetét is. Így is rajongott érte a dédapja. Elképzeli, ahogy a dédapa megmarkolja a húsos csípőt, hát persze, hogy odavan érte, de rögtön meg is borzong ettől. Nem kell mindent elképzeln.

Dédanyja egyet akart csak mindenből és mindenkiből, ám amiye volt, ahhoz ragaszkodott: jóléthez, dédapához, gyerekhez, intarziás asztalhoz, bútorokhoz, szőnyeghez, kiszámítható élethez.

Szólj hozzám, állj szóba velem... – súgja maga elé a lány, mert faggatná dédanyját, noha jól tudja, hogy aki nincs, azt már nem lehet faggatni. Azért megpróbálja. Olvasni a szájszegletből, a túhegynyire szűkült pupillából. Keresi a közöst, a rejtett tulajdonságokat, amelyeket az asszonytól örökölhett. Mégis, leginkább a különbségeket látja.

Visszateszi a képet a helyére, és az imádkozó kislány képét akasztja le. Mama. Az ő hűségese édesanyja.

Horgony és rézgaras

Végigsimítja az üveget, mintha az arcot, a homlokot simogatná, hátha megérzi az a kislány az

üveg alatt. A gyerekvonások alatt megpróbálja felismerni édesanyja felnőttarcát. Elidőzik a tekinteten: nem tűnik bátornak, nem vezető-típus, talán fél is mindentől és mindenkitől. Nem tudja még, hogy két évtized múlva a testében egy új életet hord ki, éppen azért, aki most a képét tartja a kezében. A szemében már akkor ott fénylik a hűség: egyszer lehorgonyozni valahol, aztán ottmaradni végleg. Így is tett. Kiválasztotta a lány édesapját, és mellette maradt. Mellette maradt akkor is, ha. Mellette maradt akkor is, amikor.

A lánynak ez nem ment ilyen egyszerűen: pazarlóan bánt sokáig a szerelmeivel. Időről időre új odút épített – vagy építettek neki –, ahogy a harkályok teszik, a régit pedig magára hagyta. Majd beleköltözik valaki. Sem metszeni, sem nyújtani nem akarta magát csak azért, hogy éppen akkora legyen, mint elvárják. Valami nagy megérkezésre készült talán, de nem mindegy, hogyan érkezik meg majd egyszer: íves, szétterjesztett szárnyú leszállással, vagy szárnyacsonkoltan. Ez utóbbit nem szeretete volna. Úgy élt inkább, mint egy vándorsólyom, aki meg tudná szokni a gazdája kezét, ha lenne gazdája, de nincs, hát ide-oda köröz, sziklaszirtre száll, megpihen, majd újra útnak indul.

Édesanyja élete a biztonságot adó kikötő volt, az övé kalandorlét, bokatorós ösvényekkel, eltévedésekkel, buktatókkal. Aranytallérjait sokszor elvesztegette, vagy beváltotta rézgarasokra.

Süteményes doboz

Képet lát maga előtt. Édesanyja hasában van. Fiatal asszony, haja dús, tömött, a vállát verdesi. Első látásra igen szép nő. Második látásra is. Ő az, akit nem öt percre szeretnének kézbe venni, mint a napilapokat. Szépségében alá lehet merülni, benne felejtődni. A szeme borostyánzöld, sárga pöttyökkel. Amikor mosolyog, források fakadnak. A legszebb vers a nevetése. Arcán

semmi sem szögletes. Őrizgetni, etetgetni szeretnék, mint a kismadarat, gondoskodásra szorul, gondolják. Az évek során kiderül, hogy ő lesz az, aki legkevésbé szorul gondoskodásra, aki szemrebbenés nélkül ápol, őriz, majd temet.

Két testvére lehetne már a lánynak, de nincs. Magzati korban haltak el. Sokszor gondolkozott el azon, hogy milyenek lennének a testvérei. Az egyik lány lett volna, lehetne egy nővére tehát, akihez futhatna, ha baj van. A másik nemét nem tudni. Talán lenne egy bátyja is, aki vigyáz rá. Sosem úgy gondol rájuk, hogy ő mit tehetne értük. Majd ők vigyáznak, majd futhat hozzájuk. Sosem kölcsönös ez a fejében.

A bátyja biztosan megvédené mindentől. Bármit tehetne, úgyis megvédi. Ha hibázik, ha butaságot csinál, akkor is, a nővére szintén. Így most Apának és Mamának kell pótolni mindkettőjüket – de apja nehezen tudja kifejezni a szeretetét. Például ritkán öleli meg.

Ha az ölelés is hetente sülné ki, mint az almás lepény, az jobb lenne, mert abból akkor is vehetne, amikor nem látják. Ha megéhezik, odamenne a süteményesdobozhoz, csenne belőle egy-két kockát, visszazárná rá a tetőt, aztán letagadná. Nem ő volt. Ugyan már.

A titkos

Újabb képet lát maga előtt. Az orvos már félig a szabadsága ajtajában áll, feszült: nem indul meg a szülés. Injekciót ad, mert ideje van a születésnek, és persze, jó lenne már vitorlázni is végre. De kitart, kivárja. Ezt ígérte.

Az asszony nem gondolkozik, át akarja magát adni ösztönösen egy tudás előtti állapotnak, amikor még nincs félelem, amikor még nincs fájdalom. De fáj és fél. Mindez nem érdekli, a kicsinyét akarja, bármi áron.

A lány alacsony súllyal születik. Megköt minden hasznosíthatót még a levegőből is, mint a növények, kapaszkodik az életbe azok helyett

is, akik előtte nem születhettek meg. Harmadiknak megszületni elsőként – sors és végzet. Erről sokáig nem tud. A meg nem születetteket gyakran övezi körbehallgatás. Valamit mégis megérezhet elejtett félmondatokból, zavart tekintetekből.

Lehet, ezért is akar mindig jóval többet, mint amennyi egy életbe belefér. Enni három helyett. Nem enni egyáltalán: ha nekik nem jut, neki se legyen. Folyamatosan az foglalkoztatja, hogy elég jó-e? De hogy lehet úgy elég jó az ember, ha nem tudja, mihez viszonyítson? Milyen lenne az elég?

Átesik a szokásos gyerekbetegségeken, jól sikerült kislánynak tűnik. Nincs vele baj, rendben vannak a dolgai, a bizonyítványa. Kerüli a feltűnést, keveset beszél. Amit mondani szeretne, beírja a titkosba. Elfoglalja magát: rajzolgat, susmorog a mackóval, babákkal. Hogy a babákkal mit játszik, azt senki sem tudja.

Két babák

Két babája van. Az egyik a nyár, a fény. Hosszú búzakalászhaja éppen a fenekéig ér, szeme kerek, üvegkék. Szépnek látja, mint a nyári délutánokat, amikor azt tehet, amit akar, amikor nem figyel senki rá. Olyan szeretne lenni, mint az a baba. Persze egyáltalán nem hasonlítanak egymásra.

A másik baba a sötétséget hozta magával. Hosszú haja van neki is, de mélyvörös színű. Zöld a szeme. Ő nem olyan szép baba, mégis ugyanúgy ragaszkodik hozzá. Szereti, hogy más színű a hajuk, a festett bőrük, más ruhákat is ad rájuk. Tökéletes hármast alkotnak: nem hiányzik közülük senki. Velük sosincs egyedül. Talán kilencéves lehet ekkor. Ha valami öröm éri, hozzájuk szalad. Ha valami bántja, rajtuk torolja meg. Mint azon a napon is teszi.

A babákon friss, tiszta ruha, hajuk összefonva két copfba, példásan és egyenes derékkal

ülnek az apró székeken. Büntetésben vannak.

– Ma nem szeretlek benneteket! – mondja, hideg velük, komor és szigorú, nem szól aznap többet hozzájuk. Nem tölt apró csészéikbe teát, kekszet sem kapnak. Este nem tud elaludni, csak forgolódik, odavenné magához őket, de nem. Ma a polcukon alszanak.

Aztán egy napon hirtelen megérzi, hogy miért is haragszik rájuk: valami nagyon fontosat vesznek el belőle. Hogy bár tőle függenek, de különös módon ő is függ tőlük.

Pecsétek a szoknyán

Később, amikor már nagyobb lett, megfigyeli, hogy időről időre szinte teljesen lecserélődnek az emberek körülötte. Aki kapaszkodik belé, aki tesz érte, az megmarad, a többi szál elsorvad. Nem tud megőrizni, veszteségtudata sincs. Olykor nyomasztónak érzi ezt, máskor úgy véli, ez is csak egy tulajdonság, amelyet örökölt, mint a szeme színét, ki tudja, melyik ősétől, talán a hólepte hajú dédapjától, akinek a pillantása megdermesztett bárkit, ha úgy akarta, és az is meglehet, hogy talán egy kicsit mindenkiye ilyen volt.

Sokszor eszébe jut az egyik álma: sivatagban, csonttá soványodott embernek akar vizet vinni a tenyerében. Megitatni, megmenteni őt. Forró homokon megy felé, hosszú, fehér, csuklyás leplet visel, úgy lépked óvatosan, centiméterenként, mint egy régi papnő, de a víz kicsurog a két keze közül, megállíthatatlanul. Nem tudja megitatni. Szomjan fog halni az a másik, és erről ő tehet. Nem a sivatag. Így bízbanak rá életet.

Nem, nem hibás. Ahogy nem tehet az előtte elhaltakról sem, nem ő akart harmadik lenni a sorban. Nem miatta történt! Nem azért, hogy megszülethessen. Mégis, mintha elvérzett magzattestvérei kimoshatatlan pecsétek lennének a szoknyáján.

Többen megpróbálnak segíteni neki. Viszik helyről helyre, csodatévőtől lélekorvosig, hogy úgy élhessen, szerethessen, ahogy az másnak is jó. Szétszedik, székre állítják, állítólagos halottakat szednek le róla, rontást üznek ki belőle, megpróbálnak lefúrni kútja mélyére, képeket húznak fel belőle, hirtelen annyi képe lesz, hogy bele is zavarodik. Francba küldi az összeset, hagyják őt békén. Jó így neki. Pedig nem jó. Ami másnak természetesen megy, neki nehezen, vagy sehogy.

Sokszor gondol arra, hogy talán többen, sokan vannak így. Akik nem tudnak jól megnyílni, befogadni, akik nem veszik fel a telefont, és utána szoronganak az elveszített beszélgetések miatt. Szeretne úgy szeretni, ahogy a mamája tud. Vagy úgy megelégedni azzal, amiye van, ahogy a dédmamája tette. Nem mindig másra vágni.

Két babát lát maga előtt. Szeretné kinőni őket. Szeretné a polcra feltenni, s maga mögött hagyni végre mindkettőt.

Vadhajtások

Édesapja megpróbálja felkészíteni alapvető dolgokra. Például, hogy a pillanatnak akkor is van értelme, ha a jövője véges. Hogy a győzelem soha nem tartós. Hogy Szent László fűvéért a hegyvidéki rétekre kell menni, ha csak a csigaházban bujkál, mindenről lemarad. Ha kerüli a világosságot, elszokik a szeme tőle. Fekete virágok pedig azért nincsenek, mert ha beszívják a fényt, az kiégetné őket. És hogy a sötét egyáltalán nem vonzó dolog.

Sokáig nem ülepedik le a lányban mindez, zsákutcából zsákutkába tekereg. Közben azért sok mindent megtanul, de leginkább mégis a növények és állatok nevét. Kígyótárnics, imádkozósáska.

Hamar rájön, hogy könnyen tud hatni az emberekre. Erre mások is rájönnek, használják is, ajtónak tekintik, vagy rákapaszkodnak. Hagy-

ja, hogy így legyen. Gyakran mások akaratát teljesíti, akik általa könnyebben elérnek dolgokat, megint mások pedig csak szeretnek belé nézni, ahogy a hegyi tó vizébe. Cserébe kérhet ezt-azt: égről csillagokat, mezőről madarakat, erdőből szarvasokat, madárcseresznyefa hámló kérgét, bármit, amit kitalál. Nem tud mit kezdeni a hatalmával. Az egyik benne még szánkózni szeretne, a másik a domb melletti kocsmákba vágyik inkább.

Apja általában szabadságot hagy neki, de azért alapvető dolgokban meghúzza a határokat. Ha egy indája túlnő, azt pár szóval levágja róla. Nem bántóan, de mégis. A legjobb szándékkal is lehet rosszul metszeni – ám ezt csak a lány érzi kettőjük közül, amikor olyan helyeken növeszt indákat, ahol apja már nem látja.

Ollótörvény

Édesapja fiúgyereket akart, mint az apák általában, ő viszont lány lett – ezen változtatni nem tud nyilván még a kedvéért sem, holott bármit megtenne, hogy a kedvére tegyen. A haját sokáig rövidre vágatják, apja úgy tartja, akkor lesz erős, noha a lány szeretne copfokat, amilyen a többi kislánynak van. Jót akarnak neki, értse meg. Kalickája biztonságos, tágas, mégis neki-repül a rácsoknak, szabadulni akar. Azt nem tudja, hogy ha akkor kiszabadulna onnan, még felfalnák a héják. Apja cserébe úszni tanítgatja, erdőt járnak, jó harcosokról mesél, nagy kalandokról, utazásokról, a gyerekek hamar megszoknak mindent, ami rendszeres – egy idő után egyáltalán nem bánja, hogy mindez így alakult. Aztán később mégiscsak fellázad az ollók ellen, apja ellen, márpedig a törvény azt mondja, hogy ellene lázadni tilos és hiábavaló dolog. Ez a rend, aki vét ellene, maga ellen vét, egyszer minden kihágás visszazáll.

Az első fontos emlékei róla négy-ötéves korából valók. A nyakában ül, a férfi viszi fel

a Kékesre. Lehet, ezért kérte később is mindenkitől azt, hogy: vegyél fel! Mintha egyedül nem tudná megmászni a hegyeit.

Szőlőfürt és kecskebak

Apja fiatal férfikorában dionüszoszi jellem volt. Ellenállhatatlan, ahogy mondják, akinek még azt is megbocsátják, hogy mindenből kicsit többet akar, mint illene, kellene. Ebből nehéz kikapaszkodni, ha szerelmesen szereti asszonyát, akkor is. Rögös út vezet egymáshoz őket. Vannak olyan emberek, akik egyszerűen így születnek, már a nagyapja is ilyen volt, a dédapja is. Olyanok, amilyenek, így kell elfogadni őket. Aztán egy elvétett ugrásnál megreccsen valami a térdben, vagy egy váratlan ütéstől behorpad a páncél, és onnantól kezdve igazítani akar az életén. De ez az elhatározás sok év múlva érik csak meg benne.

Apját óriásnak látja, az óriásoknak pedig több étel, több nő, több hús kell. Egy este egy ajtón keresztül kiszivárgó szóváltásból megtudja, hogy apja több életet él.

Haragszik apjára, amikor megtudja ezt.

Haragszik apjában a férfira, amikor megtudja ezt.

Haragudni kezd minden férfira, kivéve az apjára, amikor megtudja ezt.

Attól a naptól kezdve az összes férfi, bácsi, fiú szinte behozhatatlan hátránnyal indul. Eleve rossznak, férgesnek tartja őket, bizalmatlan mindegyikükkel, édesapját pedig két részre választja magában: csak Apával áll szóba, a férfival nem.

Egy pohárnyi közelség

Amikor apja hazaér, az első útja mindig az ólomüvegajtós szekrénykéhez vezet. Kicsiny poharat vesz ki, tölt a mézszínű italból. Leül az egyik

fotelbe, és percekig csak mereng. Ilyenkor nem szabad zavarni őt. Igaz, máskor is csak módjával.

Szeretne olyan közel kerülni apjához, mint az a pohár a kezében. Sőt, inkább a mézszínű folyadék akar lenni, amelyet naponta megiszik. Nem sokat, csak egy pohárral, de azt mindig. Szeretne a mindigje lenni. Szeretné szóra bírni, megcsikizni, tenni valamit, amitől az felfigyelt rá, megkérdezi, hogy van, milyen volt a napja, bántotta-e valaki, mert ha igen, azt kardélre hányja. Apja elvétve kérdez tőle csak ilyeneket – és senkit nem hány kardélre. Pedig valószínűleg kardozni is tud, hiszen mindent tud, amibe csak belevág. Sok mindenbe vág bele. Hol jobban sikerülnek a dolgai, hol kevésbé.

Ami bejön a réven, elmegy a vámon, vonja meg a vállát, szóra sem érdemesek, horzsolások csak, jól van minden, ahogy van, nem szűkölködnek így sem.

Mi vagyunk a hajó

A betegség eleinte észrevétlen vendég. Finoman kopog csak, köszörüli a torkát az ajtó előtt, hogy khm, khm, hát itt lenne ő, tessék foglalkozni vele is. Hellyel kínálni, megetetni. Testből, agyból, szívizomból. A férfi nem veszi észre, hogy tartós vendége érkezik, nem akarja helytel kínálni, etetni, itatni. Vesz az magától is mindenből. Szétnéz az izmok között, hátha talál valami harapnivalót.

Eleinte csak azt észleli, hogy nehezebb lemennie a lépcsőn, és persze felfelé is gondot okoz, de kétségtelenül lefelé a nehezebb. Egyre többször érzi azt, hogy le kell ülnie, nyilallásokat tapasztal olyan részeiben, amelyekről előtte azt sem tudta, hogy léteznek. Máskor meg a puha részek fájnak. Egyre több időt tölt me-rengéssel. Akkoriban alszik el először könnyolvasás közben, ülve.

Harcolni kezd a rossz ellen, talán még nem késő. Kidobál minden fölösleges nehezéket

a hajójáról, mert a hajó a fontos, ő pedig jó kapitány akar lenni. Meg akar érkezni. Hazatalálni, úgy istenigazából. Megérkezik, hazatalál, oly sok év bolyongás után.

Mama és én vagyunk a hajó! – állapítja meg a lány, amikor feltűnik már neki is a változás.

Húsz évet nyernek. Aztán végül mégiscsak orvostól orvosig.

Veled történik

Olvas, alszik, eszik. Egyre kevesebbet olvas, leginkább újságokat – és egyre többet alszik. Bor helyett kamillatea. Már nem hisz a teljes visszatérésben. Abban bízik inkább, hogy hátha holnap jobb lesz. Rosszabb és kevésbé rossz napok követik egymást, hullámzóan. Az évésben örömet leli, ám egyre kevésbé fontos a mennyiség. Leves. Az még fontos. Ez csak az öregség, az öregség a betegség, és tudna ő többet is olvasni, képes lenne rá, csak már nincs kedve. Ahogy nagyokat enni sincs. Kerüli a lépcsőket, mert a mélység és a magasság kockázat. A sebesvízi pisztrángokra gondol, akik képesek az árral szemben úszni, hogy elérjék a hegyi patakok felső folyását – neki pedig már a helyben maradás is küzdelmes. Sodorná lefelé az ár. Ő, akiből áradtak a történetek, visszahúzódo lesz, bezárul.

A lány ebbe nem akar belenyugodni. Ha délig nem jön telefonhívás apjától, aggódni kezd. Egyre gyakrabban ő töri meg a csendet: hogy van, ugye, nincs semmi nagy baj.

Nincs semmi nagy baj, csak úgy elmennek az órák. Igazából nem is tudja, hogy mivel. De az is megesik, hogy elfelejti, hogyan kell használni a telefont.

– Kérlek, ne csináld ezt! Ha nincs kedved beszélni, adj jeleket! Füstjel, morzejel, bármi jó, csak ne hallgass...

– Tudom, a hallgatás ilyenkor a legnagyobb bűn – mondja az apja –, de jobb magamba for-

dulni, nem látok most kifelé. Csak a beszéd megy nehezebben, a szeretés nem – nevet.

Ilyenkor a lány a régi Apát hallja a hangjában.

– Ez nem te vagy, Apa, csak veled történik – vigasztalja. Ebbe a mondatba kapaszkodnak mindketten.

Aztán a férfi a hanyatlás újabb jeleit ismeri fel magán: bizonyos embereket elfelejt, másokat meg nem ismer fel.

– Amire nem emlékszem, az nem is fontos! – nyugtatja magát.

– Ne törődj bele! Kérj segítséget, biztosan van megoldás! – bátorítja a lány, de érzi, hogy ez nem ilyen egyszerű. Olyan jó lenne pontosan érteni, mi történik...

A napok kezdenek kiszámíthatatlanná válni. Egyik délelőtt az apa elhatározza, hogy meglátogatja a lányát, de elfelejti erről értesíteni őt. Kocsiba ül, ám nem ura a járműnek. Nem találja otthon a lányt, nem érti, miért nem. Hol lehet. Elbizonytalanodik. Egyáltalán milyen nap van ma? Valahogy hazajut, de az autó közben több helyen megsérül, fogalma sincs, hogyan.

Egy másik alkalommal azt meséli a lánynak, hogy miközben úgy tudja: hozzá beszél, kiderül, hogy csak álmodja azt, hogy beszél, hogy telefonál. Pedig sokáig beszélt hozzá, higgye el. Csak már nem tudja, hogy mit. Talán nem is fontos.

Aztán azt állítja, hogy biztosan azért olyan kimerült és fáradt, mert annyi minden történik vele. Mintha beszélne, mintha válaszolna, mintha történnének vele dolgok. Ezeken a lány hosszasan gondolkodik. Mi lehet vajon az a rengeteg minden, amikor leginkább fekszik, alszik csak?

Apa fejben éli már az életét – gondolja. És hogy ez nagyon rosszat jelent.

Adagio

Édesanyja ápolni kezdi. Félreteszi világi életét, feloldódik ebben az ápolásban. Enyhíti a fájdalmakat, sétálni viszi a férfit, bár nem igazi séták

azok, leginkább csak botorkálás. Örömmel vállalja a szolgálatot. Felgyorsul és lelassul az idő egyszerre. Mintha valami lejtőn száguldva kapkodnák a fejüket, hogy merre – és mi jöhet még. Pedig minden egyre lassabban megy.

E kölcsönös függés új mélységeket és magasságokat nyit az életükben. Talán akkor tanulják meg egymást igazán. A szellemi táplálékok helyét hamar átveszi a mindennapi állapottal való foglalatosság. Apja vérnyomásmérőt kap ajándékba, majd vércukorszintmérőt, újabb és újabb pizsamát. Harcolni egyre kevésbé tud a rossz ellen – nem emlékszik, hová tette a kardját.

Édesanyja talán még inkább megszépül ebben a gondoskodásban, de eltűnik belőle a világmozgató asszonyi erő: kifehéredik, szinte áttetszővé válik, akár az angyalok. Az angyalok pedig nem akarnak üzekedést, az angyalok nem eszik két pofára a levest.

Hideg kabát

Apa kabátja egész télen kint lóg Mama kabátjai mellett a fogason, Apa nélkül. Édesanyjának nincs szíve kidobni, elajándékozni sem. Őrzi még a testét, az arcvíz illatát – bár meglehet, hogy ezeket csak ő képzelem már.

Amikor édesanyjánál jár, mindig megérinti a kabát anyagát, vastag szövésű posztó, megigazítja a hajtókáját.

Apa kabátja nehéz és súlyos emlék, olyan, mint apa volt.

Amikor megsimogat valakit, bárkit, picit az édesapját is simogatja benne.

A második hely

Apa már nincs, azóta hidegebb a világ – gondolja a lány. Édesanyja azóta csukott ajtó mögött él. Van persze azon az ajtón kukucskálólýuk,

és ő sokat álldogál az ajtó előtt, de mamája nem tudja igazán beengedni magához. Persze, sokszor meglátogatja, ám mindig azt érzi, hogy nem mehet be hozzá rendesen. Próbálja megnyitni őt, de az olyan, mint a dió, csak feszegetni lehet a héját – vagy összetörni. Nem hajlik, nem tágul.

Amikor beszélgetnek, akkor is leginkább édesapjáról mesél neki: kanalazza az angyalok levesét, testét az emlékeiből táplálja. Elhalványodik a rossz, megfényesül a jó, így van ez rendjén. Szép asszony még most is, minden uj-jára található, de nem akar, hiába szeretné a lány rábeszélni, hogy legalább próbálja meg.

Hogy vele mi lesz, az nem érdekes, hiszen nem ő az igazi vesztes. Ő csak a második a sorban, az édesanyja után. Ez is rendjén van így, a második hely sem rossz, van éppen elég feladata, nincs ideje gondolkozni: élnie kell – egyre többek helyett. Szeretni mamáját, Apa helyett is.

Visszaakasztja a falra a képet, a másik mellé. Fekete-fehér kép, öreg fakeretben. Egyedül maradt az orgonáival az a kislány, végérvényesen. Adnának neki új földet, házat, kertet, újrakezdhetné, ha akarná, ám nem hallja meg a hívást, nem hallja a hangokat a csendtől. A legnagyobb csendjét nem tudja elsiratni azóta sem.

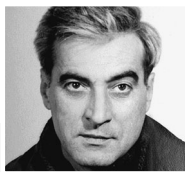
Tele zsák

A lány megigazítja a kereteket, hogy párhuzamosak legyenek. Kevés dolog zavarja annyira, mint az, ha ferdén állnak. Eszébe jutnak a közös erdőjárások, a Kékes, a folyóparti csavargások Apával, de az is eszébe jut, hogy az édesapja nélküle is elment az erdőbe, ha éppen úgy hozta a kedve. Csak úgy, az erdőért. Vagy magáért. A tettért. Az életre kijelölt helyekért.

Ezt kell eltanulnia tőle, ez az igazi öröksége.

Tihanyi Viktor: Lásd a szívárványt

Béri Géza

(1931–1986, Budapest) költő,
drámaíró, a Fűves-kerti szerzők
egyike, 1956-os szabadságharcos

Béri Géza

Isten

A sík világon látható volt,
ember- vagy állatetestet öltött,
a gömblakók szellemnek vélték,
mert ég tetőzte még e gömböt,

a görbült tér, az űr korában
lett sokdimenziós ábrázata,
túlnőtt az ember alkotó agyán,
ki itt maradt, döbenten, egymaga.

Babilon

Szavak tégláit cipelem,
a házam álljon, ház legyen,

évezredek szilárd jelét
őrzi a rom, a törmelék,

szavak tégláit felrakom,
őrizzen törmelék, a rom,

őrizzenek évezredek,
ékes írásjelet vetek,

agyagtáblák, kik szóltok bölcsen,
segítsetek, én is betöltsem

az idők üres szakadékát,
áldassék, ki az első téglát

vetette, írta – nálunk jobban
hitt a jövőben, s Babilonban.

Gábor Felicia

Scsendesség ünnepe

Gábor Felicia
(1976, Lujzi-Kalagor)
csángó-magyar író,
Budapesten él

Milyán sok virágja van, mám. Van, fiam. Káll a sok őszirózsa. Támátőba sok hályra káll vinni. Majtég¹ van a hótak napja, s ál káll lesz² a virágescska.

Gyejja.³

Ál káll scsánogatni⁴ e kicsit a kereszthályáket, mát oda menen a pap mágszentelni, s mát úgy illik. Nám scsak azét, mát kikacag a világ, hanám mát a hótcsainknak⁵ ál káll scsánni dolgikat. Nánkünk, kik élátbá vajunk. Sö⁶ káll e mozsa⁷ práznyikat⁸ es scsánni mámánál⁹, odahedrá.¹⁰ Béhínni vaj-e két asszonyt, mályiket tudgyuk nük,¹¹ hogy májkám nám¹² tálík ki nálík. Sö nám scsak azét, hanám a pómána¹³ káll a hót lálkinák.¹⁴

Anyám a halottak napjáról beszél.

November ellepi Kalagort. Az emberek szorgosan készülnek az ünnepre. Kapálgatják a sí-

rokat, égetik a lehullott leveleket. Tisztogatják, ápolják a keresztfákat. Kora reggeltől szürkületig dolgoznak a temetőben. Mindenki igyekszik a családjá sírjait rendbe tenni. A papnál feliratkoznak az imára. Van, hogy a nagy temetőben egyszerre nyolc-kilenc pap is mond imát, külön-külön síroknál.

Mám, kendnák hány kereszthályhez káll mennjen? – kérdezem édesanyámtól.

Van többes, mámám. Nük, édesegyák,¹⁵ ilyánkor rendrá vesszük a fámiliét, sö scsánogassuk ál rendrá zágésziknél.¹⁶

Nini Ili, kendnák a húga es ott van mám a nagy támátőbá? – kérdezem. Ott, dáhugy.¹⁷ Odatámáttük mámám, ott hályescskélyá liánkája mállát.¹⁸ Ne nám es gondoltuk, hoj ő ilyán hamar álmenen. Ne az idősábbaiket annyira nám búsuljuk, mát az élet rendgyá, dá llink, nálunk kiscsescskébb. Ő még élhátett vóna. Mikor az ő keresztcsit scsánogassuk, mámokám, úgy ál fog a scsendesség. Minden kapautésbe, minden barázda síkításába¹⁹ llinkat lássuk.

Áróst búsuljuk mámokám őt. Áróst. Zistán²⁰ hamar álvettá. Dá mit scsánjunk. Kinák hány nap van ki rendelvál.

Hallgatom anyám halotti beszédét a hógáról, aki nem olyan rég halt meg. És közben arra

1 mindjárt, nemsokára

2 elkél

3 elszánást kifejező indulatszó

4 csinálgatni

5 halottainknak

6 és

7 morzsa (itt kicsi, kis)

8 halotti tort

9 édesanyámnál

10 odafenn (a nagymama háza a faluban a dombon áll)

11 mi

12 majdnem

13 adomány

14 lelkének; úgy szokás, hogy halottak napján a temetőhöz vezető úton lakók az arra haladó embereket behívják egy tál ételre, pohár borra. Főleg azokat, akikről tudják, hogy szegénységben élnek. Mindezt a halott lelkéért teszik.

15 édestestvérek

16 az összesnél, mindenkinél

17 hát persze, természetesen

18 ott a helye a leánykája mellett

19 egyengetésbe, simogatásába

20 Isten

gondolok, hány ember van a családban, akiket imáimba kellene foglalnom.

A dédnagyanyám, akinek a szárnyai alatt nőtettem fel, aki a gyógynövények, a fák szeretetét ültette fiatal lelkembe. Akinek lábnyomában lépkedtem a kertben, nehogy letaposzam még a gáz is. Így modgya vala: minden zöscségnek²¹ az a dolga, fiam, hoj az, aki körül nő ki, azt etássá, gyógyítsa. Ügyálj minden fát, bokrot ső virágot körülöttád. Mát hugy tá ügyáled,²² ők es úgy ügyálnák téged.

Kendet, örágnagyamámokám,²³ én áróst szeretem, gondolom magamban.

Édesanyám szülei.

Kolta Anti, aki úgy pödörte nagy székelyes bajuszát, mintha apró, zömök testét akarta volna egyensúlyban tartani. Aki gyerekkorunkban, a náluk alvó, egyszerre több unoka kérdéseire oly részletesen tudott válaszolni. A háborút is megjárta, az indulókat, katonadalokat gyakran elénekelte nekünk is.

Kolta Mária nagymamám, akinek hosszú hajában sohasem járt olló. Fejkendő alatt fejére koszorúba font haját sohasem láttuk kibontva. Olyan erős asszony volt, hogy amikor azt emlegette, hogy meg fog halni, el sem hittük. Tizen-négy gyermeket szült, és élete végén is buzgón hajtotta a varrógépet.

Veronika nagymamám, aki mellé bebújtam a paplan alá a hűvös téli reggeleken, amíg nagyapám tüzet gyújtott. Minden alkalommal megkérdeztem, hogy van-e föld is a kilótájukban,²⁴ mert olyan nehéz volt. Ő mindig azt válaszolta: hogyne lenne, csak földdel van teli, nem fújja fel a szél, s ilyenkor összenézett a nagyapával, és nevettek.

21 növénynek

22 ügyelsz rájuk

23 dédnagyamám

24 paplanjukban

Imádott nagyapám, Gábor János. Hálával emlegetem magamban. Az elmondott mesékért, történetekért. A türelméért. A nyugalmaért, amellyel megtanított engem is elcsendesülni, magamban megtalálni a dolgok rendjét. Az átlatok tiszteletéért. Mikor Farkatlan macskánk, aki legalább tizenöt évik hozta a macskafiúkat nekünk, elpusztult, tisztességesen eltemettük a kertben, és nagyapám megköszönte neki, hogy olyan jó macska volt. A szeretetért, amely körülvette.

A kishúgom, Gabriella, aki tizenegyediknek született, és másfél évesen halt meg. Alig élt velünk, mégis mindegyik testvéremben maradt belőle elég, hogy ne felejsük el illatát, gömbölyded testecskejét, ahogy az ölünkben, nyakunkban vittük. Gurgulázó kacagását az utolsó előtti estéjén velünk.

Édesapám. Gábor Péter. Hiányát magamban kitömtem ezernyi emlékkel. Ha fáj, kiírok egyet a családi csoportba. Egy emlékecskét. Róla. S a testvéreimmel együtt újra meg újra átéljük. Őt.

Most ott pihen ő is. A temetőben.

Hányan is vannak még a családban, akiknek nevét megemlíthetném.

Hányan vannak még, akiket nem ismertem. Rokonaim. Felmenőim.

Az ő vérük is bennem csörgedezik.

Legyünk most Velük egy kis időre.

Legalább egy napra.

Egy esztendőben.

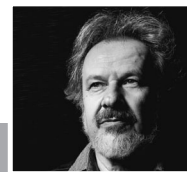
Gyűjtök egy fehér gyertyát, elmondok egy imát. Mint otthon, Kalagorban. Mikor a novemberi köhögős kályhák, amelyeket akkor kezdtek begyűjtani, beburkolták a falunkat friss füsttel.

A hegyekből leereszkedő köd s a füst egyvelegébe a falu halottai ilyenkor egy kicsit hazamennek.

Otthon, a csend árnyékában, ki-ki a maga szeretett halottjával elbeszélget.

Legalább egyszer egy esztendőben.

Oláh András

Oláh András
(1959, Hajdúnánás)
költő, tanár, Mátészalkán él,
Ratkó József-díjas

[elköszönni sem]

elköszönni sem tudtál nem láthattad
a tekintetét nem érinthetted meg
egyszerűen csak elment búcsú nélkül
valami elzárt kórházi betegszobából
ahova már senkit sem engedtek be
az előszivárgó emlékekkel pedig nem
tudsz mit kezdeni... hol van már
a tanyakert a szántásban talált szablya
s a kukoricásba álmodott lovagvár
hol vannak a régi szüretetek az ős
mustszagú lehelete a kopott bicikliút
a homokbánya figyelmeztető felirata:
„omlásveszély” s hol az agyonnyútt labda
a bokszkesztyű a gémeskút elbillenő rúdja
a nádfedél a petróleumlámpa imbolygó
lángja a zörgő kerítéskörök a sértődős
dac az elsiklott ölelés... már nem tudnak
megelevenedni – csak kísérnek koporsónyi
csöndben valami elgörbülő idegen tájba

[elgyávulásainkra emlékszem]

elgyávulásainkra emlékszem
a magzatpózba ránduló testre
a durva kérdések záporára
arcomba csapódó lélegzetére
a visszanyelt jajgatásra
a levegőhiányos zugra
kiszivárgó félelmeinkre
a közönyös falakra a zuhanásokra
az ereinkbe alvadt vérrögökre
a csontvelőbe ültetett aggodalomra
tehetetlenül széttárt karodra
s a kórteremben felejtett szavakra

Szeretettel gratulálunk szerzőnknek a Magyar Művészeti Akadémián
október 19-én átvett Illyés Gyula-díjhoz!

Lakatos-Fleisz Katalin
(1978, Nagykároly)
irodalomtörténész, tanár,
Kolozsváron él

Lakatos-Fleisz Katalin

Délben a temetőn

Az éjjeli esőt a nap már felszárította, a reggeli sűrű, nehéz pára, amely opálössá tette a levegőt, felszállt. Az ég derült, a tiszta kékséget csak néhol töri meg egy-egy taláalomra odavetett felhőpamacs. A hosszú fűszálak, mint lányhajak, egy ütemre hajladoznak. Valahol megszólal egy házi rozsdafarkú. Fejét nem mutatja, de reszelősen éles torokhangja messzire visz. Olyan napok egyike ez, amikor az embernek kedve támad felkerekedni, és egy könnyű kis kézitáskával kimenni a világból. A tornyok most közel vannak, a láb ruganyos, nem érez terheket. Csak menni, menni ebben az áttetsző, árnyéktalan ragyogásban, mert minden útszéli kavics, mezei virág jelentős most, és az estebe való megérkezést majd a tücskök jelzik.

A temetőben hátul, annak félreeső részében enyhén megdőlt síremlék. Messziről a „kőfejfa” – ahogy erre mondják – jól kivehető, de egészen közel kell mennünk, hogy észrevegyük, hozzá egy lezárt sírbolt is tartozik. Kövét szinte teljesen belepte az itt-ott bársonyos, máshol érdes zöldesszürke moha. A kövek réseiben hosszú fűszálak, fűcsomók: a szívós élni akarás bizonyítékai. A megsárgult márványon szürke nagy betűkkel egy név: Gyöngyike. Alatta: született 1960. II. hó 26., meghalt 1961. XI. hó 21. Gyöngyikehez egy kis koszorú is tartozik, időtálló fenyőtobozból, dróttal a kőfejfára erősítve. Talán valamilyen rokon, testvér hozhatta kötelességtudatból halottak napjára. Sietősen drótozta fel, mert hideg a szél, az ujjai hamar elgémberednek. Csak gyorsan, gyorsan, mielőbb hazaérni a fűtött szobába.

A sír szomszédságában áll egy fiatal akácfa. Nem teljesen mellette, mint amikor látszik, hogy egy bokrot valamiféle díszként odaültettek. Nem a sír tövében, attól egy kicsit távolabb. De a szem a sírkövel mégis együttlevőnek fogja fel. Június ünnepére fürtös virágparókát ölt, majd néhány héttel később megkapja a korona teljes, végleges szépségét, amikor a finoman csipkézett lomb szinte légiessé teszi az amúgy is karcsú fát. A háttérben szétterülő szabad mezővel, az égen úszó felhőkkel tökéletes egységben létezik.

A fa itt áll november végén is a sárszínnel szétkent ég alatt, amikor már délben is este van. Itt állt szeles, csípős nagypénteken is, mikor még az akác lombjának nyoma sincs, és a fű hidegzöld. És ha most valaki gondolna egyet, és hirtelen ötlettől vezérelve kivágná a fát, gyökereiről új hajtás sarjadna. A fa elpusztíthatatlan. Egyszerűen *van*. Itt áll a sír mellett.

*

Miért őrzi ez a légies kis fa a síremléket? Miért szegődött örök társul egy kőtömbhöz? A síremlék mint emlék csak negatívja valakinek, aki már nincs. A nem létezőnek állít emléket. Azért van, hogy a nem létezőre figyelmeztessen. Mihez, kihez hűségese ez a fa? Az egykor élt Gyöngyike emlékéhez? Tudja talán, hogy a halál nem végleges? Hűsége talán várakozás a majdan eljövőre?

Persze mondhatjuk, hogy mindez csak képzelet, szenvelgés. Hűség, várakozás, a társiaság morálja csak az emberi világban létezik. A fa véletlenül nőtt épp a sír mellé, a természet

szeszélye folytán. És ha valaki kivágná, azért hajtana ki újra, mert nem tehetne mást. És a síremlék csak egy kötömb, semmi több. A nem létezés jele. A természet tárgyaiba ne képzeljünk tőlük idegen tartalmakat.

Ez azonban nem igaz. Ez a fa itt a síremlék mellett, itt a vele való együttlétben mégis *van*. *Van*-sága a megingathatatlan szilárdság és az együtt-lét hallgatag tudása. Együtt-lét mindazzal, ami körülveszi: ég, fű, zöld. És a bemohásodott, természetté vált sírkövel. Ez, hogy *van*, ez a legtöbb. Isten így határozza meg magát Mózesnek: vagyok, aki vagyok. Annál többet, hogy valami *van*, nem mondhatunk.

*

Filmekben, regényekben látni-olvasni ilyen emlékezetes képkockákat: a hős – sokszor egy gyerek – árván, magában áll, elveszve az idegen embermasszában. Kihez mehetne oda, kihez szólhatna? Mígnem egy váratlan hang kiszól a tömegből: – mellém leülhetsz. A váratlan hang gazdája később sem tágit kiszemeltjétől. Üres délutánokon együtt hallgat vele. Amikor mindenki nevet rajta, ő nem. Ez a semmiből előlépő *van*. A semmi alaktalan masszájából szinte tapintható, tárgygyá váló forma. Mindegy, minek nevezzük: barátság, házastársi szolidaritásnak. Nem az enyém, sem a tied, a köztünk önállóan létező *van*-ság.

Ha ezt a *vant* megtapasztaltuk, a legnagyobb gondunk lehet, hogyan őrizzük meg. Az, aki a semmiből előlépett, világosan érezte, hogy ezt kell tennie. Egy belső hajtóerő vezérelte efelé. De csak addig *van*, amíg érzi. Ha érzi, akkor tudja. A létezés fokmérője az érzelem.

Az érzelem világossága, a felismerés tesz képessé arra, hogy megtegyünk olyasmiket, amiket előtte nem is gondoltunk volna magunkról. Ez tesz képessé arra is, hogy feldőljünk, leromboljunk életeteket, romokat hagyva magunk után. Mert ez az érzelem minket lep meg a legjobban. Csak tehetetlenül szét-tárjuk a karunkat előtte. Mert *van*, ez a leg-

világosabb valami. Mostantól nem tehetünk úgy, mintha nem lenne. Mint, amikor már nincs, akkor sem tehetünk úgy, mintha még lenne. Amikor egyszer csak észrevesszük, hogy ha másik a megszokott időben nem jön haza, nem aggódunk. Ha beteg lesz, nem reszketünk a félelemtől, hogy elveszíthetjük. Legfeljebb dühösekké leszünk, hogy *szándékosan* beteg azért, hogy minket provokáljon. Vagy attól riadhatunk meg, ápolásának terhe minket súlyt majd.

Miközben ez a *nincs* már mindig kudarc. Akkor is, ha nem tehetünk róla. Mert csak valahogy így alakult.

Pszichológusok vigasztalnak, nem attól jó egy kapcsolat, hogy holtig tart. Egyesek azt mondják, egy kapcsolat létezésének fokmérője, ha egy pár úton *van*, tartanak valahova. Mások azt mondják, ne az elveszett éveket sirassuk, hanem nézzük meg, mit kaptunk a másiktól. De tudjuk, mert érezzük (!), ezek a szólamok mind sántítanak. Minket nem lehet becsapni. Ha vége lehet, olyan, mintha soha nem is létezett volna. Ha már nem szeret, soha nem is szeretett. A *van* fokmérője az örök? Vagy másképp szólva a tartós, a szilárd, a változatlan?

A *van*-ra, a létezőre épít a keresztény házasság, amikor az emberi érzelmeken túl az istenibe helyezi. Az örökbe. Tudja, hogy amikor az ember érez valamit *van*-nak, az nem komoly. Arra nem lehet alapozni. A keresztény házasság paradoxona, hogy az istenit az emberi időbe helyezi. Az időben előrefutóba, aminek imperatívusza mégis: ellenállni a változásnak. Miközben ezt az isteni *örökké*-t mi nem érezzük élőnek. Üres absztrakciónak, szép szavaknak, szónoklatoknak, papírnak inkább. Amit csak így-úgy ránk kényszerítenek, vagy tehetetlenül meghajtjuk a fejünket előtte.

*

A nap hátrább lép egyet, az árnyékok megnyúlnak. A felhők új formákba állnak össze. Mélyül a délután.

Tönköl József

(1948, Nyögré – 2021. június
17., Győr) költő, hírlapíró,
karikaturista

Tönköl József

Halottak napja

Újra halottak napja van,
megdőbbent muskátlik lesik,
ahogy meztelen anyádat
lemossák, fölöltöztetik.

Csakugyan ősz ez, november,
növeszti szárnyát az angyal,
látod édes felnevelőd
fehérre kifésült hajjal.

Kéttornyú ágya hársfából,
dunyhája kőből, gomb szakad,
szép csapatban, nagy sereggel
ludak lángolnak, mint a Nap.

Dajkálód lesz gyöngyös álom,
a kemencét láng lobogja,
ujjad hegyére vér hull,
sűrű vér a bánatodra.

Babócsok húznak harangot,
egyszer csak minden meghasad,
két lábad akárhol sétál,
bőrödre mézes Hold tapad.

Menj, tartson az Isten, tartson,
nyomodat senki ne lássa,
földig elszáradt faludban
bízd rá magad a sírásra!

Szomorú szívvel búcsúzunk 75. életében
elhunyt szerzőnktől.

Ács Margit

Búcsú Monostori Imrétől

Ács Margit
(1941, Budapest)
író, szerkesztő,
Kossuth-díjas

Ács Margit 2021. október 12-én, Tatabányán elhangzott beszédével emlékezünk az október 6-án elhunyt Monostori Imre (1945–2021) József Attila-díjas irodalomtörténészre, kritikusra, szerkesztőre, könyvtárigazgatóra, a Németh László Társaság alapító tagjára, szerzőnkre, barátunkra.

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Sokan vagyunk itt Monostori Imre barátai, munkatársai, ismerősei köréből, akik soha nem hittük volna, hogy Imre ravatalánál kell állnunk majd egyszer. Erőteljes, magabiztos, nyugalmat sugárzó lény közelében fel sem merülhetett az elmúlás gondolata, csakis az új és új munkáknak szentelt élet, az egymásra és az irodalomra figyelés eleveensége volt észlelhető minden vele való találkozásunknál. Ereje, bátorsága érződött nyugalmán is, pontosabban szólva higgadt, kiegyensúlyozott magatartásán. Azért kellett módosítanom a megfogalmazáson, mert korántsem biztos, hogy benne valóban nyugalom lett volna. Viharok között élt, abszurd tilalmaktól, tabuktól hemzsegő időkben, s ő elébe ment a veszélyeknek. Irodalomtörténész számára nem volt előnyös Németh László életművének kutatása még a rendszerváltás utáni években sem. A felélesztett népi-urbánus ellentét időszakában ismertem meg közelebről Monostori Imrét, a Kortárs folyóirat szerkesztőségében. A folyóirat rangos, régi szerzőgárdája elfordult tőlünk, nem volt könnyű megőrizni a lap színvonalát. Boldogan fogadtuk Imre tanulmányait, nemcsak azért, mert Németh László szellemiségének megóvását, megtisztítását az előítéletektől mi is feladatunknak éreztük, hanem azért is, mert Monostori Imre briliáns elemzéseket adott ki a kezéből, tárgyyszerű és adatokkal alátámasztott írásműveket. A hisztérikus környezetben döbbenetesen jól hatott

magabiztos nyugalma. Nem is érte támadás! Munkája kikezdehetetlen máig, s ez nemcsak Németh László-tanulmányaira érvényes.

Példaszerű az is, hogy legutóbbi éveiben Németh László ellenlábását, Szekfű Gyulát vette górcső alá. Nem félt szembesülni a másik féllel, képes volt annak a világába is alámerülni. A csúcsra járatott féligazságok, az elvakult gyűlölködések, a bornírt kultuszok tobzódása idején a legnagyobb tisztelettel adózom e büszke tárgyilagosságnak. Az etikus gondolkodónak.

A kép, amit Monostori Imréről megidéztem, szigorúbb, keményebb lett a valóságnál. Imre kedves, szerény ember volt, hasznos, tevékeny tagja szervezett közösségeknek, a Magyar Írószövetség Választmányának is. Hosszú ideig szerényebbnek és zárkózottabbnak láttam a kelleténél is. Aztán, talán a hivatali kötöttségektől való szabadulás és a hegyi kertjében töltött nyarak is hozzájárultak ahhoz, hogy oldottabb lett. Saját magáról is kiadott egy könyvet *Levélhozta és más történetek* címmel. Megszokott szemérmessége miatt e könyvnek is az adott menlevelet a szemében, hogy megőrkíthette benne tudósi-szerkesztői műhelyének dokumentumait, de mégis feltárult benne az élete, a személyisége is.

Fáj, hogy nem beszélgettem vele eleget, nem fejeztem ki eléggé iránta való tiszteletemet és elismerésemet, s hogy Imre ezentúl már mindig hiányozni fog. Csak abban találok vigaszt, hogy ő csodálatos, teljes életet élt.

Nyugodjon békében!

Kalász Márton
(1934, Somberek) költő, író,
műfordító, Budapesten él,
Kossuth-díjas

Kalász Márton

Temető

Lelked: a temetőig út küzdve ki, gondolat,
s ha nincs épp majd erő itt – te hívnád magad.
Fejtés ne kívánna akkorát szomorítani –
imák közzaván szemérmes szó, épp e bánat: te s én, apad
halk sóhaj, vinne, ki honnan kímél, tudatná, szeretet int s ami él.
A színhely más megrendülés, a kiveszettből ami áthat –
szó így, külön tartás kis alkony; de kora éber most szólna, sírhatnék,
mint szorongó agg, úgy keltenék, e tündökletes fény, hívó arc –
köszöntve elér a hívás, haladhatok, miképp az álom, ha tét kuporgatott.
Itt fogadhatom csöndjén, talán az se volna csak bátorítva igény.
Arcod fölé hajlok – venne ki, a rózsák felől finoman vágyón kezét –
erő a hiányból, s ahol a gyönyört véltük, minden érve sok temető,
a világ; egy kapujára koszorúval kis márvány névjegyet évre kitett:
Édes, hisz minden gondolat s lélek egy fájdalomon szólítva – eped.

Út

Ez az álmatlanság már azzá se térülne – lennem
egy-egy gondolat névtelen bátorodója bennem
fölfedve legalább, fogyatkozó hit, annyi lényt belátnom,
s mint hajdan, kétkedve ugyan, de vélhessük magunk egy tisztaságon,
nem kell kihívónak lenni, annyi cél foglalójának tovább,
a fájó teremtés se riasszon, közös föllélegzése ideát –
váltunk lelkületünkön, oly művek fényén, ki lehet
mondani, nos, visszatérve az álmatlanság tűnődésére, hihet
a féltett alkotásban épp a szorongva elmélyülő, sugallaton
a nappal jártat inkább, értet, követve a korai kedvvallatón –
elköszönni annyi váratlan önmértékkel egy szótól, s nem hiány,
de hát szavunk a lelkeségről, a lélekről, így készülni kíván,
szárnyad, mondtuk még tegnap, szellem, irónia; s néha vitat,
járulni az elmék új szép gondolatához, járulva a tiszta utat.

Temesi Ferenc

Nagyságos Géza fejedelem emlékére

Temesi Ferenc
(1949, Szeged)
író, műfordító,
Kossuth-díjas

Szócs Gézával a Házsongárdi temetőben találkoztunk 1976-ban. Ő vitt el az egy napja eltemetett Szilágyi Domokos sírjához. A magyar-román kulturális csereegyezmény keretében voltam Romániában mint fiatal író, akinek még a Szépirodalmi Kiadóban volt fogságban az első könyve. Gézával mindjárt összelekedtünk („Baszknak születni Spanyolországban /.../ Hajjaj...”), amint ott csúszkáltunk a novemberi sárban („és az ekével felforgatott temetők”), varjúkárogás és sötétbarna falevelek között („elkotródna az országrontók / és akkor megint az országépítők /.../ ezek”). Sírt a köszörű: a ledöntött sírkövekről csiszolták le a magyar és szász neveket. Az új sírokon csupa ősi dák név.

„A román embereknek be tudták magyarázni: mi vagyunk az okai, hogy nem megy a szer” – mondta Géza.

Ballagtunk a múltunkban. „És még ti mondtátok, hogy így hozta a történelem, a magyar sors meg a Jézuska.” Géza szemüvegén csillámlott az indulat. „Ha tudnád, mennyire utálok a magyarkodókat. Ahogy nálatok mondanák, én az urbánusokhoz húzok. De ez itt már nem tréfadolog, öreg. De nem ám!” Hallgattunk. „Ahol a sorsjegyárus rongyos, ott baj van” – mondtam már az utcán.

Nem feledem, míg élek: Gézánál hallottam először Joyce hangját, amely kicsit Weöres Sándoréra emlékeztetett. Ez a hang búcsúztatott Kolozsvártól. Ebből a találkozásból évtizedekig tartó levelezés lett. A családban volt egy ifi válogatott vívó, tán Géza sógora (?), aki sűrűn járt magyarországi viadalokra, és vitte a Gézának

küldött könyveket, nagylemezeket, magnószalagokat.

A politika eltérítette mellőlem Gézát a gatyaváltás után, de van egy titkos temető, ahová a barátaink hibáit földeljük el. Volt egy közös barátnénk is: Kemenczky Judit, a költő, ójapán, német, angol műfordító, festő és misztikus.

És akkor Géza Budapestre költözött, s miközben írta korszakos verseit, ragyogó prózáit és mives drámáit, politikai szerepvállalása miatt egy buborék alakult ki körülötte. Azt se bocsátják meg, ha tehetséges vagy, de ha még a nemzeti politikába is beleártod magad, kiközösítenek. Emlékszem, amikor rávettem a Magyar PEN Club vezetését, hogy írjunk levelet Gézának, és kérjük fel elnöknek. „Jó, jó, csak el ne fogadja” – mondták páran. Gézának addigra már elege lett a kultuszalomtitokból, az apparátus ellenállt terveinek. Én már huszonvalahány éve voltam alelnök, ha akartam volna az elnökséget, megtehettem volna. De Gézát akartam elnöknek. És hihetetlen, de sikerült. Géza feltalálta a Janus Pannonius (nemzetközi) Költészeti Nagydíjat, és ezzel visszatette Magyarországot a világirodalmi térképre. Tíz éve a világon mindenki tudja, akit érint, hogy a költészeti Nobel-díjat Budapesten adják. Kivéve a magyarokat, mert ez világirodalmi díj. Fordítókat és pályakezdőket is díjaznak. A könyvkiadás is beindult. Mindehhez Géza teremtette elő a szükséges pénzeket.

És akkor jött az erre az évszázadra kirótt világvjárvány. Géza nem hitt a Covidban, de a vírus hitt őbenne. Apja a halálával kinyúlt

a sírból Géza után, és magával vitte. Zárójel. Amikor a Szekuritáté tudni akarta, hogy mi van abban a zárt szekreterben, amelyhez csak Gézának volt kulcsa az apjánál, Géza szégyenlősen elmosolyodott besúgó atyja kérdésére, és őszintén felelt neki: „Csokoládé”. Ezért mondom én, hogy itt, Kelet-Közép-Európában elég realistának lenni, mert a valóság tiszta szürreál. Zárójel bezárva.

Géza nyaggatott időnként, hogy mikor lesz már kész az ígért, róla írandó dolgozatom. „Kellene neked ekkora életművet írni, még át is

írhatod, újakat írhatasz helyettük, az élő író mindig elmozdul” – mondtam neki. Hát most már nem mozdul el. Dolgozom a dolgozaton – kifosztott szívvel, de állhatatosan –, amelyben bebizonyítom, hogy Szócs Géza a magyar nemzeti avantgárd nagyhercege volt. Korszakos nagysága irodalmunknak, amely egy és oszthatatlan. Szeretném, ha róla elnevezett díj is őrizné emlékét. De legfőképp: folytatni kell a munkáját. És új fordítógenerációt kinevelni. Csak így tudunk kikerülni a szellemi karanténból, amelybe zárni akarnak. Hányadszor is, Uram?

Benedek József: Szárnyalás

Csillag Tamás

Ez az évszak se fog

Ez az évszak se fog végezni velem,
csak asszonyi hajakat tömköd a számba.
Körbekerít az őszi füst, városi köd,
a családapák örök feltámadása.

Kevés maradtam túl messzire menni,
kiáltozás helyett elnémít az este.
Rám borul a meghódított égbolt,
a holdfogyatkozás, az ember eleste.

A mély sötétben az ember dolga itt
hallgatni a dogma dübörgő dobjait.
Az én csillagom sehova se vezet,

elhagyja a várost, elhagyja az eget,
és a köztés térben hunyorogva áll.
Égni okot keres, égni okot talál.

Minden

Még nem szabad rehabilitálni a szájszegletbe
száműzött mosolyokat.

Megbetegít ez a szünni nem
akará dübögés, labda pattog, vagy csak
rozsdásodik a szív zárszerkezete.
Este van újra, engesztelhetetlen sötét,
fekete, sűrű, mint a fiatal asszonyok
kiengedett haja.

A válaszok megvannak, éjszakára
egyetlen mély kilégzés az utca.
Minden változik, minden elkísér,
minden mozdulatlan,
s minden
mégis
él.

Csillag Tamás
(1987, Gyula)
költő,
Békéscsabán él

Kémcsövekbe zárt jégverés

Jánoki-Kis Viktória
(1982, Tiszaföldvár)
építészmérnök, író,
Budapestén él

Interjú Jánoki-Kis Viktóriával

Meghökkenítő novelláiban lelki-mentális válságok tárulnak elénk, amelyek legtöbbször gyermekkori sérülésekből súlyosodtak keresztté, miközben a szereplők akár öntudatlanul is kiutat, kapaszkodót, örök viszonyítási pontot keresnek. A szerzőt az *Átlépsz velem a víz fölött* című, kiadónk gondozásában nemrég megjelent első kötetről kérdeztük.

– A legtöbb novellád cselekményének közege a család, itt születnek a problémák, a bonyodalmak, itt bontakozik ki a dráma. Milyen indíttatásból összpontosítasz a családi kapcsolódásokra?

– Úgy gondolom, hogy az ember személyiségének főbb vonásai a családi környezet hatására körvonalazódnak, és életünk meghatározó kapcsolatai is ebben a térben épülnek föl. Mindig is érdekelt, hogyan hatnak egymásra a családtagok, miért különbözik egymástól annyira két testvér jelleme és életútja (*Hetvenszer négy méter, Piros csík*), hogyan alakul át a szerelem a házasság és a családalapítás hatására (*Kristály, Vodkaszóda, Te meg én*), és milyen mértékig határozza meg valaki sorsát a szüleivel való viszonya (*Kristály, Piros fazék, Cukros víz, 2053*). Szerintem a legerősebb lelki viharok a családi kötelékekből eredeztethetők, én pedig keresem a drámát és a katarzist, amikor történetet írok.

– A családi háló tehát nemcsak megtartani, de megbénítani is képes, ha az egyik tag már nem tudja az öröklött vagy éppen terheket továbbcipelni,

és válaszút elé kerül. Jól értem-e, hogy az ebben rejlő drámai lehetőség foglalkoztat téged leginkább?

– Igen, ha úgy vesszük, mindegyik novellám egy pszichológiailag jól körülhatárolható helyzet kibontása. Mit tesz egy anya, amikor rájön, hogy a fia kábítószer-problémákkal küzd? Hogyan hat egy nő életére, ha a testvére fogyatékossgal született? Mit kezd egy apa azzal, ha gyermeke elfordul az alapvető családi értékektől? Milyen felnőtt válik egy fiatal korban félreértett és elutasított lányból? Az ilyen jellegű terhek szerintem olyan tartósan és mélyen megviselik a pszichét, hogy egy idő után ösztönösen keresni fogja a kitörési pontot, mely megnyugvást hozhat számára. Ezek a kitörési pontok pedig hol drámai összeütközésekben, hol alig észrevehető, mégis döntő jelentőségű gesztusokban valósulnak meg, jellemzően a primer szeretetkapcsolatok szintjén.

– Ezek érzékletes, finom lélektaniséggel és beleélő szeretettel megrajzolt részei a kötetnek. Tudva, hogy milyen alaposággal tervezed meg a történe-

teidet, a cselekményen belül vajon a lélektani történések, fejlemények is készen állnak benned, mire írni kezdesz?

– Minden novellám előtt ki szoktam dolgozni a karakteréletrajzokat, és színopszisban rögzítem a jeleneteket, így a történet kétharmadáig általában elég jól tudom, milyen úton fognak haladni a szereplők, és milyen indíttatásból cselekednek. Aztán mindig eljön egy pont az írás során, amikor a kialakult helyzet mély átélése fölülbírálja a tervemet. Ez elég izgalmas rész szokott lenni, mert hagynom kell, hogy a bennem megelevenedő karakterek indulataikkal és dilemmáikkal megmutassák a végkifejletet. A lélektani történések tehát csak olyan értelemben állnak készen, mire írni kezdek, hogy tudom, milyen sebeket hordoznak a szereplőim, és mire keresnek megoldást az életükben. De hogy miként találják meg, az mindig írás közben derül ki, az átélés során.

– Mindaz, amiről nálad olvashatunk, merészen mai: novelláid a jelenben játszódnak, az éppen folyó életünkről akarnak elmesélni valamit. Praktikus oka van-e annak, hogy – a 2053 című írás kivételével – a mi korunkba ágyazod a történeteidet?

– Igen. Egyrészt nincs nagy érzékem a történelemhez, másrészt az emberi lélek működését csak a saját jelenemben tudom kellő alapossággal megvizsgálni. Szerintem minél távolabbi múltba merészkedik egy író, annál vékonyabb jégre lép. Óriási a tévedés lehetősége tárgyi és lélektani területen is. Én olyan problémákat szeretek körüljárni, amelyeket közről ismernek. A környezetemben élő emberek küzdelmei mélyen megérintenek, és erős késztetést érzek arra, hogy örömeiket és gondjaikat megjelenítsem. Próbálok szavakkal lefényképezni, amit magam körül látok. Lényegében a 2053 is a ma emberének szól, ezért választottam a sajátos elbeszélésmódot (E/2. személy, jelen). Szerettem volna, ha a mondatok azt sugallják: mindez veled is, aki most élsz, könnyen megtörténhet.

– Az írásaid közege novelláról novellára változik, mintha tablót rajzolnál, és a meghatározó szereplők is sokfélék: gazdálkodó, pszichológus éppúgy van közöttük, mint milliomos nagyvállalkozó, matematikaprofesszor vagy színész stb. Megannyi világ, élet, és te mindannyiukat mély átéléssel ábrázolod. Mi készíthet téged arra, hogy folyton másféle embereket, közegeket tanulmányozz?

– Elsősorban a kíváncsiság. Szeretem elképzelni, milyen lehet egy fővárosi színész nő élete, egy vidéki állattartóé, vagy egy olyan emberé, aki rendkívüli elméjével képes a világ működését képletekbe sűríteni. Persze olyan szereplőim is vannak, akiknek személyiségét és problémáit valós személyekről mintáztam. Szerencsére sok érdekes, hozzám közel álló ember fordul meg az otthonunkban, akik remek mintául szolgálnak a történetíráshoz (pszichológus, vállalkozó, ügyvéd, szülésznő stb.). És ha sikerült megírnom egy milliomos mindennapjait, nem érzem szükségét, hogy a következő történetben ugyanezzel foglalkozzam. Jöjjön helyette inkább egy drogos kamasz, egy magányosan élő idős asszony vagy egy csinos riporternő. Számomra ez az írás legérdekesebb része. Hogy minden alkalommal valaki más bőrébe bújhatok.

Bíró Gergely

Bíró Gergely
(1979, Budapest)
szerkesztő,
Tokaji Íróklub-díjas

Turczai István
(1957, Tata) költő, író, mű-
fordító, a Parnasszus fő-
szerkesztője, Budapesten él,
Babérkoszorú-díjas

Turczai István

Promenáád

*Szűrt reál, Czigány György néhány szavával,
Muszorgszkij zenéjére*

Lassan húsz éve nem hagy nyugodni
egy kérdés, amit te tettél fel:
*Mindegy neked, hogy koporsóban
heverészünk-e, vagy napozóágyon?*
A jó kérdések mindig banálisak.
Kint hétágra süt a nap, *mézet ont*
az ég, s a szemközti házból egy ideje
áthallatszik A kiállítás képei.
Keith Emerson átirata, démoni.
Úrrá lesz rajtam a zene súlytalansága.

De honnan jön válasz, ha kérdés sincs,
csak én képzelem a forró délutánban
a káprázat szikrázó boltívei alatt?
Verítékezem. Most egy promenádon sétálok,
lopva figyelem az embereket, akik mind
más szavakban hisznek, és valamit nagyon
keresnek. És ha keresik, mondom magamnak,
már meg is találták. Majd néhány hang,
ami gyorsítja a légmozgást, gyomorszájamig ér.
Baba Jaga szól hozzám: *Halálból vagyunk.*

Az ő kunyhójában gubbasztok felhúzott
térddelel *ebben az összezavart fényességben.*
Halálból vagyunk, ez némiképp megnyugtató.
Révült mosollyal kísérlem meg az átkelést.
Távoli lények közelednek, sokan állunk
a kijevei nagykapu előtt. Még egy utolsó
promenáád, amin át régi szavaink, akár a
lábnyomok, elvezetnek mostani magunkhoz.
Azután csend. Lassú sodrásban minden
folytatódik – *velünk és nélkülünk.*

Turcsi István

A szelíd erő költészete

Czigány György 90. születésnapjára

Egyszerre felemelő és megható, ritka ünnep augusztus 12-e. Kilencven évvel ezelőtt, 1931-ben ezen a napon született Győrben Czigány György, Erkel-, Liszt- és József Attila-díjas éredemes művész, költő, író, szerkesztő, műsorvezető, zenei rendező. Amikor a Magyar Írószövetségben összeismerkedtünk, majd dedikálva átadta nekem a hetvenhét versét tartalmazó *Fények a vízen* című kötetét, ő már híres ember volt. Úgy is, mint a Magyar Televízió zenei műsorainak stúdióvezetője, de leginkább a Kosuth Rádió élő komolyzenei vetélkedőjének házigazdájaként. Akkor nem meséltem el, később elfelejtettem, most azért elmondom, hálás voltam neki, mert a műsorát a kezdetektől rendszeresen hallgató nagymamám a műsor miatt későbbre időzítette az ebédeink kezdetét, és gyerekként cingár, rossz evő voltam, úgy kellett az asztalhoz parancsolni. Amikor felhangzott a jól ismert szignál, szímói születésű felvidéki nagyanyám, aki oldalági Jedlik-le származott volt, ilyenkor felkiáltott: – „Legyetek csendben! Most jön a Játék és Zsuzsika 10 percben!” De nem jött semmilyen Zsuzsika, hiába vártam, csak a játék Czigány Györggyel. Ennek is már több mint ötven éve.

A Magyar Írószövetség Költői Szakosztálya hozott minket közelebb egymáshoz. Akkoriban Bella István volt a szakosztály vezetője, és az ő ötletére indult el az azóta hagyománnyá vált „Költők karácsonya”, amikor a költőtársak egy-egy verssel ajándékozzák meg egymást. Ezen

alkalmakkor Bella Pista, később az ő utódjául választott Czigány György is le-leültek az öreg zongorához, és játszottak valami szépet nekünk. Máig sajnálom, hogy nem tanultam meg rendesen zongorázni, hogy később – Gyuri utódjaként – legalább egy halvány kísérlet formájában továbbvigyem ezt a szép hagyományt. Ugyanakkor belegondolni is rossz, mi lett volna, ha én is játszani kezdek. Valószínűleg feloszlott volna a szakosztály.

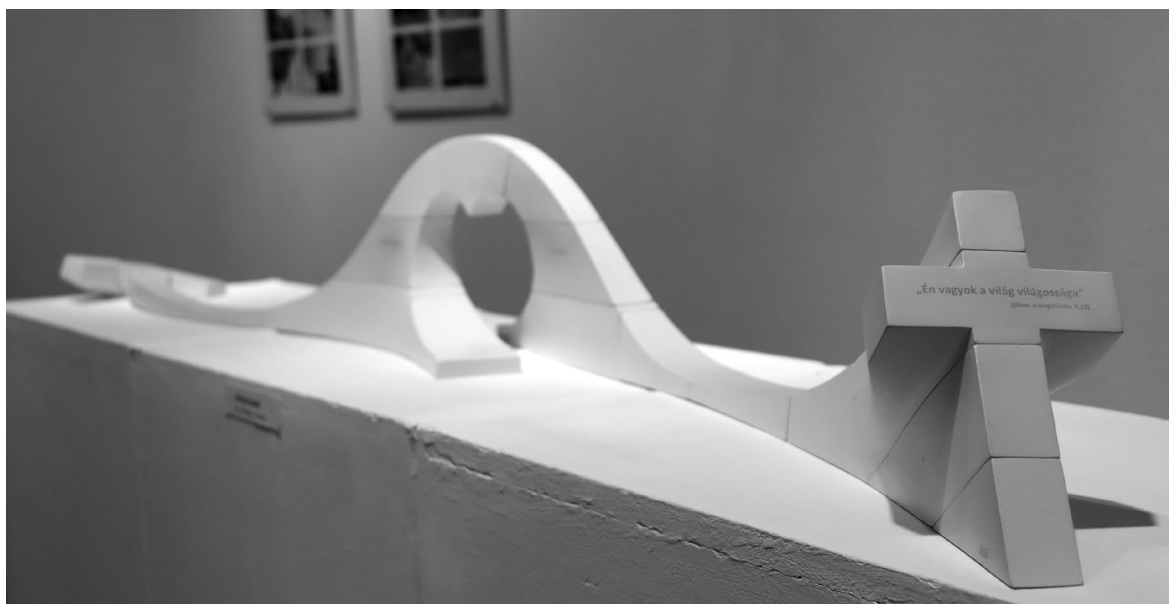
Tanúja voltam én is azoknak a viszontagságos, nehéz éveknél, amikor hatvanhat évesen elment közülünk Bella Pista, amikor két évre rá Gyuri elvesztette igaz társát, három gyermekük anyját, Jámbor Erikát, majd 2011-ben, egy május végi napon Zoltán fiát, aki nagyra hivatott író és filmrendező volt. Kevés ember áll fel ilyen kegyetlen erejű ütések után. De Gyurit másféle fából faragták. Őt idézem: „Halottaink velünk maradnak, azon kell dolgoznunk, hogy magunkhoz öleljük őket. Nem elfelejteni, hanem megőrizni emléküket. Azt hiszem, csak az élők távolodnak el egymástól, a halottak inkább közelednek hozzánk.” Sorjázta az új könyvek: a *Zárófogadás*, a *Mennyei rónán*, a *Kalitkám is madár*, a *Zsoltár*, és közben betoppant az életébe Simon Erika – persze, hogy Erika, a valódi kódok magukban hordják a megfejtést –, akivel, ha jól számolom, már 11 éve házask.

„Minden részlet ismerősen földi, de teljességgel valóságfölötti” – mondja egy másik pályatárs-barát, Ágh István, és szavai tökéletesen

illenek egy olyan személyiség méltatására, aki azóta, hogy tizenöt évesen a Szent Gellért jubileuma alkalmából kiírt novellapályázat első díjaként Mindszenty József hercegprímástól vehette át a díjat, vagy néhány évvel később Kadosa Pál tanítványaként zongoraművészi diplomát szerzett az akkori Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskolán, a művészet összes ágának folytonos érintésében él. Olyan gazdag és szer-teágazó egész pályája, hogy három emberé is bőven kitelne belőle. Több mint fél évszázad a mikrofon mögött, a kamerák előtt; kordokumentum-értékű interjúk egész sora a 20. század második felének meghatározó hazai művészeivel, Illyés Gyulától Ferencsik Jánosig, Borsos Miklóstól Pilinszky Jánosig és tovább, közben pedig az egyre teljesebb költői pálya majd negyven verseskötettel. Czigány György azok közé a lírikusaink közé tartozik, akinek versbeszédét – bármilyen erős, megélt indulatok, keservek feszítik is belül – medrében tartja az a szelíd erő, amely az egyik legjellemzőbb tulajdonsága. A szeretet és az elfogadás képessége táplálja egész költői és emberi pályáját.

Aki veszi a fáradságot, és újraolvassa verseit, esszéit, egy hihetetlenül gazdag és tágas, befogadó és befogadható, ugyanakkor megrendítő és hiányosságainkkal szembesítő, fölös bravúroktól mentes lírai életműre lelhet. A Szent István-i örökség csendes zászlóvivője ő, aki tudja, hogy a fennmaradásunkért folytatott évezredes harcban az egyes ember alulmaradhat, elenyészhet, de a szépség örök, a valódi érték sebezhetetlen. Aminek fenn kell maradnia, az úgyis fennmarad, bármekkora árat kell is fizetnünk érte. Talán ez a ma 90 éves Czigány György költői és erkölcsi hitvallásának sarokpontja. Nem poénnak szánom, amikor azt mondom, hogy ő a kiveszőfélben lévő kelet-közép-európai gentleman archetípusa, akinek egész életműve az alkotói tehetség és az emberi tisztaság ritka ötvözete.

Kedves Gyuri, kívánom, hogy szeretteddel együtt egészségben, kedvben, minél tovább dolgozz azon, amit nekünk szánasz, hogy az utókor-nak mind teljesebb és színesebb képe legyen arról az időről, amelyben éltünk!

Detkovics Anikó: Hit-remény-szeretet

Sepsi Enikő

A poétikus rituálé tanúja, Pilinszky János – ma

Sepsi Enikő
(1969, Székesfehérvár) irodalom- és színháztörténész, egyetemi tanár, Budapesten él

Írásomban Pilinszky verseiben és prózájában vizsgálom a rítus és a szertartás színházi megközelítésének költői következményeit, valamint a tanú állapotáról alkotott nézeteit egy olyan időszakban, amikor a liturgia és a szertartás megjelent Robert Wilson színházról való gondolkodásában is. A Pilinszky János mozdulatlan színházáról franciául, majd magyarul megjelent könyvemben közzétett kutatás első sorban két levélen alapul, amelyeket a Columbia Egyetem korai Robert Wilson Archívumában fedeztem fel. Ezt a kutatást a Routledge Kiadónál idén megjelent könyvem (*Poetic Images, Presence, and the Theater of Kenotic Rituals*) egyik fejezetében a poétikus ritualitás irányában folytattam, melyet itt röviden magyarul is ismertetek. Jelen tanulmány zárásaként néhány kortárs alkotó (előadás és vers) esetében kitérek a poétikus ritualitás hatásmechanizmusának vizsgálhatóságára.

Poétikus ritualitás és a korai Robert Wilson

A költői szöveg és a színpadon végrehajtott rituálé közötti különböző összefüggések leírására a színházantropológiából jól ismert szerzők (Victor Turner és Richard Schechner) meglátásai mellett a bielefeldi kutatók, Wolfgang Braungart és Saskia Fischer releváns gondolatait veszem alapul, legalábbis kiindulópontul, akik mindketten a poétikus ritualitás elsősorban német jelenségeinek feltárásán dolgoztak. Bra-

ungart és Fischer szerint a költői ritualitás rávilágít a költői és drámai formák liminális jellemzőire, valamint olyan rituális gyakorlatokra, formákra és struktúrákra utal, amelyek új esztétikai és szemantikai rétegeket generálnak. A színház formájának és felépítési módjának köszönhetően költőivé (*poiesis*) válik, ami kiszélesíti a költészet lehetőségeit. Antonin Artaud újrafogalmazásával hozzátenném, hogy a színház térbeli költészet, azaz sajátos nyelvet használ, s az időbeli sűrítés mellett a maga időtlenségében képzelet és valóság helycseréjével dolgozik, ami a metafora alapja. Richard Schechner teoretikus, rendező és drámaíró a *From ritual to theater and back: the efficacy-entertainment braid* című esszéjében hangsúlyozza: az úgynevezett „valós események” metaforákként tárulnak fel. A költészet (azaz a metaforikus jelentés és az egyetemes cselekedetek időtlen konstrukciója) kiszélesíti a társadalmi rituálék lehetőségeit a színház felé, s ez az úgynevezett költői színházak fő jellemzője. Másként fogalmazva: a költészet szerkesztésbeli és időbeli logikaként jelenhet meg a rituális színpadon, másrészt a költői (irodalmi) szövegek olyan rituális elemekkel rendelkezhetnek, mint például az ismétlés és a performativitás, illetve a közösségi, valamint egyéni befogadás együttes megléte.

Wilson színházát gyakran nevezik képszínháznak, a korai korszakot még a képek néma színházának is, de a szakirodalom nagyon keveset szól a rituális aspektusairól. Amit Pilinszky nagyon érdekesnek talált *A süket pillantásában*, Robert Wilson első európai előadásában,

Ezzel a tanulmánnyal emlékezünk a száz éve született Pilinszky Jánosra.

– melyet Pilinszky Párizsban látott 1971-ben –, az valószínűleg a rituálé és a költészet színházi térben való találkozása volt. A magyar közönség az *1914* című előadást láthatta a Vígsházban Wilsontól 2014-ben, illetve az *Oedipus* a MITEM (Madách International Theatre Meeting) keretében 2021-ben. Mindkét előadásban felfedezhető a korai előadásoktól kezdődően csalthatatlannal jelenlévő vizuális és gesztuális védjegy, amely bármelyik Wilson-rendezést két percen belül felismerhetővé teszi. A korai néma előadásokhoz képest ezek a produkciók irodalmi szövegekkel dolgoznak úgy, hogy a szöveg (és a sok vendégszöveg) nem uralja az előadást, hanem egyenrangú a látvánnyal, a zenével, a tánccal; az *Oedipus* pedig a mítosz felől közelít a szöveghez, a mítosz időtlen, az emlékezetben ismétlődő elemeit és szereplőit vizuálisan látjuk, a történetet a két tanú mondja el. Ez a szerkesztési mód már *A süket pillantásában* megjelent, ahol a tanú süketnéma kisfiú szemén keresztül látjuk a történéseket.

A Columbia Egyetem Wilson Archívumában felfedeztem, hogy Wilson rituális színházat keres az Én „visszateremtésének” (dekreációjának) folyamatában, egyfajta szertartást, amely ugyanolyan fontos volt Pilinszky, mint – e tekintetben fő forrása – Simone Weil számára: „Nem tudnám megmondani, mi a liturgiám, amíg meg nem írtam, vagy nem látok olyat, ami nagyon közel áll a sajátomhoz. Azt hiszem, a modern liturgia, ami a modern intellektuális tudatot kifejezi, az egyre összezsugorodó és széteső spirituális tudatról leváló tudati és testi képekből áll”² – írja Wilson. A levél további részében említi a személyes hieroglifáiban elvesző, támpontok nélküli modern embert, s felteszi a kérdést, hogy vajon a művészet segít-e megtalálni ebből a kiutat?

2 Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében*. KRE-L'Harmattan, Budapest, 2015. 109–110.

Amíg fel nem fedeztem ezt a levelet, nem volt nyoma annak, hogy ez idő tájt Wilson érdeklődött a liturgia iránt. Sheryl Sutton, aki Wilson egyetlen professzionális színésze volt az 1970-es évek elején, azt is megjegyzi, hogy *A süket pillantásának* „Nyitányában” a Byrdwoman egy mitológiai figura, aki egy szertartást végez, annak a részese; lehet, hogy anya, a Halál Angyala, vagy akár Médea megtestesítője: „Soha nem gondoltam, hogy gonosz volna. Nem volt mögötte érzélem. Semmi gyötrelmem. Szenvedés se. Tudatalatti volt. Úgy gondoltam rá, mint egy rituáléra, mint egy misére. A kés felemelése és leengedése olyan volt, mint a kehely felemelése és leengedése.” *A Rituálétól a színházig* című könyvében Victor Turner megemlíti Richard Schechnert, aki Donald Winnicott gyermekfejlődési szakaszait (én, nem-én) alkalmazza a színész munkájára (Turner idézi ezt a határátlépést a könyvében). A szerep, a karakter, amit el kell játszani, a színész számára a nem-én (not-me) lesz, és miután integrálja a szerep egy részét önmagába, már nem-nem-éné (not-not-me) alakul benne. Az „alkímiának” és „misztikusnak” nevezett folyamat során Turner csak a katalizátor szerepét rendeli a rendezőhöz, és ezt a harmadik én állapotot gazdagabbnak és mélyebbnek tartja. Sheryl Sutton beszél erről a megváltozott tudatállapotról, amely a „nyitány” által megkövetelt belső időzítésből ered. *A Performance Theory* című munkájában Schechner olyan előadásokat emel ki, amelyek nemcsak az egyik állapotból a másikba vezetnek, hanem az egyik érzékelésből a másikba. Emellett hangsúlyozza, hogy a színházcsinálás módjára fordított figyelem már kísérlet az előadás ritualizálására, arra, hogy megtalálja az érvényes cselekvési formákat magában a színházban. Egy tizenkettedik századi mise apropóján bemutatja, hogy a liturgia számos „avantgárd” technikát alkalmazott: „allegorikus volt, ösztönözte – nem kényszerítette – a közönség részvételét, teleológiailag kezelte az időt”, és kiterjesztette az előadás

terét a templomtól az utakon át a résztvevők otthonáig.

Wilson 1970. augusztus 23-án kelt másik levele a következőket mondja a rituálé és a színház közötti kapcsolatáról: „Mindig is azt gondoltam, hogy a rituálé van mindennek a mélyén. A színdarabok mintha megszállottan a rituális tevékenység körül forognának. A baj csak az, hogy a művészek általában csak belepottyannak, anélkül, hogy tudnák. Azok pedig, akik, mint Peter Brook Seneca *Oedipus*ának rendezésében, azonnal rituális értelmezést keresnek, gyakran elvétik. Ha egy sémából túl sok elem ragad meg a résztvevők fejében, az élet eltűnhet a munkából. Genet nagyon érdekes a rituálé szempontjából a kifordított katolicizmusával, a Mise iránti rajongásával, ahogy szüksége van a Jóra, hogy az általa imádott Gonoszt bátorítsa. A vallásnak és a drámának egymásra kell találnia. Grotowski elgondolása a szekularizált szentté válásról. Végül is egyesek szerint a színháznak vallásos gyökerei vannak. [...] Vissza kell találnunk a tragikus vízióhoz: hogy az ember mulandó, véges, halálra és feledésre ítélt. Úgy tűnik, az embereket jobban érdeklik az Eslin Intézet és a *Káma Szútra* változatos tapasztalatai. Túllépni a hús-vér testen. Elégetni, teljesen. Grotowski elgondolása. [...] Nem elvont és álfilozófiai módon, hanem tényleg a színház tüzes vasfogóit a résztvevőkre helyezve. Egy kis Artaud. Leforrázni őket. [...] Az élet mély és igaz megközelítése és értékelése rituális lesz, ebben biztos vagyok.”³

Ez az idézet *A süket pillantása* alkotási időszakának, vagyis Wilson korai alkotásainak fő inspirációs forrásait nevezi meg: Genet kifordított katolicizmusát, Jerzy Grotowski rituális színházát, amelynek fő célja nem az előadás létrehozása, hanem az, ahogy a színész él és tréningezik az előkészítési folyamat során („világi szentnek lenni”), és végül Artaud eredeti „théâtre de la Cruauté”-jét, kegyetlen színházát.

Peter Brook itt ellenpéldaként jelenik meg, potenciálisan az orosz–örmény misztikus Gurdjieff (Gurgyijev) hatása alatt, bár a nevét ebben a szövegben nem említi. (Gurdjieffre viszont erősen hatottak az isztambuli kerengő dervisek és a századforduló közép-ázsiai szúfi misztikusai). Pilinszky az 1960-as években Grotowski laboratóriumi színházával is megismerkedett, és cikket írt *Az állhatatos hercegről*. Grotowski annak előképe lehetett, amit Pilinszky később a wilsoni színházban csodált: ez a *via negativa* színház, és ilyen értelemben ellenpontja Peter Brook szándékoltan rituális *Oedipus*ának.

Míg Schechner kísérleti színházában aktívan használta a rítusokat (antropológiai értelemben), Wilson kvázi rituálét alkotott *A süket pillantásának* nyitányában: egy gyermekáldozatot, melyet az eredeti kontextusból kivett, és melyet színházként játszottak. Schechner szerint a rítus és a színház csak a kontextusukban különböznek, nem pedig az alapvető struktúrájukban. Az is lehetséges – az ötlet meggyőzőnek tűnik –, hogy a rítus a színházból származik, de akkor és csakis akkor, ha ezek a rítusok a színházon kívüli valós társadalmi struktúrákhoz kapcsolódnak.

A Nyitány – ahogy Pilinszky János látta

A Columbia Egyetemen található korai Wilson Archívum csak egy amatőr felvételt őriz a *Deafman Glance* iowai produkciójáról. Wilson színésze, Stephan Brecht (Bertolt Brecht fia) könyvet írt *A süket pillantása* brooklyni előadásáról. Ebben a változatban a rituális gyilkosság az előadás nyitányaként zajlik, míg a Pilinszky által látott párizsi előadáson a gyilkosságot a harmadik felvonásban követték el. Ezt a jelenetet néha maga Wilson is előadta, néha Sheryl Suttonnal együtt – Sutton fekete-fehérben – fekete-fehér fiúkkal és lányokkal. A *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* című könyvében Pilinszky költői leírást ad az előadásról, beleértve ennek a jelenetnek a leírását a nyolcadik fejezetben:

3 Uo. 110.

„A szín kivilágított nézőtéren kezdődik, jelezve, hogy legrejtettebb tetteinket mindig nyílt színen, rivaldafényben követjük el, vagyis akora csöndben és magányosságban, mint egy túlszűfolt aréna kellős közepén. A színpadot – erre az időre – hatalmas téglafal zárja el, mint egy eleve kirekesztve magából az eseményeket. A téglafal előtt asztalka áll; rajta üveg tej. Hátal a nézőknek, szőke hajú kisfiú ül a sámliján. Sheryl balról érkezik, lassúságában lobogva, mint egy megszállott apáca, és mereven, akár egy szeminarista, aki papsága első bűnét készül elkövetni. Sheryl minden lépése *e mellett és ez ellen* szól. Először gyengéden megitatja a gyermeket, majd az üres üveget visszateszi a helyére. Ahogy és amit csinál, inkább szertartás, mint bűn, pontosabban: a bűn utolsó fázisának minden föladatnál keservesebb és elvontabb teljesítése. Mindenekelőtt be kell öltöznie. Könyökig érő fekete kesztyűt húz mindkét karjára, kezére. Aztán kézbe kell vennie, és ki kell nyitnia az asztalra kikészített beretvát, amivel aztán egy másodperc töredéke alatt átvágja a gyerek torkát, miközben szabad baljával már be is takarta...”

A fenti „Gyilkosság-jelenet” Pilinszky személyes mitológiájába úgy lép be, mint az univerzális bűn képe, mindazoké a konkrét bűnöké, amelyeket a költő többek között a második világháborúban látott. 1944 őszén katonaként állomásozott Harbachban és Ravensbrückben, ahol közvetlenül látta a munka- és koncentrációs táborok borzalmaikat. Pilinszky verseiben és prózájában absztrakt képekben tárja fel az áldozat és a gyilkos egymással szorosán összefüggő állapotait. Ahogy tanúja volt a Soának, 1971-ben ennek a „gyilkossági jelenetnek” a nézője is lesz a színpadon. Megérintette Sheryl Sutton alakítása, és az előadás – amelyből hiányzott az érzelem, és kevés katarzist kínált – művészileg is provokatív volt számára.

Ebben az összefüggésben Pilinszky a rítus nézője és tanúja, és a szövegén keresztül részeseülünk a tapasztalataiból. Victor Turner szín-

házanropológus „liminoid állapot” kifejezése tömör leírást ad az anya helyzetéről, akit a gyermek meggyilkolása után száműznek az előadás testéből, és pusztán tanúja lehet a színpadon zajló eseményeknek. Wilson egy süketnéma fiú szemével láttatja az eseményeket. Pilinszky szövege megduplázza ezt a tanúszerpet azzal, hogy nézőként hozzáadja a saját tanúszerpét. Ennek az előadásnak a tempója „lento”, nem „ritardando”. Ez Bergson „durée”-je, amelyet Gertrude Stein *Négy szent három felvonásban* című kompozíciója ihletett, ahol a kompozíció hordozza a jelentést, nem a szavak.

Wilson ezen jelenete mögött kutatásaim szerint Daniel Stern *The First Relationship: Mother and Infant* című művében közzétett kísérlete áll, s ennek bizonyítékát, melyet a korai Robert Wilson Archívumban találtam meg, a fent említett könyvemben közzétettem. Röviden összefoglalva, a kísérletben Stern anyja és gyermek interakcióját vizsgálta úgy, hogy filmre vette, s a felvételt lelassította. A lassítás megmutatta, hogy az anya hirtelen mozdulatától a gyermek először megijed, vagyis nagyon bonyolult interakció játszódik le köztük. Bár ez a jelenet a Pilinszky által megörökített jelenetnek képest eltérő forrásból jött létre, a színpadon megnyilvánuló rituális forma (a Gyilkosság) a néző költőt személyesen is érintette, ami többletjelentést adott a cselekménynek.

Pilinszky versei, melyek A süket pillantása hatására születtek

Pilinszky írt néhány verset is ehhez a színházi élményhez kapcsolódóan, ezek megtestesítettek azt az ideális „versszínházat”, amelyet Simone Weil „mozdulatlan színháznak” nevezett. Pilinszky saját „papírszínházat” írt, ahogy ő nevezte, mely párhuzamba vonható Mallarmé „théâtre de la Pensée”-jával (a Gondolat színházával), de a „theatrum philosophicum” Foucault által használt fogalmával is.

A Wilson-előadás megerősítette Pilinszky ösztönös keresését, miszerint a költészetnek,

és különösen az ő költészetének új kifejezés-módra van szüksége. Wilson előadásának koncentrált gesztusai és a rituáléra helyezett hangsúlyai részei ennek az új kifejezési módnak.

BŰN ÉS BŰNHŐDÉS

Sheryl Suttonnak

A befalazott képzelet
még egyre ismételtgeti –

A pillanat villanszék trónusán
még ott az arc,
sziklába mártott nyakszirt,
gyönyörű kéz –
pórusos jelenléted.

Még tart a nyár.

Ereszd le jogarod, Királynő.

A *Bűn és bűnhődés* megteremti a nő liminális, száműzött állapotának jelen idejű feszültségét és a néző emlékezetét, mely ugyanazt a jelene-t ismétli újra és újra. Pilinszky verseiben ez a *praesens perfectum perpetuum* (a *praesens perfectum continuum*hoz képest) a költészet szintjére emelt helyrehozhatatlan múlt idő absztrakciója, ahol nincs idő, csak a passió megfordítható ideje válik a Soá és a huszadik században elkövetett összes gyilkosság elvont képévé. A vers címe Pilinszky kedvenc szerzőjére, Dosztojevszkijre utal.

Pilinszky *Kőfal és ünnepély* című versében mintha Daniel Stern kutatásai kelnének életre kérdés formában: „Mi történik, mi történik / minden tettünk boldogtalan / és irtóztató ideje alatt?”

Pilinszky egy másik verse, a *Hommage à Sheryl Sutton I* jó példája annak, hogy egy rituális aktus miként sokszorozza meg a jelentést Sheryl Sutton színészi cselekvésén keresztül, mely cselekvés azt sugallja, hogy a szituáció és a motiváció független tőle. Nincs jele semmi-

féle spontán vagy előre megfontolt akaratnak. Az alkotásnak ez a *via negativája* Pilinszky ars poeticájának alapja.

A lehető legszűkebb térben
végrehajtottad, amit nem szabad.
Csodálkoztál a szertartáson,
mely vágóhíd, bár nincs kiterjedése,
könyökig ér, bár nincsen ideje.

Csak később hallottad, amit
letakartál. Majd belépve a kertbe
elámultál a telehold varázsán.

A *Hommage à Sheryl Sutton II* egy úszómozgásra utal, amely Sheryl szerint az erőssége volt, és amely szinte észrevehetetlenné tette a mozgást. Ez a fajta színpadi „időmérő” mozgás Wilson szinte minden előadásában megjelenik (legutóbb az *Oedipusban*).

Pilinszky választása, hogy *A süket pillantását* a versen keresztül közelíti meg, a költő esztétikájának középpontjába vezet bennünket. Pilinszkynek volt betekintése a színház világába, de napi kapcsolata nem volt a színház gyakorlatával. Megközelítése költői maradt. *A süket pillantása* után írt versek Pilinszky költészetének jól ismert főbb témáit mozgósítják: a gyilkosság mint passió, a mise része; a tanú állapot mint az emberiség ontológiai státusza; a mozdulatlanság mint a költészethez illő mozgás; a költészet jelen idejű *praesens perfectum perpetuum*, azaz olyan jelen, amely nemcsak a jelenlétre van hatással, hanem újra és újra megtörténik.

Következtetés

1997-ben a Collège de France színházantropológiai tanszékének megalapításakor elhangzott székfoglaló beszédében Grotowski két tendenciát különböztet meg a színházban. Az elsőt „artificiel”-nek nevezi (és a latin *ars, artis* szóból származtatja), amelyben az előadás minden eleme pontosan meghatározott, és bizonyos

értelemben ezeknek az elemeknek a „montázs” nem a színpadon, hanem az előre meghatározott játék hatásaként a néző elméjében jön létre. Ez a tendencia jellemző Robert Wilson színházára és néhány távol-keleti színházi formára, mint például a Pekingi Opera vagy a Nószínház. A másik tendencia az úgynevezett organikus, amelyben a montázs bizonyos értelemben a *vehiculum*má váló színészen jön létre (utóbbi kifejezést Peter Brook alkalmazta Grotowski színházára). Pilinszky prózájáról és költészetéről szóló jelen írásom megerősíti Grotowski megfigyelését. A rituálé, még akkor is, ha kvázi rituálé vagy költői rituálé, nem teszi lehetővé a néző számára, hogy teljesen elkülönüljön a jelenettől. Az antropológiai értelemben vett rítus egyenesen megköveteli a részvételt. Ebben az értelemben Pilinszky antropológusként tanúskodik *A süket pillantásáról*, és különösen a gyilkosság-jelenetről. Nézőként kognitív szempontból is érintett. Van egy bizonyos anamorfizmus a rituálé megértésében. Más szóval a nézőnek megfelelő szögből, optikából kell néznie ahhoz, hogy kivehető formát vagy alakot lásson. Másrészt a költői rituálékban több helyes látószög is van a költői, azaz metaforikus jelentéscsoporthoz köszönhetően.

Pilinszky esetében a cikk írója látta a felvételt – egy előadás relikviáját –, és elemezte, milyen hatást gyakorolt egy költőre, aki tanúja volt ennek a színházi rítusnak, és aki prózában és költészetben írt erről az emlékről, mely szövegeket fentebb bemutattam.

A poétikus ritualitás kiterjeszthetősége az utóélet tekintetében

Több írásban és beszélgetésben foglalkoztam Pilinszky színházi víziójának továbbélésével. A poétikus ritualitás fogalma azért is nagyon hasznos fogódzó, mert könnyen megközelíthetővé tesz olyan kortárs előadásokat, mint amilyen Dóczy Péter *Azt hiszem* című, versekből, naplórészletekből és prózákból összeállított

előadása, vagy Vecsei H. Miklós performansa, vagy a MITEM-en nemrégiben látott *Éjjel* című magyarkanizsai előadás Mezei Kinga rendezésében (aki egyébként nem először rendezett Pilinszkyt). Az előadás keretét az *Apokrif* című Pilinszky-vers adta, és verssel, zenével, tánccal, grafikákkal, a személytelenítést segítő bábokkal, maszkokkal dolgozó ösztönművészeti előadást hoztak létre. Figyelemre méltónak tartom a jelen tanulmány tárgya szempontjából azt az alkotói folyamatot, amelyről a rendező-színész maga számolt be, tudniillik, hogy az egyébként sok szöveggel dolgozó előadás munkálatai során egyre több szöveg alakult képpé, eltűntek szövegek, vagy leegyszerűsödtek a képpé alakítás során. Még a felújító próbák során is tűntek el így szövegek. A scenográfiában megjelenő természetes anyagok (fa, fehér vászonleplek, tükrök a tányér hátoldalán) kivétel nélkül Pilinszky-szövegekben előforduló anyagok színpadi materializációi. Vagyis az a poétikus ritualitás, amelynek Pilinszky a bűvöletébe került, nemcsak a Wilson-élmény után közvetlenül keletkezett színdarabokban és az előadás élményéből született versekben érhető tetten, hanem eredendő, inherens része a Pilinszky oeuvre egészének.

A poétikus ritualitás fogalma ezen kívül lehetőséget ad arra is, hogy Pilinszky költői és színházi látásmódja által megérintett költői életműveket vizsgáljunk; például Tolnai Ottóét, különösen a Pilinszky-versciklust (pl. a *Pilinszky kiskanala* című verset), s a fiatalabbak közül Jász Attila költészetét vagy Halmosi Sándor legutóbbi, apokaliptikus hangvételű verseskötetét, a *Neretvát*, melyből hadd álljon itt egy-két pilinszky-verssor: „Hogy nem tudtunk élni / a szenvedés kegyelmével? Erre az angyali / vázra ilyen állati arcot húzni hogy mertünk?” (*Nem tudtunk*); „A botrány, ami sohasem véges” (*Koponyák hegye*). Mindezekről a november 26-án rendezendő *Pilinszky János színházi és filmes víziója* című konferencián bővebben fogok szólni.

Czilczer Olga

Minden emlékezet

Czilczer Olga
(1940, Szegvár)
költő, zenepedagógus,
Szegeden él

Az írás árnyékomra vetül
egykor fényvédő szemüveg mögül
néztem le a nagynak nevezett világra
áttetsző tinta mintha engem írna
fogytam el pára

lettem felhősűrű szervezet
minden emlékezet
tetőhomály fátyol bárány
felleg a rengeteget járván
esténként elültem egy-egy
égi ágon
elnéztem földi másom

hígít kavar kifut hevül
elforr a leves befőzetlenül
a nem létező család kanalazgat
asztalon fajansz alpakka gazdag
fogást ígér a fantázia
szakácskönyvben lakozhat
még évekkkel a háború után is

Az egyből sok lett egy napon
villám aprított ízekre
szedve éjjelem nappalom
a névleg nagy világon
újult meg alakom
laktam az égen a földön lakom

Móser Zoltán
(1946, Szekszárd)
tanár, fotóművész,
az MMA rendes tagja

Móser Zoltán

Képek a szoba falán

Mészöly Miklósról

Sokat elárul, hogy valakinek a szobájában milyen tárgyak, milyen képek találhatók. Ehhez nem elég a kulcslyukon belesni, ehhez be is kell menni abba a szobába. Hogy Arles-ban Van Goghnak milyen volt a szobája, és milyen képek függöttek ott a falon, azt a három változatban megfestett, *La Chambre à Arles* című, alkotója által *Hálószoba (La Chambre à coucher)* néven emlegetett képéről tudjuk. Ez a szoba a Lamar-tine tér 2. szám alatt volt egy fogadóban, amely épület – szintén Van Gogh képei alapján – a *Sár-ga ház* néven vált híressé. A festmény első változatán az ágy feletti képek a barátairól készült festményeinek miniatürizált változatai: Eugène Boch és Paul-Eugène Milliet portréi. Ezen kívül a megjelenített szobában még két kisméretű tájkép látható.

Van Gogh 1889 nyarán elhatározta, hogy legkedvesebb képeit újra megfesti kisebb változatban (réductions) édesanyja és nővére számára. Ezek között festette újra a *Hálószobát* is. Ezúttal sem pontos másolatot festett, hanem kicsit módosított a képen. Az ágy felett az egyik korábbi önarcképét örökítette meg miniatűr formában. A másik képet azonban nem sikerült meggyőzően azonosítani egyik festményével sem.

Kassák Lajos szobájában – ezt Rónay György monográfiája alapján állítom – az ő képei mellett egy kisebb József Attila-mellszobor állt egy

Ezzel az írással emlékezünk a száz éve született Mészöly Miklósról.

polcon, valamint egy nagyobb méretű Bartók-mellszobor.

Az, hogy Bartóknak milyen bútorai voltak (amelyeket Körösfőn faragtattott), ismert, hisz ezek láthatók is a Csalán úti Bartók Béla Emlékházban. De vajon milyen képek voltak valaha szobája falán? Ifjabb Bartók Béla édesapjáról szóló könyvében írja, hogy amikor „önálló lakásba költözött, 1908 februárjában a bécsi Artaria műkereskedésben 130,50 korona értékben (ez körülbelül félhavi fizetésnek felelt meg) művészi képmásolatokat vásárolt, köztük egy Beethoven-képmást; a *Mona Lisá-t* és másokat, melyeket aztán bekeretezve lakásában elhelyezett.” Nehéz elképzelnem Bartókot a *Mona Lisa* előtt és mosolya vonzaskörében.

*

Mészölyék lakása tele volt képpel – már a lépcsőházban is képek között mentünk fel az emeletre. Belépve levettük a cipőt, aztán betértünk a nagy, tágas szobába. Itt Bálint Endre dominált. Most is látom magam előtt Bálint Endre különös, közel másfél méteres, fára festett olajképét. A Mészöly ágya fölötti képek közül többre is emlékszem. Volt egy nagyméretű reprodukció, melynek eredeti változatát Lewis Carroll (eredeti nevén Charles L. Dodgson), az *Alice Csodaországban* és az *Alice Tükörországban* szerzője készítette a hétéves Alice-ről. Mellette egy gyűrött, megtört fotóról készült reprodukció két kisleányról: Alaine és nővére, toldozott,

másoktól örökölt, levetett ruhában. Hogy mit jelentett ez Miklósnak, azt a felesége sem tudta megmondani. Ha jól emlékszem, valahol ott volt egy újságból kivágott kép is, egy kemény tekintetű néger rabszolga portréja. Szintén az ágyánál, a feje fölött volt Vajda Júlia szénrajza, a *Szürke formák, fehér vonalak*, amely 1964-ben készült. De jól emlékszem még a szoba túlsó felén látható, nagyon szép Vajda Júlia-önarc-képre, Nagy István szénrajzára és Sváby Lajos *Jobb latorjára*, amely az íróasztal fölötti falon függött.

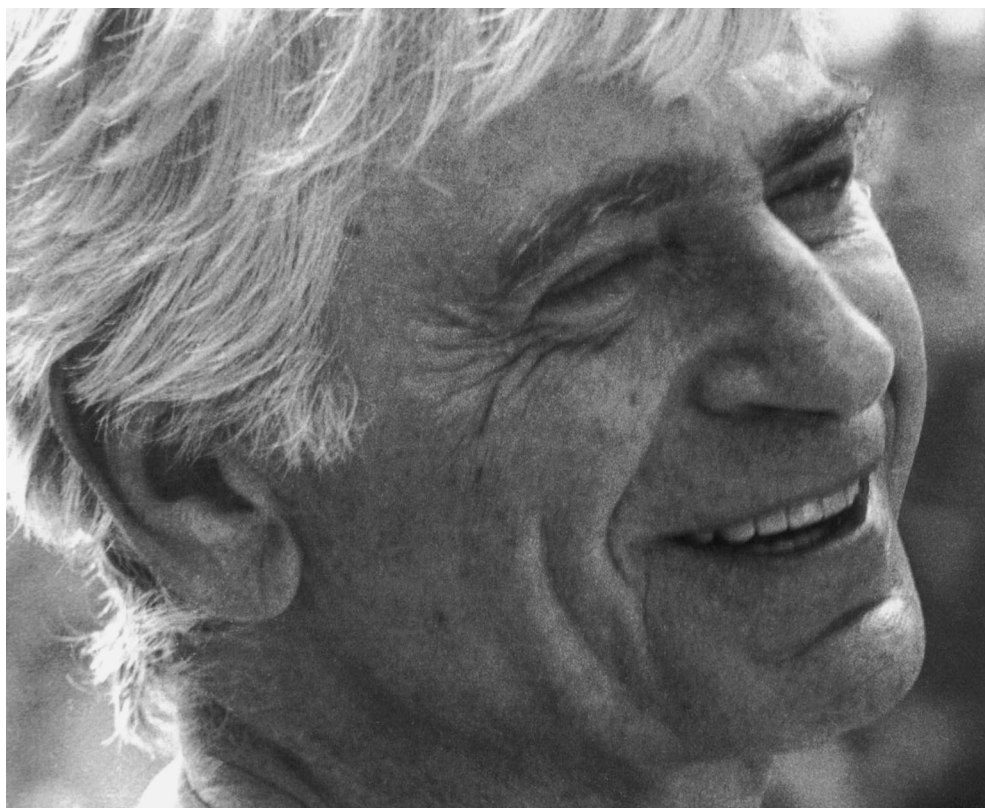
Hogy kettejük közül ki rakta föl és helyezte el a képeket, nem tudom, de én Alaine-re gyanakszom. Az biztos, hogy itt minden a helyén volt, a megfelelő helyen. Mint a Mészöly-szövegekben a szavak, a mondatok.

Az itt látható képről külön kell beszélnem, mert különös története van. A Magvető Kiadónál jelent meg a *Volt egyszer egy Közép-Európa* című kötete, amelyhez Mészöly kérésére én készítettem az illusztrációkat. Ám a címmel nem boldogultam: én naivan azzal próbálkoztam, hogy rávegyem az író, adjon más címet a könyvének. Javasoltam például a *Változatok a szép reménytelenségre*, vagy az egyik novellája címét: *Térkép, repedésekkel*. Ezek mellé lett volna bőséggel anyagom. De nem tágított. Amikor már a végső leadáshoz közeledtünk, akkor egyszer a polcon észrevettem valamit: – Miklós, nézz csak oda! – mondtam, és a polc felé mutattam. De nem ott állt meg tekintete, hanem a falon, egy barna képnél. Szinte elámulva nyúlt a kép után: – Ez az, megvan! – válaszolta,

és mosolyogva a kezembe nyomta. Egyáltalán nem erre gondoltam, de örültem, hogy végre befejezhettük a nehéz munkát – mert az volt –, és végre teljesen elkészült a könyv.

*

Régóta közismert – mert lelki magyarázata van –, hogy a nagy, üres falfelületek képekre vágynak. Ha ezekre a felületekre jó ízléssel képeket helyezünk, akkor azok körülvesznek bennünket, és gyönyörködhetünk bennük. Helyesebb (vagy pontosabb), ha úgy fogalmazok, hogy a képek által körülvesz minket a csönd. És a csöndben meghallhatjuk a képek üzenetét.

Mieczysław Jastrun
 (1903, Korolówka – 1983,
 Varsó) lengyel költő,
 műfordító

Mieczysław Jastrun

Vöröskereszt

Kórházi repülő a novemberi éjben
 Vörös kereszttel vág a sötétségbe,
 Álmatlan bolygónk, a Föld közelében,
 Mely vérben ázik, mint ágylepedője.

Élő vér buzog a hosszú kémcsövekben,
 Szikráktól pattog és hanggal tele a tér,
 Majdnem az lett sorsunk, mint ami titeket ért –
 A szürke Dunát látom a lengyel vizekben.

Gyerekek, akik hallják a tankok süket zaját
 A felperzselt városban, félnek a homályban,
 Emlékeznek azokra, akik legyőzöttként
 Győztesnek haltak meg egy idegen országban.

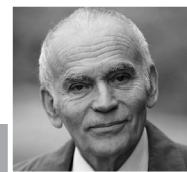
És megértik, hogy az összes kereszt közül,
 Mely részekre szabdalja a gyilkos világot,
 Csak egy emelkedhet a bánat és gyász fölé –
 A vörös kereszt az, tiszta fehér vásznon.

Gömöri György fordítása

Gömöri György

„Majdnem az lett a sorsunk,
mint ami titeket ért...”

Gondolatok Mieczysław Jastrunról

Gömöri György
(1934, Budapest)
költő, műfordító, irodalom-
történész, Alföld-díjas

A lengyel irodalomban számos olyan embert találunk, akiknek életrajzából kibontható és értelmezhető az újabb kori lengyelség sokfélesége, illetve politikai megosztottsága. Elképzelhetetlen náluk a népi–urbánus választóvonal, ami a két háború közötti magyar irodalmat nagyjából jellemzi, bár persze itt is vannak különleges esetek. De a lengyeleknél akadnak a Honi Hadseregben a szovjetek ellen harcoló tisztok, akik leszerelésük után kommunisták lettek, hogy aztán a második világháborúban az Anders-hadsereggel kerüljenek ki a szovjet fogságból (Władysław Broniewski), vagy 1939 előtt elkötelezett baloldali költők, akik a háború befejeztével Nyugaton vállaltak diplomáciai szolgálatot, hogy azután szakítsanak a sztálinista rendszerrel, és megírják az egyik legnagyobb hatású könyvet az intellektuális kollaboráció ellen (Czesław Miłosz: *A rabul ejtett értelem*). Még ezek mellett is különleges annak a költőnek az életútja, aki politikamentes „széplélekként” kezd, a háború után kommunistaként folytatja, hogy utána a rendszer ellenzékiéhez csatlakozva, de a napi politikától visszavonulva újra csak művészetének éljen. Ezt a költőt Mieczysław Jastrunnak hívják, 1903-ban született, és nyolcvanévesen, 1983-ban hunyt el.

Az asszimilált zsidó családban született Jastrun még Agatstein néven látta meg a napvilágot, de névváltoztatása már erős esztétikai érzékre vallott, a német „agátköböl” lett nevé-

ből lengyel „aranyvirág”. Jastrun tizenhét éves korában kikeresztelkedett, és a lengyel–szovjet háborúban már önkéntes lett a lengyel hadseregben, majd a krakkói Jagelló Egyetemen tanult lengyel és német irodalmat, valamint filozófiát. A kor vezető lengyel folyóiratában, a Skamanderben közölte első verseit, és első, 1929-ben kiadott kötetéből egy klasszikus hagyományokat folytató fiatal költő arcképe rajzolódik ki. A második világháborúban egy ideig Lvovban (az akkor még lengyel Lwówban) élt, de amikor kommunista barátait és író társait az NKVD (Belügyi Népbiztosság) elkezdte letartóztatni, hamis papírokkal a német megszállás alatt lévő Varsóba menekült. Sikertelenül túlélte a háborút, majd pár évig Łódźban a Kuźnica (Kovácsműhely) című baloldali kulturális folyóirat egyik szerkesztőjeként működött. Később Varsóba költözött, 1950-ben megnősült, felesége, Mieczysława Buczkówna is számottevő költő.

Jastrun legkevésbé maradandó verseit 1950 és 1954 között írta, amikor megpróbált az akkoriban egyedül üdvözítőnek beállított szocialista realizmus szellemében alkotni. Mint sok más lengyel kortárs költő, Jastrun is túlélt a hivatalos követelményeken, és 1956-ban megjelent verseskötetében, amelynek a *Gorqcy popiół* (*Parázsló hamu*) címet adta, már vannak emlékeztető, a sztálinizmus bűneivel „leszámoló”, lelkiismeret-vizsgáló versei. (Ezek közül egyet én is lefordítottam, szerepel az

Átváltozások című verseskötetemben, a címe *Beszélgetés az íróval*. A vers lényege, hogy az igazság „az idő özvegye lett”,¹ még a közelmúlt-ról sem lehetett igazat mondani, a harmincas évek szovjet törvénytelenégeit csak 1956-ban tárta fel Nyikita Szergejevics Hruscsov az SZKP – a Szovjetunió Kommunista Pártja – XX. Kongresszusán.) Úgy tűnik, Jastrun a legjobban azoknak a lengyel kommunistáknak a sorsa rázta meg, akiket – mint Maria Koszutska-Kostrzewát, Julian Leszczyński-Leńskit és Adolf Warszawski-Warskit – az egyik 1937-es tisztogatás során Sztálin végeztetett ki Moszkvában.²

Jastrun nevével akkor találkoztam, amikor 1957-ben, a lengyel félforradalom, illetve októberi politikai átalakulás után lapot próbált indítani Adam Ważykkal, a nagyhatású *Költe-mény felnőtteknek* szerzőjével és másokkal együtt, s a lapnak jelképesen az Európa nevet adta. Ezzel pár hónapot késett, mert Władysław Gomułka, a korábban bebörtönzött „jobboldali elhajló” akkor már igyekezett megszilárdítani a kommunista párt (a nép által támogatottnak vélt) bizonyos fokig megreformált egyeduralmát, és bár a lap első száma állítólag elkészült, azt betiltatta. Ennek hatására Jastrun Adam Ważykkal, Jerzy Andrzejewskivel és négy másik íróval együtt kilépett a Lengyel Egyesült Munkáspártból, ami ugyan akkor nem járt különösebb retorziókkal, mégis jelentős fegyverténynek számított.³ Erről én Oxfordban értesültem, mert leveleztem az Európa szerkesztőségével, és alighanem ez keltette fel az érdeklődésemet Jastrun iránt, akiről hamarosan azt is megtud-

tam, hogy *Czerwony krzyż* (*Vöröskereszt*) címmel verset írt a magyar forradalomról.⁴ Ezt nemrégiben fordítottam le, valójában csak egyetlen nagyon pontos sora miatt: „Majdnem az lett a sorsunk, mint ami titeket ért”.⁵ Ez a sor arra utal, hogy ha nem lett volna magyar forradalom 1956. október huszonharmadikán, nagyon valószínű, hogy a lengyel reformok ellen mozgósított szovjet hadsereg akcióba lépett volna, megtámadja Varsót.

Erről lengyel források alapján már elég régen beszámolt Kovács István egy, az Európai Utas folyóiratban közölt tanulmányában. Ezek szerint az akkori lengyel hadügyminiszter, Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkij 1956. október 18-án több orosz és lengyel páncélososztálynak adott parancsot Varsó körülzárására.⁶ (Ez megtörtént, és ennek a BBC által jelentett hírére kezdtük el október 22-én a másnapi lengyelbarát rokonszenvtüntetés szervezését.) Az újonnan a Lengyel Egyesült Munkáspárt élére megválasztott reformista Władysław Gomułka mellett azonban nemcsak politikai, hanem fegyveres erők is álltak, Marian Spychalski és Waclaw Komar tábornokok már felkészültek Varsó fegyveres védelmére. Ennek ellenére Gomułka és Hruscsov (szovjet tábornokokkal súlyosított) varsói találkozója és szennvedélyes vitája nem döntötte el a kérdést.

- 1 *Mindig az idő özvegye lesz az igazság? A bíró csak hullák fölött ítélhet?* Gömöri György: *Átváltozások*. Szepsi Csombor Kőr, London, 1969. 93.
- 2 Agnieszka Dębska előszava, Wiktor Woroszyński: *Dzienniki, Tom I 1953–1982*. Ósrodek Karta, Warszawa, 2017. 24.
- 3 Woroszyński, i.m. 41., 167.

- 4 E verset elsőként Zsille Gábor fordította magyar nyelvre 2005-ben. In: *Lengyel tollal a magyar Októberéről*. Ráció Kiadó, 2006.
- 5 *Los wasz o mało nie był naszym losem*. Lásd: *Czerwony krzyż*. *Życie Warszawy*, 2–3 grudnia 1956., később Gömöri György (szerk.): *Polscy poeci o węgierskim październiku*. Polska Fundacja Kulturalna, Londyn, 1986. 30. Ezt erősíti meg Norman Davies brit történész *God's Playground, Vol. II. 1795 to the Present*. Columbia University Press, New York, 1982. 587.
- 6 Kovács István, *Európai Utas*, 2006/2–3. 63–64. Kovács ebben az írásában főleg Wiesław Białkowski: *Rokossowski, na ile Polak?* (Wyd. Alfa, Varsó, 1994.) című könyvének adataira támaszkodott. Az információért köszönet illeti Kovács Istvánt.

Moszkva még mindig nem tett le a „katonai megoldás” lehetőségéről, és a szovjet csapatokat véglegesen csak október 24-én, tehát a magyar forradalom kitörése után vonták vissza.⁷ Más szóval, Jastrun igazat mondott 1956 novemberének elején írt versében: ami Budapesten történt, könnyen megtörténhetett volna Varsóban is – ha nem jön közbe nálunk huszonharmadika. Egy újabb kori lengyel történész szerint is „A magyarországi események erősítették Gomulka pozícióját, aki viszonylag stabil körülmények között, vagy legalábbis békés úton hajtott végre a változásokat”.⁸

Ami Jastrunt illeti, ő a magyarokkal szolidaritást vállaló verse után még egyszer megszólalt, méghozzá a Lengyel Írószövetség VII. Kongresszusán, amit 1956. november 28. és december 2. között tartottak Varsóban. Felszólalásának *A szólásszabadságról* címet adtam, amikor ezt a szöveget lefordítottam, és közzétettem a londoni Irodalmi Újságban.⁹ Ebben Jastrun többek között arról szól, hogyan teszi tönkre, zülleszt el az egyeduralmi rendszer a közbeszédet, s hogy ebben milyen szerepe van az erős cenzúrának, ami nemcsak a jelenre, hanem a közelmúltra is vonatkozik. Jastrun Orwellt idézi, majd úgy folytatja: követeljük „a jogot arra, hogy ítéletet mondhassunk korrunkról”, vagyis a (politikai) tabuk eltörlésével igazat mondhassunk arról, ami ma velünk és másokkal történik. Bár a „magyar” szó nem hangzik el, egy mondatban mégis utal azokra az írókra, akiket megrémített „a tankok vissz-

hangja és a hidrogénbomba létezésének a ténye”, Jastrun ezekkel szemben állítja, hogy érdemes szót emelni az igazságért, aminek diadala meglehetősen rövid, mégis „érdemes élni ezért a pillanatért”.¹⁰

Ám nem csak 1956-ban vallotta ezt: pár évvel később, amikor a cenzúra újra megerősödött, és az írói szabadság beszűkült, Jastrun akkor is szolidáris maradt a megszorítások ellen tiltakozó írókkal, ő is aláírta a harmincnégy írónak és tudósnek a lengyel kormányhoz intézett levelét.¹¹ Álláspontját igazolta a két évvel később kirobbant Kołakowski-ügy, amikor a mindaddig párttag filozófus a varsói egyetemen elmondott beszédében éles bírálatot gyakorolt a Gomulka-rendszer tíz éve fölött, s emiatt elveszítette állását, pár év múlva pedig családjával együtt emigrációra kényszerült.¹² Az 1967 márciusában lezajlott diáktüntetések és az ezután engedélyezett „anticionista, anti-revizionista” kampány hatására mintegy tizenötezer ember hagyta el Lengyelországot, köztük ismert tudósok és írók. Jastrun nem volt köztük. Bár kiadási lehetőségei beszűkültek, mint irodalomtörténész és műfordító folytathatta munkáját.

Jastrunról már írtam első angol nyelvű könyvemben, amely az 1945 és 1956 között fellépő lengyel és magyar költők lázadását dokumentálta,¹³ de első két 1956 utáni varsói utam alkalmával még nem találkoztunk. Úgy emlékszem, erre 1969-ban került sor, amikor néhány hetet töltöttem Varsóban, ahol kapcsolataimmal először keltettem fel a lengyel titkosrendőrség, az UB figyelmét. Mint irodalomtörténész tudtam,

7 Akkorra már Hruscsov meggyőződött arról, hogy Gomulka képes a tömeghangulat hullámain meglovagolni és bizonyos, a katolikus egyháznak, a parasztságnak és a társutas pártoknak tett engedményekkel egy évtizedre megszilárdítani a Lengyel Egyesült Munkáspárt egyeduralmát.

8 Andrzej Paczkowski: *Fél évszázad Lengyelország történetéből, 1939–1989*. 1956-os Intézet, Budapest, 1997. 205.

9 Irodalmi Újság (London), 1959/20.

10 u.o.

11 Paczkowski, i.m. 219.

12 Kołakowski és családja 1968. november 30-án hagyta el Varsót. Lásd: Zbigniew Mentzel: *Kołakowski. Czytanie świata. Biografia*. Wyd. Znak, Krakko, 2020. 249.

13 George Gömöri: *Polish and Hungarian Poetry 1945 to 1956*. Oxford, Clarendon Press, 1966.

hogy Jastrun ezen a téren is működik, könyvet írt Adam Mickiewiczről és Jan Kochanowskiról, de személye akkor kezdett jobban érdekelni, amikor megjelent egy tanulmánya a 19. század nagy lengyel költőjéről, Cyprian Kamil Norwid-ról.¹⁴ Mivel akkor már évek óta dolgoztam egy angol nyelvű Norwid-monográfián, gondoltam, felkeresem Jastrunt, akinek telefonszámát megkaptam valakitől, talán Wiktor Woroszyński barátomtól.

Az időpont 1969 decembere, amikor még mindig tartanak az előző évi hivatalos kampány utórezgéseit, bár a csehszlovákiai bevonulás okozta „fagy” lassan kezd oldódni, a varsói kabaréban már el-elhangzik egy-egy merészebb vicc, de az úgynevezett revizionista írók még mind megfélemlítve, feketelistán szerepelve töltik napjaikat. Ilyen hangulatban hívom Jastrunt. Bemutatkozom neki, beszélek Norwid-kutatásaimról, majd hozzáteszem: örülnék, ha beszélgethetnénk Norwidről és más dolgokról. Mire Jastrun: „– Igen, Norwidről”!!!

Időpontot ad, mikor tud fogadni. Ezzel be is fejeztük a beszélgetést, Jastrun, úgy tűnik, fél attól, hogy telefonját lehallgatják (ezt később szóban megerősíti), ezért nem akarja, hogy én, az angliai irodalomkutató, másról is beszéljek vele, mint Norwidről. Persze, hogy másról is

14 Jastrun Mickiewicz-könyve 1949-ben, Kochanowski-könyve 1959-ben jelent meg. Norwidről írt összegyűjtött tanulmányai csak 1971-ben láttak napvilágot, *Gwiazdzisty diament (Csillogó gyémánt)* címmel.

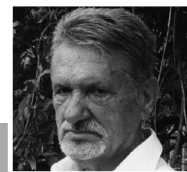
beszéltünk, például arról, hogyan működik a feketelista, ami Jastrunt, ha jól emlékszem, csak rövid időre érintette. Viszont ő is megerősítette, amit Varsóban tapasztaltam: mintha visszatért volna az ötvenhat előtti korszakból ismert félelem: a rezsim ugyan neves írókat, történészeket nemigen tartóztatott le, de a sajtóban rendszeresen gyalázta, verőlegényeivel az utcán inzultálta, megverte bírálóit (ez történt például Paweł Jasienicával). Ilyenkor a legjobb, mondja Jastrun, ha az ember otthon marad, és Rilket fordít vagy Paszternákot.

Aki ismeri az újabb kori lengyel történelmet, tudja, hogy ez a léghő csak egy évig tartott, 1970-ben a tengerparti sztrájkok és a vérbefojtott tüntetések hatására Gomułkának le kellett mondania, újabb tíz évre pedig Edward Gierek próbálta megmenteni a lengyel államszocializmust. Engem ugyan minden alkalommal beengedtek Lengyelországba, és később is csak egyszer, 1976-ban zaklattak a csehszlovák határon átkelésemkor, de úgy hiszem, Mieczysław Jastrun mindvégig békén hagyták. Fia, Tomasz Jastrun, újságíró, költő és kultúrdiplomata fontos szerepet játszott a Szolidaritás mozgalomban, kitűnő riportot írt a gdański hajógyár sztrájkjáról, 1982-ben persze Jaruzelski őt is internálta. Vele is találkoztam egyszer, de már csak jóval ugyancsak sokoldalú apja halála után.¹⁵

15 Tomasz Jastrun adatait illetően lásd a róla szóló Wikipedia-cikket.

Koncsek József

A szerencsém megforgathatósága

Koncsek József
(1942, Magyarnándor)
költő, író, a Kilencek tagja,
Bethlen Gábor-díjas

Amikor a Magyar Napló Luzsicza István tollából négy könyvemet értékelő, összefoglaló írást közölt, s a születésnapom – 1942. február 14. – alkalmából még köszöntött is, az első könyv, Damó kiadója, Szondi György azt kérdezte, hányadik. Mondom neki, hogy hetvenkilenc, és ez nagyon szerencsés. Mert $7+9=16$, $1+6=7$, és a hét, az szerencseszám. Én szerencsés vagyok. Ezt a keleti számmisztikát, játékot ő is ismeri, hiszen ő is szeret játszani. Én is.

Nagyon.

Gyurinak van egy életvezérlő jelmondata: mindigderével. Így. Egybemondva, írva. Ez jó, már csak azért is, mert szeretem a tanítónéni, tanító bácsi szavakat egybeírni. Van ez az egybeírás, ugye. Én azért írom így, mert kisiskolás koromban mindig egybemondtuk. És jó felidézni azt az időt. Gyurinak is igaza van, mert jó dolgot mond egybe. Az írásban elkövethető játékot, szójátékot, szóteremtést, a szócsavarást, a „kacs-margó megjelenítést”, hogy úgy mondjam, igen bizony, szívesen művelem. Ez olyan, mintha az ember megforgatna egy ékszert, s minden oldaláról újabb szépsége villanna elő. Mondjuk, briliáns. No, ilyesmi nem nagyon akad az ember kezébe, de hasonlatnak jó.

Ugyan egy „l”-lel kellene írnom, de én két „l”-lel írtam itt, mert úgy jobb. Játékból. Mint az öreg paraszt, aki – nem normatívan, ugye – két „n”-nel mondja azt a bizonyos szót, s amikor mondják neki, hogy azt egy „n”-nel kell

mondani, az öreg: „Nem a’ azért mondom két „nn”-nel, mert úgy jobb. Izmosabb.”

A briliáns azért jobb két „l”-lel, mert ugye így jobban villog. Márpedig egy briliáns, az, kérem, villog.

Izmosabb.

Az ilyen szándékos „félreírások” – a Helyesírási Tanácsadó Szótártól eltérve – a játékos szellemnek egy „emeltebb” villanását játsszák, s mielőtt még egy korrekt korrektör visszajavítaná a korrektre, kénytelen vagyok makacsul visszaállítani, hogy briliáns. Ilyenkor szokás ráírni a kéziratra, hogy „Kézirat szerint kérem szedni”. Néha nem törődnek velem, mert a szabál’ az szabál’.

Pedáns olvasó ilyenkor kijavíthatja egy „l”-re, és a könyv lapszélén még megjegyzi is puha grafitceruzával, hogy „a szerző nem ismeri a helyesírást, és a felelős szerkesztő sem, a felelőtlen szerkesztő”. Dehogyan felelőtlen. Csúppán tiszteli a kéziratot.

De miért kell ilyesmit csinálni?

Azért, mert jó.

Hát nem csókolja-csókdossa össze – meg vissza – az ember a kedves kisunokáját? Ez is más, mint a kis unoka. Ugye? A kisunoka, az, kérem, jobban van szeretve. Én is összeviszom „csókdosom” a szavakat, bolondozom velük... hogy a mélyebb értelmük kitessék. Én jól szórakozom az ilyesmivel. S a „sapienti sat” kitüntető titlust is megszavazom a tisztelt olvasónak,

ha érti a játékot. Cinkoskodik velem, ahelyett hogy kapná a plajbászt.

...mert egyébként nem én forgatom a szavakat, hanem ők engem. Bizony. Minek nekem pálinka, más kábszer, a szavak úgy megforgatnak, hogy na. A szerencse is, ami ugye, forgandó. Ám a szerencsét megforgatni is lehet.

Luzsicza István a Szabó Lőrinc Dsuang Dszi lepkéjéről hozza a hasonlatot, hogy most melyikük álmodta a másikukat, vagy hogy is van ez?

Ez – így van. Hiszen valóban egymást álmodjuk, s a végén azt sem tudjuk, melyik vagyunk. Jó mámor ez – mielőtt még visszaülnénk bürokrata íróasztalunkhoz, ahol rend a lelke mindennek. No, igen, de a játék, az egy másféle rend. S félek azoktól, akik nem tudnak vagy nem szeretnek játszani.

Gyurkának ehhez a „mindigderűvel”-jelszavához szívesen társítom az enyémet, hogy „minden engyszerre van.”

Jó, jó, hogy meg kell tartani a szabályokat, de azért legyen szabad játszani is. „Jó szóval oktasd, játszani is engeddd...”, ugye... Sem attól nem lepődnek meg, ha a kedves olvasó kifigyelné, hogy a játék – így a szójáték – mélyén is valami igen komoly mondanivaló van.

Igaz, ha koncentrálni kell, akkor nincs minden egyszerre, de nem mindig kell koncentrálni. Ha az ember engedheti, hogy elragadják a szavak... igen jókat lehet játszani. S van, aki partner az ilyesmiben.

Olyan jó néha az ünneplőruhás komoly szavaknak megoldani a nyakkendőjüket, felgyűrni az ingujjukat, belekócolni a hajukba... játszani. Hiszen ők kezdték. Hogyan? Igen, ők kezdték, mert miért olyanok? Hogy játszani hívnak.

Nézzétek meg a gyerekeket – főleg a kislányokat –, amikor játszanak. Ahogyan a kicsi edény-

kéket rakosgatják a kicsi sparhelton, ahogyan nevelgetik a katibabát. Az a mennyország, nem szabad megzavarni. Ahogyan kifinomodik a gyermekviselkedésben az öt nevelő szülői „játék” játéka a katibabával. A szülő komolysága hogyan „játszik át” a kislányéba, komolyságot ígérő játékba, nevelésbe.

A játszani tudás segít a komolysághoz. Kell.

És a térben és időben mindent bevonhatunk a játszásba, és azért, hogy... komolyabbak lehessünk.

A szerencse nemcsak forgandó, hanem forgatható is. Ki kell játszani – kigondolni – a változatokat, és kiválasztani azt, amelyik kell. De maga a végig gondolás folyamata is érdekes. Sokkal jobban tanít, mintha csak azonnal le tesszük a kész megoldást. (Vagy odavágjuk az asztalra, mint azt a bizonyos puha kenyérbélből dagasztgatott-formált, öklömnyi csillagformát, amit, ha erősen odavágunk, megáll az asztalon, ha gyengén, akkor nevetve leugrik. Érthető ez a kép, ugye?)

Hát igen. Néha az asztalra kell ütni. Volna erről több mesélni valóm. De ha már bemutattam a változatokat, s mégsem halad a dolog, akkor azt a kenyércsillagot – a végeredményt – bizony keményen az asztalra kell vágni.

No, ne vagdalkozzunk azért. Nem kell mindig. Arról van szó – s mióta magyarázom már ezt –, hogy a világnak van egy „ezüst” arca, és van egy „barna” arca. Az ezüst arcúak fennkölt szelleműek. A barna arcúak köznapiak. Én azt gondolom – és ez áll hozzám közel –, ha a mondanivalónkat az ún. egyszerű ember gondolkodásmódjával közelítjük meg, akkor az ezüst arcú mindig lelkesít, a barna arcú inkább tűnődik, gondolkodik, minden lehetőséget próbál tekintetbe venni, valamiféleképpen „teljesebben” viselkedik.

Laborcz Flóra: Sínai

Évtizedek teltek el, s mióta vártam rá, hogy egy barátom észrevegye, mit akarok. Semmi mást, mint amit János mond a *Bibliában*: „írj le mindent”. Írd le – akár – a „csillog-villog jó vitéz fegyvere”- és a „mint komor bikáé, olyan a járása”-embereket is. Ez két típus. Bármilyen legyen a nemzetisége. S hogy én Juhász Ferencet tartom az irodalmi nevelőapámnak, ezt is elmondtam már többször.

Van, aki érti. „Hát igen” – mondják mélyértelműen. Nem bánom én a „csillog-villog”-embert sem, de engedtessek meg nekem, hogy a gyerekkorom legmélyéig lenyúló és a kozmoszig ívelő embert kedveljem. A „csillog-villog”-ember megfutja köreit, hadd fussa, míg a „komor” csak hallgat és mosolyog. Én Juhász Ferenc mosolygását szeretem. Csak annyit tennék hozzá, hogy a „csillog-villog”-ember pózol. Minek? Rákényszeríti a vállalt szerepe? No jó, de miért azt választja? Mert ő... olyan. No, jó.

Voltak a barátaim közt, akik „odavágtak”... a szóval. Voltak. Ők a mélyhegedűk.

...mert annyi sok bánat van. Legalább mondani kell. De nyugalom. A csapkodás – átmeneti. Van az egésznek egy igenis méltóságteljes, magabízó, nagyon türelmes, nézelődő, javasolható, emberi módja.

Ugye, hogy vissza kell kuporodnunk a tábortűz parazsához. Nekünk, akik írunk, az elmondás méltóságához.

Mert hiszen a szerencsét együtt forgatjuk.

Van munka. Sok.

Tózsér Árpád
(1935, Gömörpéterfala) költő,
író, műfordító, Pozsonyban él,
Kossuth-díjas

Tózsér Árpád

Europé földje

Nem-versek Európáról

Részletek

Homo deus

Europé-Európa 5000 évre visszatekin-
tő emlékiratait írom – írhatnám végren-
deletét is. De hogyan lehetne bármit el-
rendelni a majdani túlélőknek, a -30° -
nál is vidáman zöldellő antarktisi zuz-
mónak s az emberre halálos sugárdózis
kétezerszeresét kibíró deinococcus ra-
ioduransnak! Mert csak az ember szá-
mára *nincsen remény...* Az *őrült sár* ed-
dig minden alakulásába-alakításába be-
lebukott, a *homo deus* szerepébe azon-
ban bele is pusztul. Az általa földre ho-
zott isteni fény, láng őt magát égeti el.
De ne fussunk előre a történetünkben.

Európa ősmmodellje

Kallimakhosz, a 110000 fős perzsa had ellen indu-
ló, tízszer kisebb görög sereg fővezére megígérte az
isteneknek, hogy minden halott perzsáért egy kecske-
gidát áldoz nekik. „A marathóni ütközetben 6400
barbár és 192 athéni férfi esett el” – így a nevezetes
csatáról Herodotosz. Miltiadész, a zseniális hadve-
zér óriási perzsa túlerővel szemben harcolta ki a gö-
rög győzelmet, de mikor a diadalmámor csillapodott,
Athén demokratikus „parlamentjének” „hősei” hü-
mögni kezdtek: Honnan vegyünk mi most hirtelen
6400 kecskét? Végül addig hümmögtek, hogy a ma-
ratoni hőst cserépszavazással börtönbe csukták. A
Kelet által akkor Európának nevezett Hellász min-
den tekintetben ősmmodellje volt a mai Európának.

A római császárkor erkölcse

Nehéz elképzelni, hogy Jézus a meglehetősen erkölcstelen császárkorban élt. Pedig talán éppen ennek a kornak az el-lentmondásai, bűnei magyarázzák életét, tanításait, halálát. Induljunk ki Augustusnak a közerkölcsök megjavítását cél-zó rendeleteiből, olvassunk bele Suetonius Augustus-élet-rajzába: „A törvényeket felülvizsgálta, némelyiket újra é-letbe léptette, így a fényűzésről, a házasságtörésről és köz-szemérem megsértéséről, továbbá a hivatali vesztegetésről s a rendek tagjainak házasodásáról szóló törvényt.” Ezeket a törvényszigorításokat csak úgy lehet értelmezni, hogy na-gyon szükség volt rájuk, s hogy mennyire, azt éppen Sueto-nius számtalan, a császárok korából vett példája bizonyítja, de másról sem szólnak a Suetoniusszal kb. egy időben élő Iuvenalis szatírái sem, mint a kor erkölcsi feslettségéről.

Iuvenalis a római erkölcsökről

Apokrif Iuvenalis-vers

Látod, Postum, nem hallgattál rám, a barátira, falra hányt borsó volt minden szóm. Vagy a régi törvény volt az erősb a szíves jóakarathnál?, mely szigorú lex már Augustus, az isteni caesar óta zeng ércként, s utasítja a római férfit házasságot kötni (de nővel!), s szülni a nőt – hős rómaival megtölteni Rómát, úr ne lehessen rajtunk barbár! (Zárójelben s így megelőzve érdemi mondandóm: kell barbárabb a római nőnél s férfiainknál?!) Szóval, mit hallottam a Fórum környékén ma: a nőd, a bájos Hippia elment, olvasd: elzizzent egy ócska kurvapecérrel, s beste nőd, gyereket rád hagyva, üzeni se restellt: Postum, szülj most már te, Róma hogy ki ne haljon!

„És ámulok, hogymulok”

Születésnap beszélgetés Tózsér Árpáddal

Fotó: Vadóc Dávid

A felvidéki magyar irodalom kiemelkedő alkotója az 1935-ben született Tózsér Árpád. A Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas költőt, író, műfordítót, irodalomtörténészt, kritikust közvetlenül a születésnapja előtt kerestük fel. Ezúttal elsősorban a versekről: olvasmányélményeiről, mestereiről, lírikusi pályájának meghatározó történéseiről, valamint szerzői műhelyitkairól kérdeztük.

– *Isten éltesen nyolcvanhatodik születésnapod alkalmából! Életed során tulajdonítottál annak jelentőséget, hogy éppen október 6-án, az aradi vértanúk emléknapján jöttél világra?*

– Köszönöm a köszöntést. Bár úgy nagyjából a hetvenötödik születésnapom óta, ha köszöntenek, mindig körülnézek, hogy vajon nem másnak szól-e a gratuláció: felfoghatatlan számomra a matuzsálemi korom. Egyáltalán nem a hiúság beszél belőlem, inkább valamiféle ámuldozás ez bennem a hosszú emberélet csodáján. S azon a kozmikus botrányon, hogy valamikor majd mégiscsak meg kell halnom. Olyasmi ez, amit József Attila úgy fejezett ki: „És ámulok, hogy elmulok”. Viszont annak, hogy október 6-án születtem, végképp nem tulajdonítok jelentőséget. Mások ellenben annál inkább: például Fábry Zoltán, a „stószai remete”, nemzedékem nagy jelentőségű kritikus, publicistája, az 1958-as bemutatkozó költészeti antológiánkat elemezve szimbolikusnak nevezte, hogy a gyűjteményt a március 15-én született Cselényi László nyitja, és az október 6-án született Tó-

zsér Árpád zárja. A dolog valóban érdekes, de nem több véletlennél, hiszen a nyolc, akkor induló költő antológiabeli sorrendjét az ábécé adta. A mostani születésnapom is inkább csak arra emlékeztet, hogy a nyolcból ma már mindössze ketten élünk, és mit ad Isten: a másik „túlélő” éppen Cselényi.

– *Viszonylag későn, huszonnyolc éves korodban jelent meg az első verseskönyved. Hogyan emlékszel vissza az irodalmi pályakezdésedre? Rögös volt az út?*

– Rögös? Inkább radikálisan más, mint a ma indulóké. Gondolom, az „indulás” napjainkban is „rögös”, most is vannak tabuk (lásd politikai korrektség), van szerkesztőségi cenzúra és öncenzúra, van önző kiadói politika (a Magvetőnél például évek óta hiába próbálkozom megjelenni), satöbbi, satöbbi. De hazudnék, ha azt mondanám, hogy az indulásom idején a kiadónak, sőt a társadalomnak is nem a fiatalok megjelentetése lett volna a célja. Csak akkor valahogy minden halálosan komoly volt, amit úgy kell érteni, hogy mindenre rámehetett az ember

élete, egzisztenciája. Ha akkor elutasították a könyved megjelenését, mondván, hogy pesszista, vagy uram bocsá', a Párt vezető szerepét támadja, akkor örökre rajtad maradt a bélyeg, és futkoshattál a kéziratoddal Poncius Pilátusig. S a „Párt vezető szerepéről” nem véletlenül beszélek itt. *Férfikor* című versemben van négy sor: „Szúrok, ha szúrnak, / rúgok, ha rúgnak, / nem hajlok se új, / se régi úrnak.” Mai szemmel olvasva ezek naiv, ártatlan sorok, ám akkor, 1958-ban, az Irodalmi Szemle folyóiratban csak úgy jelenhetett meg: „Szúrok, ha szúrnak, / rúgok, ha rúgnak, / nem hajlok úrnak, / semmilyen úrnak.” Pártberkekben ugyanis elterjedt rólam a hír, hogy én az „új urak” jelzőrendszerrel a Kommünista Párt vezető szerepét támadom, és rojtosra kellett vitatkoznom a számat (az egyetemista létemet is kockáztatva, mert akkoriban pozsonyi egyetemista voltam), hogy a szintén 1958-ban megjelenő antológiánkban a vers már az eredeti formában jelenhessen meg.

Csoda-e, hogy az ilyen rosszízú küzdelmek, lejárato hadjáratok után az első önálló verskötetem csak 1963-ban jelenhetett meg?

– A Wikipédián található szócikkedben az szerepel, hogy ifjúkori lírádat az „Adyra emlékeztető sátános hangvétel jellemzi”. Mellbe vág ez a jelző: sátános. Tényleg olyan hangvételi volt az akkori lírád?

– A valóság az, hogy engem Ady költészete sohasem tudott igazából megszólítani, megérinteni. Nyelvként túlságosan modorosnak, gondolatilag pedig szegényesnek találok. Azt hiszem, Turczel Lajos, az 1958-as antológiánk bevezetőjének szerzője írta le rólam a fentebbi minősítést, mások pedig utánamondták vagy írták, anélkül hogy az igazát ellenőrizték volna. Én költőként Illyés Gyulánál, Szabó Lőrincnél, később Nagy Lászlónál „inaskodtam”.

– Mostani költészeted alapvetően intellektuális. Mikor és hogyan találtál rá erre a filozofikus és mitológus hangra?

Csehszlovákiai írókkal tanulmányi kiránduláson, az 1950-es évek végén. Én középen, világos ballonkabátban.

– Hát az bizony nem ment egyik napról a másikra. Thomas Stearns Eliottal indult a részbeni megvilágosodásom a hatvanas évek közepén (1966-ban jelent meg Vas István összeállításában Eliot *Válogatott versek* című kötete), azután nagy kerülőkkel Ezra Poundon, Zbigniew Herberten, Kálnoky Lászlón, Szabó Lőrincen, Vladimír Holanon, Gottfried Bennen, Michel Deguy-n keresztül jutottam vissza Eliot lényegi felismeréséhez, nevezetesen ahhoz, hogy „Európa egész irodalma Homérosztól (...) szimultán létezik”, valamint „A költészet élő egésze mindannak a költészetnek, amit valaha írtak”. Azaz a világirodalmat egyetlen szerves, lélegző egészként kell kezelni – és továbbírni. Mindehhez hozzájárult az a húsz év, amelyet különböző egyetemi katedrákon és könyvtárakban töltöttem el tanárként, előadóként, irodalomtörténész kutatóként, továbbá egy újabb felismerés arról a hasadtságomról, amelyet a szenzitív költő és a teoretikus elme élt meg bennem nap mint nap, s amelytől sokáig valóságosan is szenvedtem. Aztán a versbeszédemben fokozatosan kialakult az a stílusregisztereket keverő retorika, amelyben már megfért egymás mellett, sőt egymásban az érzelem és az értelem, a gondolati és a lírai világlátás, valamint, hogy a kérdésedhez is visszakapcsoljak: a filozófia és a mítosz.

– *Időben hogyan helyezhetjük el ezeket az alkotói szakaszokat?*

– A hetvenes évek végétől a kilencvenes évek közepéig tartott az a korszakom, amikor az írnia görcsöve alá tettem mindent, amit addig írtam. Ebből az ironikus alapállásból születtek aztán az úgynevezett Mittel-verseim, és talán még a mai napig vannak, akik úgy ismernek, hogy „Mittel úr”. De megrettentem, hogy megrekedek a közép-európai *couleur locale*-ban (Mittel mintegy a közép-európai költő paródiája kívánt lenni), ezért az ezredvég előtt sietve eltemettem Mittel urat. Csakhogy közben az alakmásokon keresztül szólás annyira sajátom lett, hogy a költői életterem tágitása tulajdon-

Nyitrán, a Nyitra folyó partján, tanárképzős hallgatóim között 1974-ben. A sor legvégén állok.

képpen csak az elioti „personáim”, beszélőim idő- és térbeli megszaporoását jelentette, Euphorosztól, a trójai harcostól és botcsinálta filozófustól Tomáš Garrigue Masarykig. Ez az irodalmi, történelmi, filozófiai és mitológiai „personákon” át beszélés az 1997-ben megjelent *Leviticus* című kötetemmel kezdődött, és máig tart.

– *Valóban szembetűnő, hogy az évtizedek során szívesen kísérleteztél a különböző lírai formákkal. Gyakran ötvöződ például a prózát és a lírát. Esetekben melyik a pontosabb kifejezés: verspróza, vagy inkább prózavers?*

– Én a versben kezdettől fogva azt a fehéren izzó, valahol a szenvedéllyel és a szenvedéssel azonos gondolkodási-megismerési folyamatot kerestem, amelyről, ha jól emlékszem, Babits ír valahol, Madáchcsal kapcsolatban. Ebből a keresésből fakad a korai vonzódásom Szabó Lőrinc gondolati költészetéhez. Csakhogy az indulásom ideje, az ötvenes és a hatvanas évek nem kedveztek az ilyenfajta költészetnek, s ahogy azt az előbb megpróbáltam felvázolni,

Nyitrai diákjaimmal a krasznahorkai vár kapujában, 1975-ben

nagy kitérőkkel jutottam el a mostani műformámhoz, amelyet legszívesebben gondolati-esszéisztikus prózavers formának nevezek.

– *Idén nyáron* Vagyonos apáink címmel jelent meg a Magyar Napló Kiadónál a legújabb, tanulmányokat és esszéket tartalmazó köteted, az elmúlt huszonöt év terméséből válogatva. Ebben hangsúlyosan foglalkozol Arany Jánossal. Iránytű ő számodra?

– Arany volt az első nagy költő, akivel életemben találkoztam. Ahogy az tudott, a háború után nálunk, az újonnan megalakult Csehszlovákiában nem voltak magyar iskolák, és nyilvános helyeken még magyarul beszélni sem volt szabad. De hogy pontos legyek: sokáig semmilyen iskola nem volt a falunkban, sem szlovák, sem magyar. Ebben az interregnumban nekem a magyar érából itt maradt tanító fia, az Egerben éppen érettségiző Pásztor Öcsi volt a „magántanítóm”, aki mindjárt a magyar irodalom csúcsával kezdte az okításomat: szóról szóra megtanultatta velem az egész *Toldit*. Nyugodtan elmondhatom hát, hogy én tízéves koromban már Arany János nyelvén beszéltem, és

tulajdonképpen a lehető legjobb nyelvtanártól, a legnagyobb magyar költőtől tanultam magyarul. Komolyra fordítva: Arany egészen különös jelensége a 19. századi magyar irodalomnak. Baudelaire kortársa, de sokműfajúsága és a helyenként miszticizmusba hajló fantáziája révén inkább Baudelaire mesterével, Edgar Allan Poe-val hozhatnánk összefüggésbe. *A holló* például akár Arany-vers is lehetne. Szóval, Arany a 19. században egyszerre volt a magyarság számára (a kongeniális fordításai miatt) Shakespeare, lélektani igényű eposzainál fogva Dosztojevszkij (akinek egyébként szintén kortársa), és a miszticizmusba hajló balladáái okán Edgar Allan Poe. Ha számomra iránytű, akkor a csodálatos nyelve mellett elsősorban ez a világirodalmi nyitottsága a példa.

– *Gazdag életművedből melyik könyvedet tartod a legfontosabbnak, melyik számodra a legkedvesebb – és miért éppen az?*

– Nem beszéltünk még a naplóimról. Eddig öt kötet jelent meg a naplóisorozatomból, de már leadtam a Kalligram Kiadónak a hatodik, befejező kötetet is. Ha úgy tennéd fel a kérdést, hogy melyik könyvemet veszem kezembe, s forgatom legtöbbet, akkor gondolkodás nélkül azt felelném, hogy a naplóimat. Ezekben tulajdonképpen benne van az egész életművem: csírájukban ott vannak a verseim, az egyetlen drámám, a tanulmányaim, az esszéim, és az ötletek szintjén talán még a műfordításaim is. Továbbá benne vannak az olvasmányélményeim, az eszméim és a rögeszméim – egyszóval nemcsak a teljes életművem, hanem az egész életem is, amelyet újratanulhatok belőle: ha valamire nem emlékszem, kézbe veszem e lexikonomat, személyes internetemet, saját wikipédiámat. Hasonlóan szintézis jellegű munkám a *Faustus Prágában* című drámakísérletem is, azt is sokszor forgatom.

– *Nagyon érdekes, amit a naplódról mondasz, ám biztos, hogy a Kalligramnak a „befejező” kötet kéziratát adtad le? Egy hatkötetes, sok éven keresztül írt naplót be lehet fejezni saját elhatározásból?*

Arany Jánosra utalva: le lehet tenni a naplót szülő lantot?

– Helyénvaló a kérdés, mert egy naplót elvileg valóban nem lehet befejezni. Csakhogy az én naplóimat nem én fejezem be, hanem az élet. Nyolcvanhat évesen már nem érzem eléggé mozgalmasnak, érdekesnek az életemet, márpedig a napló, akárcsak az emlékirat, akkor tarthat számot az olvasó érdeklődésére, ha az írója érdekes, jelentős ember. A leadott hatodik kötetnek egyébként az a címe, hogy *Akhilleusz beéri a teknőt*, és ez arra utal, hogy az utolsó bejegyzése 2020-ból való – tehát az első kötet 1992-vel kezdődött, a hatodik pedig beér a jelenbe. A jövő kérdése, ami az én esetemben már meglehetősen bizonytalan, hogy lesz-e folytatás. Mostani meggyőződésem szerint nem.

– *Műfordítóként franciából, oroszból, szlovákból, lengyelből és csehből ültetted át magyarra műveket. Legutóbb friss fordításokat készítettél egy cseh kortárs költészeti antológiába, Vörös István szerkesztő felkérésére. Szabadon válogattad a verseket?*

– A műfordító vagy a kedvenceit fordítja, és akkor gondoskodnia kell fordításainak megjelentetéséről, vagy megrendelésre dolgozik. Nemrég például Czesław Miłosz öregkori verseit fordítottam le, csak úgy kedvtelésből, saját használatra. Aztán jött a Londonban élő Gömöri György, és rábeszélte, hogy közösen csináljunk egy újabb magyar Miłosz-kötetet, de szegény a fordításainkkal a mai napig házal a különböző kiadóknál – a versfordításkötetek kiadásától mindenki ódzkodik, mondván, hogy nem rentábilisak. A megrendelésre fordítás biztonságosabb, csak akkor nem biztos, hogy kellő ihletettséggel fordít a költő. Én ugyanis azt tartom, hogy az általam műfordított versszövegek akkor működnek versként és az eredetihez viszonyítva is hitelesen, ha a saját verseimnek érzem őket. Persze, a megrendeléseket is lehet nem elfogadni. Vörös István azonban kitűnő ízléssel válogat, és nagyon otthon van a cseh költészetben. Ha ő kér fel egy cseh vers lefordítására, biztos lehetek benne, hogy a vers nem klapancia.

Ráadásul én az utóbbi időben a cseh költészet fiatalabb évjáratait már nem is igen figyelem, így valódi felfedezés volt számomra Ivo Vodsedalek és Zbyněk Hejda verseit olvasni, fordítani.

– *Köszönöm, hogy Czesław Miłoszt is emlited, mert kérdezni szerettelek volna róla. Néhány évvel ezelőtt Te meg én irodalmi ügyben leveleztünk, és lelkesen írtad, hogy felfedezted magadnak Miłosz öregkori költészetét, sőt fordításokat is készítettél. Mi ragadott meg azokban a versekben? Gondolom, elsősorban az időskor témája...*

– Az az igazság, hogy Czesław Miłoszt előbb ismertem meg és becsültem nagyra esszéíróként, és csak azután olvastam bele a verseibe is. Mivel retorikailag alig találtam különbséget az esszéi és a versei között, a költő Miłosz eleinte

Könyveim között furulyámmal, 1978-ban

nemigen nyerte el a tetszésemet: egy esszéírónak szabad (módjával) moralizálni, de egy költőnek nem. Végül kezembe került a költő 2000-ben, tehát már késő öregkorában megjelent verskötetete, a *To (Ez)* című. Foucault ír valahol a tudat tudattalanjáról. Miłosz költészete a szikár

tudat költészete, általában távol van az érzelmeiktől, de itt, az öregkori versei „tudattalanjából” valami sajátos egzisztenciális szomorúság, a „morál” elégiája párállik föl. Azt hiszem, főleg ez ragadott meg bennük.

– *A felvidéki magyar irodalom jelesei közül az elmúlt hét év során eltávozott Dobos László, Gren del Lajos, Kulcsár Ferenc, Gál Sándor. Milyennek látod a jelent, illetve a jövőt? Van ígéretes utánpótlás, felbukkant már a következő markáns nemzedék?*

– A felvidéki magyar irodalomnak ebben a pillanatban a jelene is, a jövője is meglehetősen zavaros. Azzal, hogy a közelmúltban megszűnt a két legfontosabb pozsonyi kiadónk, a Kalligram és a Madách–Pozonium – az utóbbi igazgatója, Dobos László meghalt, a Kalligram mindenese, Szigeti László pedig kivonult az irodalmi életből –, Pozsony magyar kulturális

Feleségemmel, Erzsivel, és két fiunkkal, Árpáddal és Istvánnal, középen a nagymama 1979 Karácsonyán

központként megszűnt létezni, és ez borzasztó nagy veszteség számunkra. Vidéki városainknak nincs olyan nagy irodalmi-kulturális vonzásuk, szellemszervező erejük, kisugárzásuk,

hogy meg tudnák tartani íróikat, és bizonyos értelemben identitást tudnának adni alkotóinknak. Ma a felvidéki származású magyar írók legjelentősebbjei Budapesten vagy Szegeden, esetleg Debrecenben publikálnak, és Isztambulban, Pekingben, Amszterdamban laknak. Ez persze elképesztő nyitottságot jelent számukra a nagyvilág dolgai felé, de fokozatos bezáródást az eredeti otthonuk irányába. A magyar anyanyelvükön kívül semmi nem köti őket a Felvidékhez. Ehhez járul még a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának, vagyis a SZMÍT nemrégiben történt szakadása: húsz-harminc tag kivált a szervezetből, és Bázis néven új irodalmi-művészeti szervezetet alakítottak. Summa summarum: annak idején én magam vontam kétségbe a „szlovákiai magyar irodalom” mint olyan létezését – persze elsősorban a megnevezés ellen tiltakoztam, mondván, az irodalom nem állam-, hanem nyelvfüggő képződmény, és más önmeghatározást képzeltem el magunknak –, de ma már a „felvidéki magyar irodalom” létében is kételkedem. Szervező eszmék, filozófiai gondolkodás nélkül szétporlad az irodalom, más gondolatrendszerekbe tagolódnak be a szerzőink.

– *Nagyon szomorú történet a SZMÍT 2019-ben bekövetkezett hasadása. Téged azért is érzékenyen érinthet, mert 1998–1999 folyamán e szakmai szervezet elnöke voltál. Csoóri Sándor élete alkonyán azt mondta: a kultúrpolitikai-közéleti harcok helyett inkább mindig csak verset kellett volna írnia. Te mit gondolsz erről?*

– Egyetértek Csoórral. Meg Esterházy Péterrel is: a költő alanyban és állítmányban gondolkodik, és nem kultúrpolitikában, nem közéletben. Ha pedig időnként mégis rákényszerül a részvételre a közéletben, abból általában semmi jó nem sül ki.

– *Apropó, politika! Wikipédia-szócikkedben azt is olvasom, hogy „az irodalom autonómiájának híve” vagy. Óhatatlanul felmerül a kérdés: az autonómia itt a nagypolitikára vonatkozik, vagy pusztán gazdasági alapon értsük? Bár persze manapság minden politika, így a finanszírozás is, semmi sem lehet*

Zsokésapka, farmer és költő, 1990 körül

egészen független... Egyáltalán: ez az autonómia-törekvésed jelenleg is érvényes, vagy a múlt egyik küzdelméről van szó, esetleg még a csehszlovák időkből?

– Azt hiszem, 2021-ben az irodalom autonómiájával foglalkozni kicsit anakronizmus, ma ezt már senki sem vonja kétségbe, legalábbis szóban nem. Én – Adorno után szabadon – rendületlenül úgy gondolom, hogy míg korábban bizonyos kultikus-vallási funkciók művelése alól kellett az irodalmat felszabadítani, a huszadik század különböző irodalmi irányzatai, szabadcsapatai a politikai funkciók gyakorlásától oldozták el a literatúrát. A Wikipédia-szócikk szerzője ezzel a minősítésével talán az első tanulmánykötetem címére utalt, amely 1970-ben, a Gustáv Husák-i diktatúra első évében

jelent meg, és egyszerre próbált küzdeni a rendszernek elkötelezett irodalom eszméje és a Fábry Zoltán által népszerűsített „valóságirodalom” gyakorlata ellen. Könyvem címe az volt, hogy *Az irodalom valósága*, és azt próbáltam benne megfogalmazni, hogy az író a művében valami féle párhuzamos művészi „valóságot” produkál, amely távolról sem azonos a politika elvárásainak „valóságával” – és nem a politikai rendszer, hanem a kanti értelemben vett „ember mint öncél” (az „egzisztencia”, mondanánk ma), valamint a nyelv és műforma törvényei szerint alakul. Ma már persze finomítanék a megfogalmazáson, de az irodalom autonómiájáról alapjában most is ezt gondolom.

– *Ha megengeded, műhelyitkaidról is faggatlak. Mely napszakban alkotsz: reggel, délután vagy*

éjjel? Van kötött irodalmi napirended, állandó elkülönített órád az íráshoz?

– Amióta kétszeres karanténban élek (értsd: az öregség és a pandémia karanténjában), reggeltől estig írok vagy olvasok. Ha nem így tennék, a tétlenség, azt hiszem, kikezdené a józan eszemet. Gyermekkorom első komoly versélményéről már beszéltünk, hadd szóljak most a kérdésed kapcsán életem első regényéről. El nem tudom képzelni, hogyan került tizenkét-tizenhárom éves koromban a kezembe A. J. Cronin *Ezt látják a csillagok* című könyve, csak azt tudom, hogy – valószínűleg főleg a nyers erotikája miatt – többször is elolvastam. Nemrég megint belelapoztam, s most erre a mondatára ütöttem föl a fejemet: „Tétlen kéznek ördög a munkaadója.” Erről aztán rögtön eszembe jutott az öreg Voltaire: „Minél inkább öregszem, annál szükségesebbnek találom a munkát. Idővel a legnagyobb gyönyörűséggé válik, s pótolja az élet illúzióit.” És azt is tőle idézem: „Ha nem akarsz öngyilkos lenni, legyen mindig valami dolgod.” Na, ezért ülök ma már szinte reggeltől estig a számítógép előtt.

– Csak íróasztalnál alkotsz, vagy bármilyen helyszínen, akár vonaton is?

– Naplóbejegyzéseket bárhol képes vagyok írni. Sőt: naplóírás közben egyenesen élvezem, hogy a látottakat szinte a látásukkal egy időben teszem papírra. Részben megoldva így Italo Calvino nagy problémáját: foglyul ejtem az „olvashatatlant: a központ nélküli, én nélküli világot”. A látott és leírt világ között olyankor ugyanis olyan minimális az idő- és térbeli távolság, hogy az én-nek nincs ideje közénk furakodni. Ötleteket, pillanatnyi reflexiókat szintén bárhol lejegyez az ember. Komolyabb munkáimat: tanulmányaimat, verseimet azonban természetesen csak a könyveim biztonságos közelségében tudom megdolgozni, készre csinálni.

– Kézzel írsz, vagy eleve számítógépbe dolgozol? Hosszabb munkáidat, verseidet is tollal írod?

– Korábban csak kézzel írtam, s a kész dolgot, verset, bármit, később másoltam gépbe.

Most már vegyesen fogalmazok gépbe, illetve írok tollal. Pontosabban a tanulmány jellegű írásaimat kifejezetten gépbe írom, hiszen ott, a számítógép memóriájában kéznél van minden: lexikon, irodalmi szövegek, versek, forrásmunkák – minden. A verseimet viszont rendszerint kézzel, tollal kezdem el írni, és aztán számítógéppel fejezem be.

– Hosszú pályádon az interjúk során sok boszszantó kérdést szegeztek Neked?

– A költő interjúja már önmagában elég faragott dolog, ugyanis az interjúban az alkotó többnyire olyasmiket mond el magáról, amiket a kritikusoknak és az irodalomtörténészeknek kellene elmondaniuk róla. Persze most szellemeskedhetnék, és mondhatnám, hogy fentebb nem a költői énem, hanem a kritikus vagy az irodalomtörténész beszélt belőlem, de ez mit sem változtatna a dolgon.

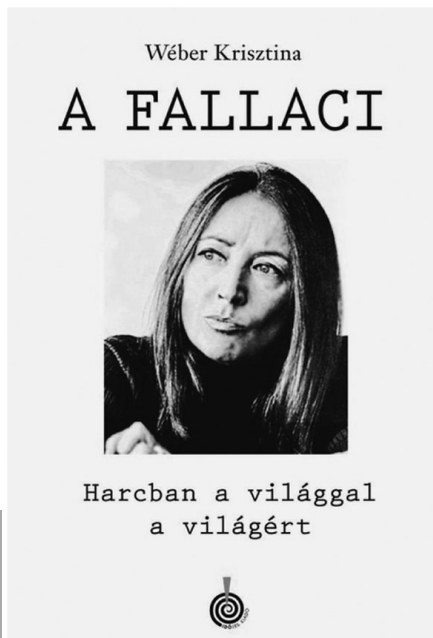
– A buta interjúkérdések közül alighanem az viszi el a pálmát, hogy felkészületlen riporterek visszatérően megkérdezik tőlem: „Mi a vers?”. Szerinted lehetséges erre épkézláb feleletet adni?

– Erre a kérdésre nem létezik helyes válasz, mert feltehetően minden megkérdezett minden alkalommal másként fogalmaz. Én ebben a pillanatban úgy gondolom, hogy a vers, a költészet afféle ébren és nyelvben álmódás, amely az ember transzcendáló képességével, emlékezetével és képzeletével függ össze. Van, aki működteti ezt az adottságát – vagy úgy, hogy írja a verset, vagy úgy, hogy olvassa –, és van, aki nem.

Zsille Gábor

Zsille Gábor
(1972, Budapest)
költő, műfordító, szerkesztő,
Térey-ösztöndíjas

Két könyv Oriana Fallaciról

Madarász Imre
(1962, Budapest) irodalomtörténész, egyetemi docens, Ürömön él, az Olasz Köztársasági Érdemrend Lovagja

Cristina De Stefano: *Oriana. Egy nő*, Partvonal Könyvkiadó, 2018.; Wéber Krisztina: *A Fallaci. Harcban a világgal, a világért*, IdőJel Kiadó, 2019.

Oriana Fallaccinak a sors szinte kegyelemszerűen kivételes adományaként megadatott az, amiről a legtöbb újságíró legfeljebb álmodik: az irodalmi világsiker tekintélye, az írói világhír rangja. Azt még korai lenne kijelenteni, hogy a halhatatlanság is, de a róla életében és halála óta megjelent könyvek mindenesetre marandóságot ígérnek. Olyan ritkát, amelyet sokan a napi aktualitásokhoz kötődő újságírással összegegyeztetetetlennek tartottak, ezért inkább íróként határozták meg őt, noha a szerzőjük által regényként definiált művei (*Egy férfi, Insallah stb.*) is eredendően és jellegükben a zsurnalizmushoz kötődtek, abból nőttek ki, azon nőttek túl. Hogy mennyire, arra Fallaci magyarországi sikere látványos, sőt szélsőséges példát nyújt. Magyarul annyi könyve látott napvilágot, mint az olaszországi (nem csak kortárs) tollforgatók közül nagyon keveseknek, azt pedig, hogy nyelvünkön nemrég két életrajzi monográfia is megjelent róla, az olasz parnasszus legkiválóbb géniuszainak koszorújából is csupán néhányról mondható el.

Cristina De Stefano (eredeti változatában 2013-as) és Wéber Krisztina újabb munkája

olyan sok hasonlóságot és egybeesést mutat, hogy az már-már gyanút ébreszthet: az *Interjú a történelemmel* riportjai és egyéb beszélgetései közül ugyanazokat emelik ki (a Kissinger-, a Khomeini-, a Khadhafi-, a Walesa-, a Sharon-interjú); ugyanúgy kitérnek Pasolinivel való meghatározónak aligha minősíthető kapcsolataira stb. Mivel mindkét életrajzíró „főállásban” újságíró, érthetően aláhúzzák, hogy hősnőjük a „kolléganőjük” is, mindazonáltal a magyar biográfus markánsabban ismétli, hogy Fallaci (főként az *Interjú a történelemmel* „csúcsa” okán) „a huszadik század újságíró nagyasszonya”, az újságírást királynője, míg az olasz szerzőnél a szépirodalmi alkotások is többször fókuszba kerülnek. Cristina De Stefanónál Fallaci szüleitől örökölt antifaszizmusa mindvégig meghatározó életelv – Wéber Krisztina ezt inkább mint érvet idézi azokkal szemben, akik *A harag és a büszkeség* miatt pályája végén szélsőjobbaldalissággal vádolták. Oriana legnagyobb szerelméről, Alexandros Panagoulisról De Stefanónál Wéber sokkal kritikusabb, negatívabb portrét rajzol.

Mindkét monográfusra jellemző, hogy kisebb részben bizonyos műfaji kívánalmak,

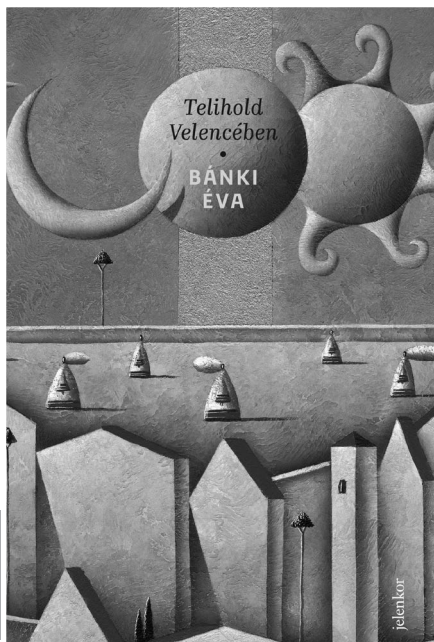
Oláh Katalin Kinga: Amely tiérettetek adatik

illetve csábítások, nagyobb mértékben a „hősnő” iránti – nehezen elkerülhető – pozitív elfogultság miatt egyéniségét túl következetesnek, életpályáját túlságosan egyenes vonalúnak és – főleg – életművét túlzottan-egyenletesen magas színvonalúnak látják és láttatják. Pedig Fallacit nem kizárólag az őt beskatulyázni igyekvők találták önellentmondásos, szeszélyes egyéniségnek, akit hol jobbról, hol balról támadtak, egyszer feministának, másszor antifeministának vélték, némelyek a férfiszexizmus elleni harc női bajnokának, mások nőietlen, maszkulin személynek, aki „igazából férfi” (De Stefano)...

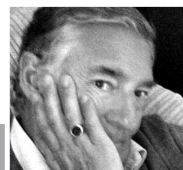
Wéber és De Stefano egyaránt elfogult igyekezettel próbálja szerezzenmosdatni Fallaci kései, kétségkívül egyik legrosszabb és legkártékonyabb opusát, *A harag és a büszkeséget*. Különösen Wéber Krisztina, aki egyenesen „látnoki képességgel” bíró prófétává, „modern Kaszszandrává” emeli az önmaga által is zavarosan egy helyütt a „pamflet”, két oldallal odébb viszont már az „antiiszlamista elméleti mű” minősítéssel ellátott (magának Fallacinak a szavával) „újságcikknek szánt kis könyvet”. Tárgyilagosabb pályakép megvilágíthatta volna, hogy a „fénykor” legszínvonalasabb írásműveinek mely motívumai radikalizálódtak-torzultak-burjánzottak el a gyűlölettől áthatott vita- és vádiratban.

Vitatható vonásaikkal egyetemben is érdekes és gondolatébresztő a két bio-monográfia, köszönhetően elsősorban annak, hogy akiről szólnak, az egyéniségében, hivatásában, munkásságában, erényeiben és hibáiban izgalmasan és tanulságosan egyesítette az újságírást, a szépírást és a krónikaírást, a politikát és az önéletrajziséget.

Madarász Imre

A baj mindig Velencében kezdődik

Sárközy Péter
(1945, Budapest)
egyetemi tanár, Márton Áron-
és Faludi Ferenc-díjas

Bánki Éva: *Telihold Velencében*,
Jelenkor Kiadó, 2020.

Ebben az évben, amikor Velence alapításának 1600. évfordulóját ünneplik, a Víziváros minden magyar rajongójának illene legalább egy Velence-könyvet kézbe vennie. Én Bánki Éva tavaly megjelent *Telihold Velencében* című művét ajánlom. A könyv címeről az összes Itália-mániásnak természetesen az *Utas és holdvilág* és szerzője jut az eszébe, nekem az, hogy mit írt Szerb Antal utolsó itáliai útján Velencéről *A harmadik torony* című esszéjében: „nem volt jó megérkezni ebbe a meleg, elkényeztetett és a világ jómódú söpredékével megrakott városba, de azért végtelenül megkönnyebbültem, hogy jól vagy rosszul, boldogtalanul vagy boldogan, oly elenyésző ahhoz képest, hogy ott vagyok jól vagy rosszul, boldog vagy boldogtalan”. Ugyanis erről szól Bánki Éva irodalomtörténész, költő és szépíró legújabb könyve, a *Telihold Velencében* is, melyet jobb híján esszéregénynek neveznék, de semmiképp sem útikönyvnek, ahogyan a könyvesboltokban árulják.

Bánki Éva több tanulmánykötet, középkori trubadúrversekből összeállított antológia és öt regény után legújabb könyvében azt írja le, hogy miként töltött majdnem egy fél évet az akkor

kilencéves kislányával Velencében, ahol Szent Gellért szentté avatásáról szóló könyve, az *Aranyhímzés* után egy újabb történelmi regényéhez gyűjtött forrásanyagot a magyar királyok velencei „rokonairól”, miközben kislánya olasz pajtásaival az iskolája melletti Santa Maria Gloriosa dei Frari bazilika kolostorudvarában játszott. Emellett természetesen bejárták a város összes sikátorát és terét (a callikat és campiellokat), templomokat és múzeumokat, vacogva a februári és márciusi hidegben, majd egy kicsit felmelegedve az egyre szebb tavaszban.

Természetesen minden ismerőse örültnek tartotta, hogy elemista kislányával télvíz idején a világ egyik legdrágább és leghidegebb városában akar élni, ahol *minden kő, minden fadarab, minden csempe hideget lehel*, az öreg házakban csak fagyhalál ellen van reggel és este fűtés, és ahol ilyenkor *a köd és a halottak uralkodnak*. De ő hajthatatlan volt, és elhatározta, hogy ösztöndíja birtokában kint fognak élni egy fél évig, mert Velencében, *mint egy kamaszkori álomban, minden szöglet, minden folt jelent valamit. Egy víz színén tündöklő város, amit a képzelet felnagyít. Időcsapda.*

A könyv két szinten játszódik. Egy ötvenéves tanárnő és kislányának hétköznapijai a télvégi Velencében: találkozások az ott élő emberekkel, az őket pártfogásába fogadó nyolcvanhárom éves örökifjú szállásadónőjével, aki a Magyarországról elűzött szalámigyáros olasz férjétől magyarul is megtanult, a szomszédban lakó, Velencében szerencsét kereső orosz nővel, az egyetemi könyvtárban vele együtt kutató lengyel ösztöndíjasokkal. Nagy séták kislányával a városban, kirándulások Torcellóba és Muránóba, a San Lazzaro sziget örmény kolostorába, és természetesen különböző paloták, múzeumok és templomok megtekintése. Kevés volt a pénzük, a február–március még nagyon nedves és hideg volt, így főleg múzeumokban töltötték hétvégéket. A kislánynak nem lehetett könnyű. Ezt magam is jól tudom, mert saját ösztöndíjas tanulmányútjaimon egy-egy hónapra én is magammal vittem Olaszországba öt éves korukban mindkét kislányomat, és az első állomás mindig Velence volt. Ezért tudom, hogy Bánki Éva mégis jól tette, hogy nem hallgatott a barátok lebeszélésére, mert: *Gyerekszemmel Velence meseország, vagy ahogy kislánya mondta: pazarissimo.*

De emellett ennek a könyvnek van egy másik szintje is: a középkori magyar–velencei kapcsolatokat kutató kultúrtörténész elmélkedései Velence múltjáról, történelméről, és az annak emlékeit őrző palotákról, templomokról, terekről, szigetekről. Akárcsak Cs. Szabó László, a *Római muzsika* írója, Bánki Éva is mindent tud az öt befogadó városról, de mindezt az európai középkort és a Velencében élt írók műveit, valamint a velencei műemlékeket és múzeumok kincseit egyaránt jól ismerő író és történész szemével látja, majd írja le.

Érdekes eszmefuttatásokat olvashatunk „az Árpád-ház utolsó aranyágáról”, III. András királyról, valamint édesanyja, Tomasina Morosini sorsáról, akinek emlékét a „magyar királyné tere” (Campiello della Regina d’Ungheria) őrzi Velencében. Hasonlóképp olvashatunk a rossz

véget ért második magyar király, Orseolo Péter nagyapjának, II. Pietro Orseolo dózsának az első ezredfordulón sikeres Európa-politikájáról, aki megszerezte a császártól Velence önállóságát, és *kifundálta azt a Kelet-Európát, amelyben élünk*, vagy az Erdélyben szintén csúfos véget ért Ludovico Grittiről és 16. századi velencei dózsák török-politikájáról.

A szerző a Machiavelli politikai elméletét jól ismerő mai gondolkodó ember szempontjából írja le Velence múltját, hogy miként sikerült nyolc évszázadon keresztül kereskedéssel, kémkedéssel és politikai ügyeskedéssel megőrizni a vízre épült kereskedőváros viszonylagos önállóságát, ahová – egészen Napóleonig – idegen csapatok nem tudták betenni a lábukat. Hasonlóképp jól ismeri a 19–20. században Velencébe „menekülő” híres külföldi írók (Byron, Shelley, Browning, Ezra Pound) sorsát, de csak azok az írók és művészek érdeklődnek, akik Velencében azilumot, megoldást (néha a végső megoldást) kerestek életük számára.

Miközben sorra végigjárja költő elődei velencei lakóházait, azt kérdezi önmagától is, hogy ők mit kerestek itt, miért akartak ebben az életre teljesen alkalmatlan városban élni? Talán ugyanazt, amit ő: „Míg a Fenice tövében a borsos áron vásárolt pisztácia fagyit nyalogatjuk, arról ábrándozom, hogy örökre itt maradunk. Hogy hamarosan nyoma vész egy kelet-középeurópai írónőnek és kilencéves leánygyermekének... Talán beköltözünk egy elhagyott, romos torcellói házba, és jóllakunk a hullámok hangjával.” Szerencsére ilyenkor kislánya mindig kijózanítja jól megválasztott kommentárjaival, megállapításaival, hogy a San Marco Bazilikában „aranymérgezés lehet kapni”, és a városnak *még egy rendes kórháza sincs*, mert amikor megbetegedett, és a Scuola Grande di San Marco 15. században épült domonkos kolostorban kétszáz évvel azelőtt létesített kórházba mentek, ahol ugyan az orvosok meggyógyították, az ápolónők kedvesek voltak hozzá,

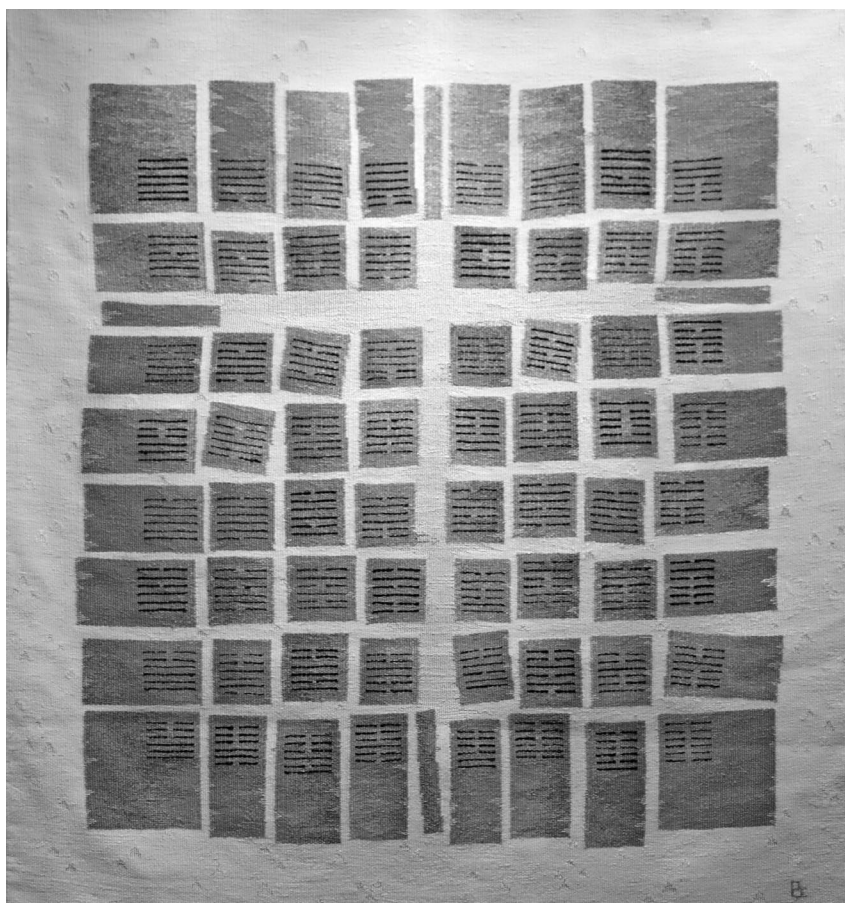
de ettől még nem változott meg a véleménye, hogy az nem is kórház, hanem egy hülye múzeum.

Bánki Éva nem útikönyvet írt, nem írja le az összes palotát, múzeumot, ami képtelenség is lenne, csak azokkal a palotákkal, műemlékekkel és művekkel foglalkozik, amelyektől választ remél arra, hogy miért érdemes élni. Ezért ment ő is Velencébe. Ebből a könyvből nem ismerhetjük meg Velencét, csak azt érthetjük meg, hogy feltétlenül el kell oda menni, ahogyan Szerb Antal is tette a nagy világgégés előtt: „Olaszországba kell mennem, amíg Olaszország még a helyén van... Ki tudja meddig mehetek még Olaszországba, ameddig mehetek, mehetünk még egyáltalán valahová.”

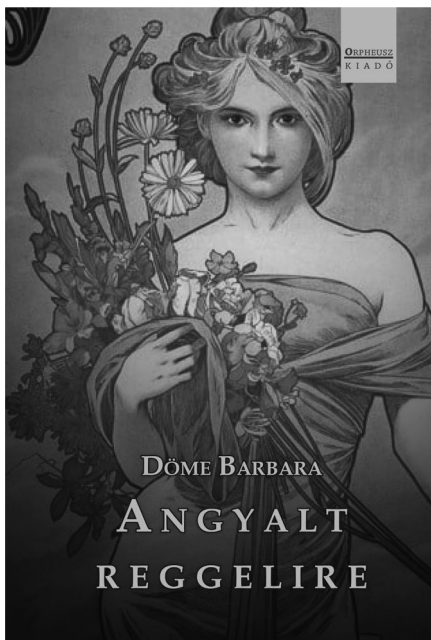
Megdöbbenő, hogy egy évvel az új világvjárvány kitörése előtt Bánki Éva úgy fejezi be

a könyvét, hogy leírja kislánya iskolai búcsú-ünnepségét. És miközben a gyerekek boldogan játszanak, ő egy sarokban Shelley feleségének, Mary Shelleynek, a *Frankenstein* szerzőjének 1833-ban írt regényét, az *Utolsó embert* olvassa, mely 2073-ban egy, az egész emberiséget kipusztító járvány (nem covid, „csak” pestis) idején játszódik. Elnézi a gondtalanul játszó kislányát és olasz pajtásait, és megállapítja: „2073 még messze van. Talán.” Aztán bepakolnak, és indulnak haza: „Engem már várnak a tanítványaim egy másik időben, egy másik valóság. A fehérmosás után jön a feketemosás. ... Holnap indulunk.” Azt kívánom Bánki Évának, hogy a *Telihold* után írja meg az új regényét, és sok öröme teljék a lassan felnőtté váló kislányában.

Sárközy Péter

Bényi Eszter: *Utak*

Angyali érintések

Bene Zoltán
(1973, Kecskemét)
író, szerkesztő,
Szegeden él

Döme Barbara: *Angyalt reggelire*. Gutenberg Pál Népfőiskola–Orpheusz Kiadó, Budapest, 2021.

Döme Barbara mintha hegelianus lenne. Legalábbis ama nevezetes Hegel-i eszmét, amelyet a porosz filozófus az *Aufhebung* fogalommal jelölt, sikeresen alkalmazza. A dialektika alapjaként emlegetett tézis–antitézis–szintézis hármassága maga a „megszüntette megőrzés”, vagyis a gondolkodás azon folyamata, amelynek során a gondolat először ellentétes ideák formájában nyilvánul meg, ám ezek az elmélkedés egy magasabb szintjén összhangba kerülnek, tehát a szellem a gondolkodás közben nem semmisíti meg a kiindulópontokat, viszont egy magasabb szintű harmóniába rendezi azokat. Esetében és ezúttal ez azt jelenti, hogy vette a *Nők a cekkerben* című kötetét mint kiinduló tézist, és megalkotta az antitézist, azaz megnézte, hol lehet változtatni, fejleszteni azokon az elbeszélői erényeken, amelyeket abban a novellagyűjteményben fölmutatott, végül e kettőből létrehozta az *Angyalt reggelire* című új kötetét szintézis gyanánt.

Mert Döme Barbara nemcsak látens hegelianus, de rendkívül tudatosan építkező író is. *A Nők a cekkerben* erősségeit – például az olykor naturálishan megdöbbentő témaválasztásokat,

a novellaszerkezet fegyelmét, a szöveg szövetén ki-kiütöző abszurdot – megtartva és tovább finomítva újabb komponensekkel gazdagítja prózáját. Új kötetében a motívumok hálója, a szimbólumok használata és a valóságfölötti, a mindennapi valóságértelmezésünket meghaladó, hol a mágikus realizmust, hol a mitikus narrációt, hol a fantasztikumot idéző, ám azokat sajátosan használó elbeszélői technikák igazi szervező erővé lépnek elő, miközben mind a hagyományos realista, sőt, olykor naturalista próza, mind az abszurd továbbra is meghatározó jellegzetességei maradnak Döme Barbara prózájának. Mindezek mellett és mindezekkel együtt pedig a kötetszerkesztés tekintetében is érzékelhető fejlődés írásművészetében.

Ez utóbbira a novellák ciklusba rendezése az egyik példa. Új kötetében az író négy ciklusba sorolja a történeteit. Az első csoportban olvasható novellák szereplői nagyrészt a *Nők a cekkerben* világából ismerős pszichés-pszichózisos emberek. Rendkívül erős novellák ezek, nemcsak irodalomszakmai szempontok szerint, de lelki és befogadói értelemben is. A kötetnyitó írás például annyira erős fölütés, hogy az

olvasónak muszáj utána pihennie, ülepitenie magában a tragikumot, amely egyúttal katarzis, a recenzens pedig óhatatlanul megjegyzi, vajon ilyen erős kezdés után van-e lehetőség a jó folytatásra? Nos (a kötet szerkezetének és szerkesztésének is hála): igen, bizony van.

A második ciklusban hemzsegnak az angyalok, az olvasó szinte érzi az érintésüket, aztán a novellák nagyobb hányadának végére vagy kiderül, vagy sejthető, hogy nem a mágikus realizmus hívta őket életre, hanem az adott történet szereplőinek képzelete, mégpedig többnyire betegségtől (el)gyötört fantáziája. Ugyanakkor érzésem szerint az az értelmezés is megengedhető nem egy történet esetében, hogy valóságos angyalt olvasson ki az olvasó a szövegből, s ez a finom pengeél-tánc a mágikus és a nem mágikus realizmus, a naturalizmus és a mitikus regiszter között kimondottan izgalmas vibrálást és feszültséget kölcsönöz a novelláknak.

A kötet harmadik ciklusának női hősei a halállal viaskodnak a túlélés érdekében, míg az utolsó ciklus írásai a líra felé tágitják a próza határait. Mindazonáltal számos motívum és szimbólum vonul végig az egész kötetben, szinte észrevétlenül, pókháló-finomságú szálakkal szöve egybe a történeteket, miáltal mind a ciklusok, mind az egyes novellák kohéziója erősödik. A végeredmény egy rendkívül átgondoltan fölépített, érzékenyen gondozott és kimerült prózaszöveget.

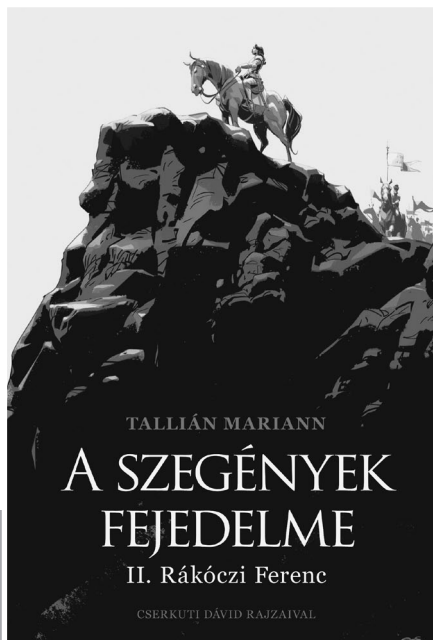
Ahogy a pszichés betegségek vagy a képzelgések, úgy a magány, az elhagyatottság, a társtalanság is vissza-visszatérő, meghatározó motívumai Döme Barbara írásainak, így ennek a kötetnek is. Több olyan, halmozottan hátrányos helyzetű szereplővel találkozunk, akiket nem csupán téveszmék, de az egyedüllét is gyötör, ám ahogyan a téveszméktől megszabadulni is félelmetes, úgy a magányból kilépni

is rizikós. Akarják is, meg nem is ezek a karakterek a pszichés zavarait fől számolni, szeretnének is, meg nem is társat találni, vágnak is az emberek közé, és rettegnek is a következményeitől annak, ha társasági életet kezdenének élni. Kishitű, alacsony önbecsülésű, frusztrált figurák vonulnak végig a kötet lapjain, az olvasó szemei előtt; tipikusan köztes-európai alakok, jellegzetesen köztes-európai terhekkel, amelyeket, úgy tűnik, mintha a génjeikbe kódolt volna a történelem. Hozzá kell tennünk azt is, hogy ezek a sorsok többnyire női sorsok, női perspektívából átélhető tragédiák, ám aki a lázadó, forradalmi szüfrasset-hevületet keresi, az ne ezt a kötetet, és ne Döme Barbara írásait forgassa. Ezek a történetek sokkal összetettebbek, a motivációk, az ok-okozati összefüggések lényegesen szélesebb spektrumon mozognak, semhogy egyszerűen a női jogok vagy a feminizmus kérdéseiként lehetne kezelni a fölmerülő problémákat, jóllehet mind feminista, mind egyéb nőjogi vetületei vannak és lehetnek a novelláknak, ám ezek csak az egyik (és messze nem a legadekvátabb) közelítési módot jelentik.

S ha már vissza-visszatérő motívumokról esett szó, föltétlenül meg kell említeni a humort is. Döme Barbara kesernyés, feszültségoldó humorát, amely nélkül roppant nagy lelki megterhelés lenne ezt a kötetét (is) elolvasni. Azonban az angyalok mellett a humor is segítségére lehet az embernek, jelen esetben szerzőnek, olvasónak, recenzensnek egyaránt. S ha meg akarjuk fejteni Döme Barbara titkát, a humorát semmi esetre sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Ahogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül az *Angyalt reggelire* című kötetet sem, amely érdemes és érdekes olvasmány – mindenképpen a szigorúan ajánlott kategória!

Bene Zoltán

„mint száraz föld a vizet”

Gilányi Magdolna
(1985, Budapest)
egyetemi adjunktus,
ELTE TÓK

Tallián Mariann: *A szegények fejedelme*
– II. Rákóczi Ferenc. Cserkúti Dávid rajzaival.
Zrínyi Kiadó, 2021.

A Rákóczi-szabadságharc korának fiatal olvasók számára írt irodalmi megközelítéseire gondolva számos példa megnevezhető. Klasszikusnak számít Móra Ferenc monda- és mesegyűjteménye, a Sulyok Magda válogatásában megjelent *Mondák és mesék* (1995), mely kiadvány *A kis kuruc* összefoglaló címmel látta el a korszakot megörökítő hét történetet. Köztük szerepel Rákóczi hadnagya, Támodi Gábor története is. Ez (*A furfangos Támodi*) a jelenleg érvényben levő, 2020 szeptemberétől hatályba lépett Nemzeti alaptanterven alapuló alsó tagozatos magyar nyelv és irodalom kerettanterv egyetlen, a Rákóczi-szabadságharc korával foglalkozó kötelező tananyagtartalma. A törzsanyagban szereplő hangsúlyok árnyalására a pedagógusoknak van lehetőségük. Ezt indokolja az is, hogy a kerettanterv *Ünnepkörök, hagyományok, mesterségek* témakörének fejlesztési feladatai és ismeretei jeles történelmi személyeket is megjelölnek: a középkor magyar uralkodói (Szent István, Szent László, IV. Béla, Hunyadi Mátyás) és a 19. századi magyar történelem alakjai (Petőfi Sán-

dor, Széchenyi István, Kossuth Lajos) mellett találjuk II. Rákóczi Ferenc nevét is.

Kiegészítő tartalmak szempontjából alapvető kézikönyvek között szerepel a *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból* – Lengyel Dénes 41 vonatkozó története a *Rákóczi Ferenc szabadságharca* összefoglaló címet kapta. Jóllehet az események túllépnek a címben megjelölt kereteken: a hegyaljai felkeléstől (1697) követhetők II. Rákóczi Ferenc haláláig (1735).

Tallián Mariann regénye az általános iskolások számára rendkívüli olvasmány. Túlmutat a fenti koncepciókon: a szabadságharc előtti évtizedekből kiindulva vezeti az olvasókat. A témaválasztás kiindulópontja, vagyis a fejedelem gyermek- és ifjúkorának elbeszélése nem volt előzmény nélküli, alapműnek számít R. Várkonyi Ágnes *A fejedelem gyermekora* című műve. Ez az életrajz az első 12 évet öleli fel. Ehhez hasonlóan a linearitás adja meg *A szegények fejedelme* alapszerkezetét: a leendő fejedelmet 1676-tól kísérve a száműzetésének végző helyszínéig, Rodostóig. Az első – a fejede-

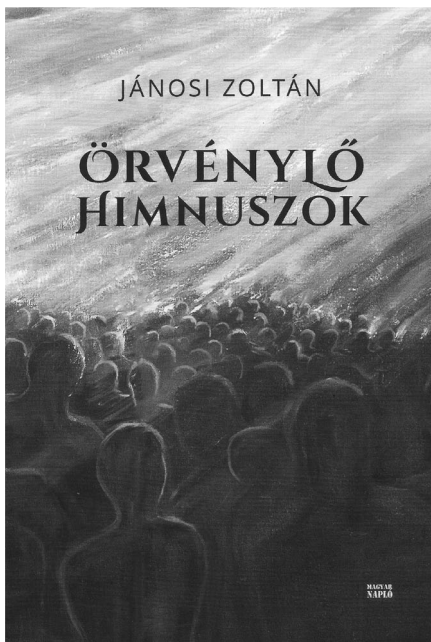
lem születését megelőző pillanattól 1701-ig – tartó cselekményszálon belül a gyermekség és ifjúság éveinek hangsúlya egyértelmű (I–VIII. fejezet). A felnövő Rákóczi Ferkó ezek mind-egyikében egy-egy történelmileg kiemelkedő esemény(sor) szereplője. Cserkuti Dávid (fekete-fehér) illusztrációi az adott fejezeten belül egy-egy drámai pillanatot merevítenek ki. A szerkezeti felépítésben egyértelműen kirajzolódik a szerzői szándék, amely szerint a regény elsődleges megszólítottjai a 10-14 éves korosztályból kerülnek ki. Többek között a mondatszerkesztés, a szövegkoherencia, a jelzőkben gazdag megfogalmazás is megnevezhető az ezt alátámasztó számtalan példa között; a teljes szövegen átívelő Rákóczi Ferkó névhasználat is, valamint nem utolsó sorban az, hogy a 17. század utolsó évtizedeinek világát Tallián Mariann „lábjegyzetek nélkül” láttatja. A kor megértéséhez szükséges fogalmakat nem csupán kontextusba helyezi, hanem szituációba illesztve magyarázza, például a kuruc szót I. Rákóczi Ferenc „értelmezi” töprengése közepette. Európa – Rákóczi-szabadságharcot megelőző – politikai irányvonalai, diplomáciai kapcsolatrendszere Bercsényi Miklós és a fiatal Rákóczi beszélgetésének tárgya. „Észrevétlenül” (de érzékletesen) valósul meg a korabeli jellegzetes (vagy éppen egyedi) viseletek leírása, a szerző nem feledkezik meg a szimbólumok értelmezéséről sem: „A pap kámzsás, durva vászonból készült csuháját elől összefogta, hogy el ne bukjon, és előreengedte a fiút. Ahogy végigsétált a kerengőn, a derekán szorosra fűzött kötélén himbálózott a három fogadalmat jelképező csomó.”

Az ábrázolás kiterjed a környezet domborzati és vízrajzi, az adott helyszín építészeti és művészettörténeti jellemzőire, a gasztronómiára, a Rákóczi-család genealógiájára stb., és nem utolsó sorban érzékelteti a korabeli társadalom problémáit. A környezet (történeti háttér) rendkívül aprólékos felépítésével a korszak hiteles

megismertetése valósul meg. Hangsúly kerül azon körülményekre, amelyek a (leendő) fejedelem jellemfejlődésére és politikai vezérelveire hatással voltak. Rákóczi Ferkó a kalandos epizódokon keresztül válik hívő, a vallási toleranciát előtérbe helyező arisztokratává. Ábrázolásának alapvető eleme a kiválasztottság, ennek állandó jelenlétét (a IX. *A kiválasztott* című fejezetig) beszédes jelenetekkel érzékelteti a szerző: ott van a Borsi körüli természeti jelenségben (I. fejezet), I. Rákóczi Ferenc lázképeiben (II. fejezet). Felfedezhető Rákóczi Ferkó szinte profetikus megnyilatkozásaiban, amelyekkel megérzi a „nagy mama”, Báthory Zsófia halálát (III. fejezet), intuíciójában mostohaapját, Thököly Imrét illetően (IV. fejezet).

A szegények fejedelme regénycím magyarázatát, ahogy Rákóczi Ferkó karakterének alakulását is, az első hét fejezet finom utalásai alapozzák meg. A VIII. fejezettől azonban drámaian tárulkozik fel a magyar társadalom jogfosztott, sanyargatott rétegének helyzete – összefonódva Rákóczi Ferkó sorsával. Az olvasó kíséri a fejedelmet mindezen túl, vagyis a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke utáni világba. A Rodostóban imádkozó bujdosó fejedelem képe kapcsolódik a kötet motívójához – Rákóczi Ferenc buzgó éneke és Bartha András ítélmester fejedelmet üdvözlő beszéde összecsengeni látszik. Sugallva azt, hogy a Rákóczi-szabadságharc zászlajain szereplő felirat (Pro libertate – A szabadságért) érvényét nem veszti: „Száznegyvenkilenc zászló állt a síkon, mindegyiken más nemzetiség címere, melyek az ősök üzeneteit hordozzák, legyen az székely vagy dunántúli, gazdag vagy szegény, hiszen egy nemzet vagyunk, egy akarattal, egy sorssal. A zászlók úgy magasodtak, mintha az ég felé nyúltak volna, és kiáltott, könyörgött mind, hogy adj, Uram, szabadságot nekünk!”

Gilányi Magdolna

Az összekötő kapcsok megerősítése és felmutatása

Péntek Imre
(1942, Lenti) költő, kritikus,
Zalaegerszegen él,
József Attila-díjas

Jánosi Zoltán: *Örvénylő himnuszok*,
Magyar Napló Kiadó, 2021.

Jánosi Zoltán egyike azon irodalomtörténészeknek, akik nem csupán az irodalmi művekre koncentrálnak, hanem civilizációs ügyekre is odafigyelnek; nem ragadnak le az irodalmi *gondolkodásnál*, hanem a művek tanulságait nagyobb, lételméleti távlatokkal hozzák összefüggésbe. Például a bartóki modellről már-már alig lehetett hallani, de a szerző a *Kutyák a babakocsiban* című munkájában felveti a modell időszerűségét, elméleti és ideológiai szükségességét. A szimbólumok jelle alakulása azt jelenti, hogy transzformációk és általánosítások nyitott rendszere jön létre. Az archaikus értékek növekednek az alapot, amely felé az emberi minőség értelmezése elindul; azon szellemi tartományokról van szó, melyek irányába a magyar népi irodalom és Bartók Béla törte az utat az 1900-as évek elején. Az a bizonyos „foklór szintetizálás”, amelyet kultúraértelmezésünk érintett, új jelentéstöbbletet adott a nyugati kultúrafelfogásoknak is. A bartóki modell végül is a latin-amerikai törekvésekben találta meg partnereit, a folklór és archaikum integráció pedig a „totális történetiség” felé vezette a gondolkodást. Ebben a törekvésben nagy szerepet kaptak

a periférikus jelenségek, identitástípusok, főként a kisebbségbe szakadt irodalmaink esetében. A bartóki modell – az archaikus tartalmak, a folklór integráció révén – kiszélesült horizonton veszi tudomásul a rendelkezésre álló elemeket, új világot teremt az irodalomban is. Jánosi értelmezései – egyébként több tanulmányban – errefelé veszik az irányt.

Ezért voltam kíváncsi az újabb tanulmánykötetre, amely *Örvénylő himnuszok* címmel jelent meg, a Magyar Napló kiadásában.

Az ajánlószerzőben már érinti a szerkesztő: ez nem az elmélet felől, hanem művek felől igyekszik egyfajta teljességet felvázolni, beleértve a kisebb tájhazák szellemi jelenségeit, teljesítményeit is. Én a „történelem hullámverései” helyett szívesebben használnám az alkalmiságot, a felfedező, összegző és emlékeztető funkciót, amely szerepet ez a kötet szándéka szerint be akar tölteni. „A különböző műformákban (emlékezés, laudáció, köszöntés, tanulmány, bemutatás, kiállítás megnyitó, meditáció, búcsúbeszéd)” széles kitekintéssel megrajzolt panorámát kínál a szerző eddigi mozgásteréről, érdeklődési köréről, irodalmi tájékozódásáról.

Az alföldi iskola jeles szerzője az első körben arra figyelmeztet: mi az, amivel Kazinczy-nak tartozunk. A *Kazinczy Ferenc csizmasarka* a nyelvújító pályáját börtönből való szabadulása óta tekinti át, amikor a magyar kisszerűség díszletei között a napi feladatokat forgatta a fejében, amikor a költő, a műfordító, a prózaíró, az irodalomszervező és az oktatást újjáalakító elme zötyögött kocsiját Kisbányácska és Újhely között. Jánosi képes arra, hogy összekösse az akkori és a mai értelmezéseket, például a nyelv és az erkölcs kérdését. Az a gondolat, amit Tinóditól idéz – „Se adományért, sem barátságért, sem félelemért hamissat bé nem írtam, az mi keveset írtam, igazat írtam” –, egyúttal a jövőnek is szóló üzenet. A nyelv eltorzítása a 20. század egyik legsúlyosabb bűnének tekinthető, amikor a fasizmus és a kommunizmus kifogatott értelmű szavai megmérgezték az egész társadalmat. Van mit tanulni eleinktől. Jánosi a következőket írja: „Erkölcs és mindennapi nyelv, erkölcs és irodalmi nyelv tehát szétválaszthatatlanok.”

Kölcseynek is sokkal tartozunk. A *Himnusz* írója – aki leírta a kötelesség parancsát: „a haza minden előtt” – számos más tekintetben is a modern hazaszeretet előfutára. Mit jelent szobra előtt ma tisztelni? Jánosi szerint egyik legnagyobb lázadója korának. Sokoldalúsága minden téren újító szellemként nyilvánult meg. Felteszi a kérdést az író: „Hol van hon? Mi a haza?” A korabeli viszonyokat tekintve: „Szer-te nézett, s nem lel / Honját a hazában”. A feladat nem más, mint ha nincs, megalkotni a hazát. Kölcsey Kölcsey tanulsága, akár a történelem, akár a nagy egyéniségek – mint Zrínyi és Frangepán – életigazságait, vagy a kurucok libertate iránti elkötelezettségét nézi, nem lehet más, mint a „hirtelen verssé kiáltott szintézis”, a *Himnusz*. A sérelmekért nemes bosszút állt, hazajött meghalni. A csekei magányban érlelte meg a maga hazaszeretetét, magatartása ma is példa és romolthatatlan erkölcsi magaslat,

amelybe nemcsak Magyarország, hanem Európa is beletartozik.

Az író másik szellemi fundamentuma Arany János. Számomra az utódok felsorolása közt szereplő Petri György az író nyitottságát jelképezi. Arany János – az író szerint – a vitézi halálon túl a vitézi megmaradás példáját adja. A „legcsöndesebb géniusz” az Európát is ide teremtő erő, amikor egészen Wales-ig ellát, dacos kitartása legméltóbb halottaink emlékét is őrzi, a *Családi kör* pedig a politika zsvivájában is megőrzi a legkisebb közösség meghitt összetartozását.

Az író számára a romantika fontos elem: a lázadás és az igazság erejét közvetíti. Petőfi szelleme belőle táplálkozott, és a csatában eleső haláljósolat a bátran küzdő, mártír hőseinkre emlékeztet. A Trianon sebeiből felmagasodó Ady és a József Attila „márvány homloka” is kikerülhetetlen tájékozódási pont a mai utódnak, valamint Illyés Gyula zsarnokság-versét sem lehet megkerülni.

Jánosi Zoltán reveláló gondolatai Nagy Lászlóval kapcsolatban is megszólalnak e kötetben. A *Szécsi Margit keze* című hosszabb tanulmány a „szegénységből szárnyat növesztő” költőnő értékeire hívja fel a figyelmet. Szécsi Margit költészetében az „el nem porladó, ki nem írható nemzeti küldetés” dübörög, amikor Petőfit idézi. A „kivirágzott kéz” poétikája a hideg és sötét ellen perlekedő magatartás, „ezüst fenyegetés” alatt álmodni pedig a legszebb küldetés, ami költőnek megadatott.

Szól az író Nagy László kevéssé emlegetett műfordításáról, a *Bernarda Alba háza* című munkájáról is, melyet a szolnoki Szigligeti Színház számára készített. A Garcia Lorca és Nagy László párhuzamait érintő írás az alkotó drámai tájékozódásának pontjairól is képet ad. Mindhárom történeti-kulturális-lélektani dimenzió kibomlik a szövegből, a korábbi versek fordítója a magyar traumákat is a szövegbe rejtette.

Kisiklatott hazában címmel a *Kortárs írók Oláh Jánosról* című antológiát szemlézi. Hatvanegy író írt a kötetbe, melyet a Széphalom Könyvműhely jelentetett meg. Fontos feladata volt az írásoknak a kortársakra és az új nemzedékekre gyakorolt hatások felidézése, az Oláh János-i személyiség alapvonásainak felmutatása, a magyar irodalomra sugárzott pozitív hatás közvetítése. „Olyan életanyag ez, melyet a népi írók nagy nemzedéke is megirigyelhetne” – írja többek között Kövesdi Zsuzsa. A *Száműzött történetek* végre „hazaért”. A meg nem írt borzalom, a falvak elnyomított képe hiányzott az eddigi tablóból. A kommunizmus igazi arca ezekből a novellákból ismerhető meg igazán. Íróársai fénybe emelték az életmű számos elsikkadni látszó szegmentumát.

A köszöntő fejezet – *A törékeny angyalok* – ismert írók évfordulóit veszi szemügyre, és a szükséges tanulságokat újra és újra közfigyelembe ajánlja. A kilencvenéves Hubay Miklós, a hetven év fölötti Mezey Katalin, Serfőző Simon, Ágh István, Kovács István vagy Buda Ferenc megidézése éppen úgy időszerű, mint a rohanó időben meg-megállni és emlékező szavak után kutatni a felgyűlt múltban.

A zene sem hiányozhat a szemlézésből. Bartókról így ír a szerző: „A népdalok, népballadák, siratók, a régi virágok: csomborkák, nefelejcskek, zsályák piros, sárga meg fehér iránytűin a napba sersistergő dallamai mi mások is lehetnének tehát – mint a lét főnixmadarának pillantásai a lét fölött örökké kigyúló és hamvasztó tűz, hamu alól.” Amerikai útja felfelé vezető irány, amelyben Yehudi Menuhin is ott húrozza hegedűjét. Tokaji megidézése azért is indokolt, mert a „zene után az irodalom leghűségesebb örökösé életművének”.

„Tiszta forrás” ma is az ő művészete. E fejezetben felröppen Sebestyén Márta „csodamardara”, s Szörényi Levente kezébe kerül a Kölcsey nevével fémjelzett bronzplakett, Kósa Ferenc érdeme: a bartóki modell filmnyelvvé varázsolása. Törőcsik Mari megformált szerepei a teljes magyar világot közvetítik.

A képzőművészek portrészorozata pedig azért érdekes, mert az író nemcsak az ismert, a központban élő művészekre figyel, mint König Frigyes vagy Árkossy István, de a szűkebb szabolcsi-nyírségi tájhaza alkotóira is.

Nem kerüli el figyelmét a könyvkiadás sem, amikor sátoraljaújhelyi, nyíregyházi, miskolci szerzőket von szemléjébe, „Hiszen a könyv: a teljes magyar nyelvű lét minden pontján a nemzet kultúrájának alapvető záloga”. A szerzőnek van mondanivalója az Arany-művek új kiadására, és Nagy László verseinek új kiadása is szóra bírja. A magyar irodalom szolgálata az új, legteljesebb kiadás.

A szerző vaskos kötetének jelentős része a szűkebb táj, a kishaza szellemi teljesítményeinek felmutatása, s ha a figyelem rájuk esik, az országos befogadás felé nyílik meg út.

A kötet záró írása a „kormos, fekete ékszer”, Miskolc felidézése a Búza tér hangulataival, a Hági étterem halászléivel, a Szinva zuborgásával. Az idetartozás örök szerelem, amelyet egyetlen percre sem lehet feledni.

Jánosi Zoltán ismét bizonyított: hogy méltó gazdája, figyelmes olvasója az itt, Keleten termő szellemi értékeknek, és van ereje, szellemi energiája összekötni a múltat a jelennel, folytonosságot teremteni ott, ahol mások sivár hiányokat látnak csak. Himnuszunk örvénylése eltéphetetlen kapocs, ma is visszhangot verő aktualitás.

Péntek Imre